

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fremstilling

af

det danske Skattevæsen

under

Kongerne Christian III. og Frederik II.

ved

H. V. Jacobsen,

Cancellie-Secretair og Cancellist i det Kongelige
danske Cancellie.

Kjøbenhavn, 1833.

Paa Universitets-Boghandler E. N. Reihels Forlag.

Trykt hos J. D. Lovst.

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN

1974

GENUDGIVET MED STØTTE AF
STATENS HUMANISTISKE FORSKNINGSRAD

ISBN 87 7500 839 4

AFFOTOGRAFERET EFTER ORIGINALUDGAVEN OG GENOPTRYKT
I OFFSET PÅ SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG
1974

For tale.

Forfatteren af nærværende Skrift er ikke Historiker, men Jurist. Studiet af Lovkyndigheden medførte hos mig Beskjæftigelse med Retshistorien, og det var kun Søgen efter nærmere, detaljerede Oplysninger om Retsforholdene, som selve Lovene ikke kunne give, og som dog ere nødvendige for den Lovkyndige, naar han vil gjøre sig Retsstilstanden anskuelig, der drog mig noget længere ind i Undersøgelser angaaende Fædrenelandets Historie, end den blotte Lyst tidligere havde drevet mig.

Det, som jeg søgte, henhørte saaledes til Danmarks indvortes Historie; men netop derfor fandt jeg kun lidet af hvad jeg ledte efter. Fædrenelandets indvortes Historie er ikke den Deel af Historien, der er mest uddannet hertilands. De fleste, selv af vore meest udmærkede Historiekskrivere have i Særdeleshed beskæftiget sig med at fremstille Rigs- og Regenthistorien: Krige, Fredsslutninger, diplomatiske Underhandlinger, Kongernes Liv og Levnet og enkelte udmærkede Personers Bedrifter have især været Gjenstandene for deres Grandforskninger og Fremstillinger. Det er kun Faa, der i nogen betydelig Grad have givet sig af med Undersøgelser om Undersaakternes borgerlige Liv, Stilling og Forhold saavel indbyrdes som mod Stat og Regjering. Det er

ogſaa Materialet her maatte ikke ſaa rigt, ſom i Henſeende til den udbortes Hiſtorie. Men, foruden at dette tilbeels kan have ſin Grund deri, at Man ikke har beſtræbt ſig nok for at erholde hvad Man behøvede, er dog ogſaa Endeel bekendt, ſkjøndt adſpreedt paa forſkjellige Steder, ſom vel, naar det ſamledes, kunde tjene i det mindſte til et Grundlag, hvorpaa der ſiden kunde bygges videre. Ogſaa foreſtillede jeg mig en ſaadan Sammenſamlen og derefter følgende Behandling af det Samlede ſom mulig, kun at Man ved Arbeidets Begyndelse maatte indſkrænke ſig til viſte Grændſer, i hvilken Henſeende Man dog ſnarere førſt maatte holde ſig til en enkelt Periode og behandle den udtømmende, end ſøge at fremſtille en Materie i dens Forandringer gjennem hele den forløbne Tid. — Jeg foreſtillede mig, ſom ſagt, allerede tidligere et ſaadant Værk ſom muligt; men jeg var langt fra at ville inblade mig paa et ſligt Foretagende, da jeg tiſfulde indſaae baade at det i ſig ſelv var vanffeligt. og at det laae udenfor min Virkeſreds.

Imidlertid paalagde det Kongelige danſke Cancellie, der i Maret 1829 ønſkede nogle Oplyſninger, ſom maatte ſøges i de ældeſte Cancellie-Regiſtranter, mig, i dette Hiem at gjenſemgaae diſſe Protocoller indtil 1571. Jeg havde tidligere kun kjendt een af diſſe, den i de Suhmſke Samlinger til den danſke Hiſtorie aftrykte Regiſtrant, der er den eneſte, ſom er tilbage fra Chriſtkan den 2dens Tid; og da denne vel afgiver endeel gode Oplyſninger, men diſſe dog indſkrænke ſig til nogle meget enkelte Materier, havde jeg kun moderate Forventninger om Bigtigheden af det, der udgjorde de øvrige Regiſtranter Indhold. Men jeg blev overraſket paa en ſærdeles behagelig Maade ved at gjenſemgaae ſelve Bøgerne. Medens hiin Protocol næſten ene angaaer Regnskabsſager og Qvitteringer, er de øvriges Ind-

hold af det mangfoldigste Slags. Ikke blot de fleste juridiske Materier, og deriblandt de publicistiske, forekomme deri; men ogsaa Andet findes i dem, som directe eller indirecte oplyser mange og vigtige Puncter af den indvortes Historie, ja, endog ikke Lidet, der supplerer eller berigtiger hvad Man veed om den udvortes Historie, om diplomatiske Underhandlinger, Krigsbegivenhederne o. s. v. Ved Udførelsen af det mig paaagte Hverv tillod Tiden mig for det første ifkun at mærke mig enkelte Ting til nærmere Eftergrundfning; og virkelig strakte de Forkundskaber, jeg medbragte, ingenlunde til, for, under den Brimmel af Underretninger, som tilbød sig, at kunne gjøre et forstandigt og nogenlunde omfattende Valg af Spørgsmaal. Saasnart derimod hiint Arbeide var tilendebragt, udbad jeg mig Tilladelse til, i videnskabeligt Siemed paa ny at gjennemgaae Protocolkerne indtil 1588, excerperere og affkrive deraf hvad jeg kunde troe fornødent, og muligens benytte det saaledes Erholdte i Skrifter. Dette tillødes mig høigunstigt af Cancelliet under visse Betingelser.

De Protocolker, som jeg derefter benyttede, ere omtrent 30 i Tallet. Et Bind af dem, det, der er afftrykt i de Suhmske Samlinger, hører til Christian den 2dens Tid. De andre ere fra de følgende Kongers Regjering, og ifkun een af Registranterne indeholder, foruden Breve fra Christian den 3dies Regjering, ogsaa nogle ældre, endog fra Slutningen af det 15de Aarhundrede, men kun i Hsskrifter. Protocolkerne blive udferligere og noiagtigere alt som de rykke længere frem. De første Bind, i det mindste af dem fra Christian den 3dies Tid, ere pienesfntligen ikke andet end løse Blade med Concepter, Noticer og deslige, der siden ere indbundne sammen, uden at Man dog har kunnet samle alle saadanne, idet der i det

VI

Kongelige Geheime-Archiv findes endel andre aldeles lignende, men endnu løse Blade, Breve med samme Hænder og paa samme Maaede. De senere Registranter, især fra Frederik den 2dens Tid, synes derimod at være formelige og nøiagtigen førte Copiebøger. Forresten ere Registranterne deelte i tvende Rækker: „Tegnelse“ og „Registre“, hvorved den Forskjel ligger til Grund, som senere mere nøiagtigt iagttoges imellem „Ordrev“ eller „Midstiver“ og „aaabne Breve.“ — Indtil 1572 omfatter hvert enkelt Bind saavel af Tegnelserne, som af Registerne alle de daværende danske Provindsers og Lande,* hvorhos Brevene angaaende Inland, Fyen, Sjælland o. s. v. snart staae aldeles blandede imellem hverandre, blot efter nogenlunde chronologisk Orden, snart ere samlede for hver Provinds for sig. I den følgende Tid derimod adskiltes Brevene m. v. angaaende de forskjellige Provindsers ganske, saa at hver, Inland, Fyen, Sjælland o. s. v., fik sine særskilte Protocoller.**

Saamlige disse Protocoller gjenneemgik jeg nu paa ny, tildeels flere Gange, og samlede, under den særdeles fri Vennttelse, som Archivarens, Hr. Justitsraad Hjorthøys sjeldne Beredvillighed tillod mig, en meget betydelig Mængde af Excerpter og Afskrifter til Danmarks indvortes Historie under Kongerne Christian den 3die og Frederik den 2den. Ogsaa erholdt

---

* De kaldes derfor Tegnelser over alle Lande, Register over alle Lande. Iøvrigt ere disse Protocoller, indtil 1571-inclusive, i Slutningen af forrige Aar, bleve afleverede til Geheime-Archivet.

** De sjællandske beholdt det fortløbende Nummer efter de almindelige Protocoller, saa at det første Bind af de sjællandske Register kaldes Nr. 11; derimod kaldes det: Tybste Register Nr. 1 o. s. v.

VII

jeg Tilladelse til at afbenytte det Kongelige Geheime-Archiv; men, ligesom jeg der, naaget Geheime-Archivarens, Hr. Professor Finn Magnussens mig beviste Velwillie, fandt endeel mindre, end jeg havde haabet, for det Tidsrum, hvis Documenter jeg gjennemgik, saaledes tillod min Tid mig ikke heller at rykke videre frem der, end omtrent til Midten af Christian den 3dies Regjering, hvad jeg saameget mere maa beklage, som jeg netop med Hensyn til Frederik den 2dens Tid kunde vente endeel Oplysninger i dette Archiv.

Det, jeg havde samlet, kunde vel ikke være tilstrækkeligt til at oplyse enhver hvilken som helst Deel af den ældre indvortes Historie for den omhandlede Periode; ei heller kunde alle, — maaskee endog ingen, — af de Materier, hvortil jeg havde samlet, blive saaledes bragte paa det Nene ved mine Samlinger, at der ikke bleve Spørgsmaal tilbage, og det nu og da vigtige, hvilke jeg ikke kunde besvare. Fremdeles var jeg, som sagt, ikke egentlig Historiker, men i det høieste Dilettant i Historien. Endeligen tillode mine Hovedstudier og mine Forretninger mig paa ingen Maade at offre al den Tid til slige Arbejder, som krævedes for fuldkomment at kunne benytte det Materiale, der stod mig til Tjeneste. Men paa den anden Side var dette Materiale saa rigt, at Enhver med temmelig Tid maatte kunne bringe Noget tilveie; aldeles utilstrækkelige vare mine Kræfter ikke heller; endeel af Materialet kunde endogsaa ikkun behandles af en Jurist, og navnlig en saadan, som ei var ganske ubevandret i Retshistorien; og overhovedet vare de sammenstødende Omstændigheder, ved min Tjeneste i Cancelliet, af den Beskaffenhed, at de ikke saasnart kunde ventes fordelagtigere, og derfor burde benyttes. Jeg besluttede mig desaarfag til, med de tilkommelte Cancellie-Registranter som Grundvold, og med Benyttelse af

VIII

hvad der allerede maatte være trykket, samt, om det i Tiden kunde skee, ved Hjælp af de hidtil enten aldeles ikke, eller ikke tilstrækkeligt anvendte Archiv-Skatte, som findes i enkelte Kjøbstæder, saasom Helsingøer, Ribe og Randers, at udarbejde i en Række af Afhandlinger, som jeg ønskede at udgive samlede, en Fremstilling af Danmarks indvortes Historie under de foran nævnte tvende Konger, som en Begyndelse, hvorfra andre Kundigere og Duelligere kunde gaae ud ved lignende Behandlinger af de øvrige Perioder i Danmarks Historie.

Uf disse Afhandlinger er allerede for et Par Aar siden een offentliggjort i Juridisk Tidsskrift. Men efterhaanden er jeg bleven nødsaget til at anvende mere og mere Tid paa Forretninger, der ikke staae i Forbindelse med dette Slags Arbejder, og jeg maa frygte for, at mine faa fritimer fremdeles vilde blive end mere indskrænkede. Og saa maatte det hele Arbejde, især ved det Diplomatarium, som nødvendigtviis maatte medfølge, blive af et saadant Omfang, at det i et Land, som vort, hvor der ikke ere mange Bogelskere, neppe kunde udfomme uden ved en eller anden offentlig Understøttelse, og en saadan ansage jeg mig ikke kompetent til at søge, forinden jeg nogetsledes havde viist Arbejdets Bigtighed og tillige, at jeg var det nogenlunde voren. Jeg ønskede derfor selv, at udgive et lille Skrift, hvoraf endeel af mine Samlinger og min Behandling af samme kunde bedømmes. En passende Materie troede jeg at finde i Skattevæsenet, der baade ved sig selv i de senere Aar mere har tildraget sig Opmærksomheden, og der tillige, hvad den ældre Tid angaaer, staaer i Forbindelse med publicistiske Æmner, som den sidste Tid har givet fornyet og mere almindelig Interesse. Hertil kom, at denne Materie var i den Grad forsømt, at alt, hvad der hidtil er skrevet derom, vilde kunne samles paa nogle faa

Sider. Da endelig ogsaa Andre, for hvis Indsigter jeg har Afgjæft, opmuntrede mig til at behandle denne Materie særskilt, forsaavidt mine Samlinger strakte til, tog jeg Sagen ikke længere i Betænkning.

Dette er nærbørende lille Skrifts Historie. Af flere Grunde har jeg troet at burde forudsikke den. Min Afhandling er ikke noget betydeligt Skrift i Skattevæsenets Literatur; men jeg tør haabe, at den er ikke uvigtig for det Tidrumms indvortes Historie, den angaaer. Som henhørende til den førstnævnte Art Skrifter vilde dette aldrig være blevet udgivet; men i den sidstnævnte Henseende tør jeg ansee det ikke ganske uværdigt til nogen Opmærksomhed. Iøvrigt er min Fortjeneste derved, som Man seer, kun ringe; de Fleste, der vare i en lignende Stilling, vilde have været i Stand til at gjøre det ligesaa godt eller bedre. —

Det er kun Tid, hvad jeg endnu skal tilføie. Naar Man vil fremstille en given Tid saaledes, som den har været, maa Man ikkun fremstille det, som beviistligen bestod i denne; og især er det urigtigt og forvildende, naar Man deri indblander hvad der hører til andre, ældre eller senere, Tider, hvad enten Man gjør dette som Paralleliønte eller under Form af Hypoteser, hentede fra det, som bestod i disse ældre og nyere Tider, eller endelig endogsaa indfører Begreberne fra sin egen Tid i den tidligere. Jeg har desaaarsag omhyggeligen vogtet mig herfor, og f. Ex. blandt andet søgt at overvinde Fristelsen til at argumentere fra de Beretninger, henhørende til Danmarks indvortes Historie, hvoraf nogle haves fra og i Henseende til Christian den 4des og Frederik den 3des Tid, og af hvilke den svenske Gesandt, Magnus Durels Relation, i de Suhmske Samlinger, er en af de vigtigste. Ganske har jeg imidlertid ikke undgaaet Faren.

Endeligen maa jeg bede om Undskyldning, deels for de Feil, som maattee hist og her ere indløbne under Benyttelsen af det næsten ene og alene haandskrevne Materiale, og deels for den Ufuldkommenhed, der muligen kunde vise sig i selve Anordningen af Skriftet eller enkelte af dets Dele. Hvad det Første angaaer, da har jeg søgt at lette Opdagelsen af Feilene og tillige i det Hele at give Læserne al den Garantie, som kan gives, ved nøiagtigen, i Manges Dine maattee noget pedantisk, med Hensyn til ethvert benyttet Sted at angive, hvorfra Undersretningen er tagen. I den sidstnævnte Henseende maa min Undskyldning især søges deri, at jeg ikke har havt noget som helst enten danst eller fremmed Forbillede for mit Arbeide.

I n d h o l d .

	Side.
§ 1. Indledning	3
§ 2. De specielle Diemed med Skatterne	7
§ 3. De forskjellige Slags Skattepræstationer	12
§ 4. Hvem Skatter paalægges. I. Bondestandens Skatter. Det første Fundament: de forskjellige Classer af Bønder.	20
§ 5. Selveiernes Beskatning	22
§ 6. Fæstebøndernes og Ugedagsmændenes Beskatning	30
§ 7. Begrebet af Gaardsleder, Gaardmand, Gadehuusmand, Huusmand og Boelsmand	38
§ 8. Indester, Pebersvende og Tjeneste-Karle. Disse og de i forrige § nævnte Personers Beskatning	52
§ 9. Landsbønderværkeres og Møllernes Beskatning	56
§ 10. Tilfælde, hvor flere Classer af Bønderne sammendroges til een, samt hvor kun enkelte Classer beskattedes	58
§ 11. Det andet Fundament for Bøndernes Beskatning: Besiddelse af Qvæg	61
§ 12. Om Bøndernes Krigstjeneste, og om den Skat, som substitueredes for denne Tjeneste og for andre Skatter	66
§ 13. Kongen paalagde Skatterne. Hvis Samtykke udfor- bredes, for at Skatter kunde paalægges Bønderne	72
§ 14. Om Indkrævningen og Afleveringen af Bønder-Skatterne	83
§ 15. Om Hyppigheden af Bønder-Skatterne, og Beløbet, der udkom ved dem, samt om Kongelige Laan hos Bønderne	86

	Side.
§ 16. Om Bornholms Skattevæsen, forsaavidt Bønderne angik	95
§ 17. II. Kjøbstædernes Beskatning. En vis Sum paalagt hver Stad. Hvo der vare skattepligtige i Kjøbstæderne. Ligningen af Skatten	98
§ 18. Om Samtykke til Kjøbstædernes Beskatning	108
§ 19. Om Opkrævelsen og Afleveringen af Kjøbstædernes Skatter. Hvor ofte de bleve paabudne, og af hvilken Størrelse de vare	112
§ 20. Om Kongelige Laan hos Kjøbstæderne, og om Cautioner, disse maatte paatage sig for Kongen	123
§ 21. III. Geistlighedens Beskatning. Hvo der vare denne underkastede. Hvorvidt Samtykke udfordredes til Skattepaalægget	126
§ 22. Om Ligningen og Skrivningen af de Geistliges Skatter. Hvor ofte de bleve paabudne. At Kongen skundom tillige oppebar Kirkens Indkomster	132
§ 23. IV. Om Capitlernes Beskatning	139
§ 24. V. Om Klostrenes Beskatning	145
§ 25. VI. Om Adelens Beskatning	150
§ 26. Om Kongelige Laan hos Udelige og om disse Cautioner for Kongernes Gjæld	162
§ 27. VII. Stat, paalagt de fremmede Kjøbmænd, som opholdt sig i Kjøbenhavn. Laan hos Kjøbmænd og Skippere, der seilede igjennem Øresund	170
§ 28. Om enkelte Stæders eller Districters Skatte-Privilegier	173
Tillæg af Diplomer	181

Fremstilling

af

det danske Skattevæsen

under

Kongerne Christian III. og Frederik II.

---

§. 1.

Indledning.

Kongernes ordenlige Indtægter i det Tidrum, vi her omhandle, bestode især i de faste Afgifter, der bleve erlagte af Landets Beboere og af Kjøbstædernes Indvaanere. Forsaavidt de Forsnævntes Afgifter, som faste, svarede paa Grund af Jordeiendom eller Jordbesiddelse, kaldtes de Jordebogs-Afgifter og erlagdes, efter en Maalestok, som var fastsat længe før denne Periode, af samtlige Bønder, der hørte umiddelbart under Kronen, hvad enten disse vare Selveiere eller Fæstebønder, Besiddere af større eller mindre Jordbrug, hvortil alle Adelen's Bønder og de, hvis Afgifter vare hentagte til Kirker, Capitler, Universitetet, visse Embedsmænd, m. fl., naturligviis Intet havde at yde til Kronen i Penge, ligesaa lidet som Adelen overhovedet havde Noget at præstere af sine Hovedgaardte til Kongen med Undtagelse af den sædvanlige Rustning i Krigstider, og deslige. Til hine eengang for alle bestemte Afgifter af Landet svarede med Hensyn til Kjøbstæderne de saakaldte Bykatter, der udrededes aarligen med et Beløb, som var fastsat for bestandigt, men som upaatvivleligt maa have været bestemt længe før denne Periode, efterdi disse Afgifters Størrelse ikke kan antages

at have svaret til den Lids Pengebæsen¹. Men foruden disse aldeles faste Indtægter havde Kongerne saavel af Landet som af Kjøbstæderne endeel andre, der vel forsaavidt vare visse, som de altid maatte forekomme, men hvis Beløb dog var uvist. Til disse horte Indfæstninger, Husbondhold, Kjøbesummer for Eiendomme, der solgtes fra Kronen, Penge erlagte for Bornedfrihed, Sagesald, Fredkjøb, Lold, Gise af Viin og fremmed Al, og flere lignende. De af disse Indtægter, visse og uviste, der faldt paa Landet, oppebæres samtligen af Lehnsmændene, der paa forskjellig Naade efter de forskjellige Vilkaar, under hvilke Lehnene vare dem tilstaaede, enten indsendte hele Indtægten til Rentemesterne imod at erholde den bestemte Løn, sædvanlig 100 Daler aarligt², eller aflevere en Deel, større eller mindre, af Indtægten tillige med Regnskab, medens de selv beholdt det Øvrige, eller endelig beholdt hele Indtægten imod at erlægge en vis

---

¹ Af de flere Exempler, vi have, anføre vi her kun af en Liste fra 22 Octbr. 1587 (Sjæll. Regn. 16, 254 b—255) over endeel Restancer, at Viborgs aarlige Byffat dengang, efter Myntens Omsætning, var 66½ Daler 5 Sk. 1 Alb., Lemvigs 10 Daler, Ringkjøbings 10 Daler og Hjørrings 13 Daler 13½ Sk. 2 Pund. Iøvrigt hvilede disse Byffatter, der svarede til Kongen, paa hele Byen, og de forbeholdes igjen paa Borgerne i Forhold ikke blot til disses Grundbesiddelse, men til deres hele Formue og Næringsbrug.

² Denne Art Lehn var den sjældneste, men Exempler findes dog derpaa; saaledes i Lehnbreve af 22 Mai 1557 for Jens Tuel paa Kalløe (Reg. over alle Lande 6, 393—95) og for Erik Rud paa Nibershuus af s. D. (smstds. 395, b).

i Lehnsbrevet bestemt Afgift¹. I Kjøbstæderne var det Magistraten, Byfogden og Tolderen, der oppebare og igjen med Regnskab afleverede de forskjellige Afgifter, som bleve erlagte der. Alle disse Indtægter tilligemed de enkelte, som ikke kunne regnes herhen, navnligens Dretsunds-Tolden, vare tilsammen neppe af særdeles betydelig Størrelse; imidlertid bleve dog de faste eller sædvanlige Udgifter bestridte med dem. Gjenstandene for disse Udgifter vare især Husholdningen, enkelte Embedsmænds Lønninger, Befordringer paa Rigets Søe og Landmagt, saaledes som de i Fredstid behøvedes, Gesandtskaber, Bygninger og deslige. Men efterhaanden bleve disse Udgifters Størrelse forøget og deres Antal formeret. Saaledes fik allerede under Frederik den 2den flere Personer Løn i Penge, end Tilfældet havde været under Christian den 3die, og Lønningerne bleve tillige større. Ogsaa til Bygninger, — Man erindre sig blot Kronborg og Frederiksborg, — anvendtes der stedse mere og mere. Fremdeles bleve efterhaanden flere og i længere Tid fraværende Gesandtskaber fornødne, ligesom der ogsaa allerede under Frederik den 2den residerede en bestandig fransk Gesandt i Danmark, den bekjendte Carolus Dancæus. Efterat Christian den 3die først var kommen paa Thronen, førte han vel næsten ingen Krige, men hans Stilling var dog hele hans Regjering igjennem saadan, at den forsigtige Konge uafsladeligen maatte være beredt paa at modtage en Fjende; og neppe var hans

---

¹ At der imidlertid ogsaa, og ei ganske sjeldent, gaves Forlehninger, hvorved Lehnets tildeelte Vedkommende aldeles uden Afgift, er bekjendt nok.

Søn kommen til Regjeringen, før Ditmarskerkrigen begyndte, der snart afløstes af en anden, som i syv Aar satte alle Kongens og Rigets Kræfter i Requisition. Saavel Christian den 3die, som Frederik den 2den maatte derfor nu, som tidligere Konger før dem, tage deres Tilflugt til overordentlige Hjælpemidler, der ogsaa nu, som tidligere, bestode i Laan og extraordinaire Skatter. Laanene bleve optagne deels hos Fremmede, deels i Riget selv; men Skatterne bleve paalagte Landets Indvaanere, snart alle, snart enkelte Classer. Det er disse extraordinære Skatter, der — som de egenlige Skatter i denne Periode¹ — ere Gjenstanden for denne Afhandling; dog saaledes at vi tillige korteligen vilde berøre Materien om de indenlandske Laan. Ligesom de aarlige Byskatter, og de allerede paa Christian den 3dies og Frederik den 2dens Tid saakaldte Jordebogs Afgifter, der hyppigen specificeres som Leding, Stud, Inne, m. v., tidligere upaatvibveligen have været Skatter, der kun til enkelte Tider, navnlig i Krigstid, paalagdes Indvaanerne, saaledes gif ogsaa hine Skatter, der under ovennævnte

---

¹ „Schatt“ forekommer ogsaa, skjøndt sjældent, i Jordebøgerne blandt de mange andre specielle Benævnelser paa Jordebogs Afgifter, men kan netop derfor ikke betragtes som andet end en saadan Afgift, ligesom Leding, Stud o. s. v. De aarlige Byskatter, der formodentligen fra Begyndelsen af ligeledes have været en Slags Jordskyld, vare i al Fald saa ubetydelige i denne Periode, at de kun kunne regnes for en Art Kjendelse, og ei for virkelig Skat. Endeligen vare Told, Sise, m. fl., Afgifter, som Man ikke henførte til Skattevæsenet.

tvende Kongers Regjering og endnu en Tidlang-berefter vare overordenlige, efterhaanden og under forskjellige Former over til -at blive de aarlige Skatter, som vi nu svare, og som vore Forfædre længe have svaret.

S. 2.

De specielle Diemed med Skatterne.

Vi have i den foregaaende § i Almindelighed berørt hvad der gjorde de overordenlige Skatter fornødne; vi skulle her, ved at gaae lidt mere i Detail, omhandle hvad der i de enkelte Skattebreve sædvanligst angives som Diemedet med Skattepaalægget¹. Det Alleralmindeligste var da, navnlig i Krigstid eller paa Tider, hvor en Krig befrygtedes at forestaae, at Skatten skulde tjene til at dække de Omkostninger, saadan Krig gjorde nødvendige. Saaledes hedder det i Skattebrev af 7 Septbr. 1553²:

---

¹ Ordensligvis angives nemlig Diemedet i Skattebrevene; men undertiden skeer dette enten aldeles ikke, eller i ganske almindelige Udtryk. Saaledes i Skattebrev af 29 Marts 1548 (Tegn. 2, 251 fl.) „Vider, at Vi ere besværet med en mærkelig Sum Penges Udgift, som Vi skulle udgive til vort og Rigets store Nytte og Behov, og vort elskelige menige Danmarks Rigs Raad dertil har bevilget og samtykket Os at maatte lade oppebære en almindelig Skat og Landhjælp af menige Bønder og Almue over hele vort Rige Danmark; og dog vil samme Hjælp ikke forstrække (være tilstrækkelig) til den Sum, Vi skulle udgive. Saa nødes Vi“ o. s. v.

² Tegn. over alle Lande 4, 292 fl.

„Vider, at, efterdi Vi formærke den store farlige Tid, som begiver sig i Lydskland med Krige og Krigsfolks Forsamling, og Vi ikke vide hvad Os, vore Riger og Lande hasteligen med Overbold paafomme kunde, saa have Vi derom beraadslaet Os med vore elskelige menige Danmarks Riges Raad. Da paa det Vi kunne sidde i godt Forraad, om Noget hastigt paafommer, have Vi“ o. s. v. Paa samme Maade siges der i Brevene af 3 Juli 1574¹: „Vi komme i Forfaring, at udenlands allevegne skal være stor Krigsrustning og sælsomme Anslag forhaanden, og paa adskillige Steder meget Krigsfolk forsamles, saa Man ei kan vide hvad de have i Sinde, og endskjøndt Vi ikke have Uenighed med Nogen, ei heller vide nogen Fare at være paafærde, dog paa det at vore Riger og Undersaatter ikke uforseendes skulle blive overraskede, men at der kunde findes Raad til at gjøre alvorlig Modstand, dersom Nogen vilde understaae sig at gjøre noget Indfald her i Riget, have Vi“ o. s. v. Skattebrevene af 17 April 1559² angive fremdeles, at Raadet havde bevilget Kongen den der omhandlede Skat til dermed at besolde endeel fremmede Krigsfolk, som vare antagne i Tjeneste; mange andre især fra Syvaarskrigen anføre samme Grund, og adskillige indeholde endog det særdeles bindende Argument i denne Henseende, at, hvis det udenlandske Krigsfolk, som var antaget i dansk Tjeneste, ikke kunde blive betalt og siden afskediget, saaledes som Man havde paatænkt, vilde Kongen blive nødt til at forlægge dem hos Undersaatterne baade i Rjeb:

---

¹ Sjæll. Tegn. 12, 294 b—96 b.

² Tegn. 6, 74 b. A.

stæderne og Landsbyerne „Eder alle til stor fordærvelig Skade¹.“ Disse Skatter bleve da naturligtviis erlagte til Kongen, som derefter igjen lod Krigsfolket betales og de øvrige Omkostninger udredes. Men desuden fandt en anden til Krigens Førelse mere directe sigtende Skat Sted, idet der hyppigen eller ordenligtviis naar Krigsfolk bleve udfrevne af Riget selv (sædvanligtviis een Mand af hver ti) tillige paalagdes de øvrige ni af dette Læg at udrede hans Armatur og Underholdning m. v., i det mindste for nogen Tid². Endeligen maa hertil henføres

-
- ¹ See Br. 24 Novbr. 1568 (Tegn. 10, 225—27 b).
- ² Br. 24 Juni 1564 (Tegn. 8, 54 b—55) til Lehnsmændene, som havde Herreder i Sjælland til Lehn, at hver 9 Mand skulde udlægge 18 Mk. til den 10de, som „udgjordes“, hans Underholdning, og at samme Penge skulde overleveres en Lægdsmand, der kunde føre dem frem og overantvorde dem fra sig, saa at Udbudsmændene siden dermed kunde forkaffes to Maaneders Underholdning. Ved Breve af 25 Juli 1564 (sammeheds 83) befalede Bønderne i Fyen at udgjøre hver 9 den 10de med Harnisk, Væрге og to Maaneders Underholdning; og ved Br. af 25 August 1564 (sammeheds 108 b—109) til hele Riget, undtagen Skaane, bestemtes ligeledes, at hver 9 Bønder skulde udgjøre den 10de med Vaaben, Væрге og to Maaneders Underholdning. Endeligen kan endnu fra dette Aar bemærkes et Brev, sammeheds 161 b, til Horns-, Han- og Benneberg-Herreder, at hver 9 Mand skulde udgive til den 10des Underholdning 10 Sk. Danff, der skulde fremsendes af Lehnsmanden, saa de skulde komme „samme danske Knægte tilhænde“. Stige Breve forekomme siden hyppigen. Ievnfor iøvrigt § 12 her bagefter.

de fleste af de saa hyppigen paabudne Madskatter, om hvilke mere nedenfor; ligesom ogsaa de allerede af historiske Skribenter omhandlede Robberskatter, om hvilke vi ligeledes siden skulle tale nærmere, gif ud paa at søge det Tab erstattet, som i Krigen var lidt navnlig i Henseende til Skydret.

Imidlertid vare Skattepaalæggene dog ikke altid grundede i Udgifter til Krig, men ofte paabudne af andre Aarsager, og da især for at afbetale paa Rigets Gjæld. Undertiden var denne Gjæld, som saaledes skulde betales, saa gammel, og Udgiften til at faae Sagen afgjort, i det mindste i eet Tilfælde, som vi kunne anføre til Exempel, saa fjern, at den angivne Grund snarere kunde betragtes som et Slags Paaskud for at kunne faae Skatten desvilligere erlagt. I Maret 1549 blev der nemlig¹ paabudet en Skat, hvis Niemed tildeels var den ved Kongens Haandfæstning ham som en Pligt paalagte Indfrielse af Ørkensørne, hvilken Indløsning der imidlertid ligesaa lidet dengang som siden var Udigt til at faae arrangeret. Da det samme Skattebrev desforuden anfører som Niemed for Skattepaalægget Betaling ogsaa af anden Rigets Gjæld, kan dette tillige betragtes som et Exempel herpaa. Til Afbetalingen af saadan Gjæld, som vel især

---

¹ See aabne Breve daterede Mortensdag 1549 (Tegn. 3, 89—90) jvf. Krags Christian den 3dies Historie, i den danske Overtættelse 1, 335; jevnfør ogsaa saavel Christian den 3dies, som Frederik den 2dens Haandfæstninger, hvorved disse Konger blandt mere forpligtede sig til at indløse Ørkensørne.

paadroges ved Krigsomkostninger¹, tilstodes Kongen ofte Ret til at hæve Skat²; og Qvitancerne til Rentemeisterne for rigtigt aflagt Regnskab vise, at der virkelig stadigt afbetales paa Rigets Gjæld.

Uf andre Anledninger til Skattepaalæg kunne endnu nævnes Bygninger paa Slotte og Fæstninger³, og maa: ske Kroninger⁴.

¹ Skattebrev af 10 Januar 1584 (Sjæll. Tegn. 15, 296—98) ... „Dø og Riget, foruden anden afskillig Penges Udgift, endnu paahænger en stor Gjæld, som i forledne Tiede er paakommen, for hvilken Gjæld endeel af vore og Rigets Lehn og Gods er pantsat, saa Rigets Indtægt derover er forringet.“

² See saaledes det ovenmeldte Brev af 1584. I et af 26 Febr. 1573 (Sjæll. Tegn. 12, 122—23) siges, at Raadet „paa nogle Aar har bevilget Dø nogen Skat og Landhjælp at maa bekomme og oppebære af Bønderne og menige Almue over hele Riget, vor og Rigets Gjæld dermed at betale.“

³ Skattebreve af 1555 (Tegn. 4, 500 b—2); Brev af 26 December 1582 (Sjæll. Tegn. 15, 158 b—159).

⁴ See et Brev i Geheime-Archivet, som der er antaget at henhøre til Aaret 1537, men som Statsraad Werlauff (Nordist Tidsst. 4de Bd. 2det Hefte S. 206) dog formener at være ældre. — Angaaende Vrindsesfestyr har jeg ikke fundet noget Document fra denne Periode; men de i 1596 af Christian den 4de udstedte, ved hans Søsters Giftermaal foranledigede Skattebreve (i Friis Edvardsens Skjætskørs Beskrivelse Side 423—29) paaberaabe sig, at „menige Danmarks Rigsraad har bevilget og samtykket ... Frederik den 2den nogen lang Tid siden, efter hans Begjæring og gammel Sædvane, at, naar nogen af hans Døttre skulde giftes, skulde der gives en stor Sum Penge til Brudskat.“

§ 3.

De forskjellige Slags Skattepræstationer.

Skattepræstationerne bestode som oftest i Penge. Imidlertid var det ingenlunde altid disse, der skulde ydes, ligesom det ogsaa, selv naar dette var Tilfældet, ikke altid var samme Art Mynt, som skulde erlægges. Hyppigen, især i Begyndelsen af Christian den 3dies Regjering¹, men dog ogsaa senere, var det visse Lod Sølv, som Bønderne eller Kjøbstædborgerne maatte erlægge, hvilket Sølv da sendtes til Mynten for at udmyntes til „Pendinge“². Undertiden bestod en Skat saarvel af Sølv, som af Mynt, t. Ex. ifølge et Skattebrev af 1536³, hvorefter hver 20 Bønder i Sjælland skulde udrede 20 Lod Sølv og 60 Mk. i Mynt⁴. Nu og da fore-

¹ See Breve og Noticer i Tegn. Nr. 1, fol. 6. 51. 78. 81. 101. 153. 156. 289. 293.

² Br. 14 April 1536 (Tegn. 1, 156—56 b.) Jevnfør Jesper Brochmands Breve i Danske Magazin 6, 20—21, 23 o. fl.

³ Tegn. 1, 143—44.

⁴ Udskillige senere Skattebreve, der ved første Blik synes at maatte regnes herhen, kunne dog neppe anføres her. Saaledes et Brev af 5 Mai 1566, (Tegn 8, 551—53) der paalagde Kjøbstæderne en Skat, som skulde erlægges halvt i Sølv og halvt i Klippinge. Her regnes nemlig Sølv i Daler, f. Ex. Kjøge 1000 Daler i Sølv og 1000 Daler i Klipping, Præstøe 100 Daler i Sølv og 100 Daler i Klipping. Det er derfor rimeligt, at her ikke er tænkt paa umyntet Sølv, saameget mere som flere senere

kommer ogsaa Sølv paabudt alternative med Mynt, f. Ex. i Breve af 7 Jan. 1566¹, da hver Sognepræst skulde erlægge 10 tydske Daler eller 20 Lod Sølv, og hver Sædedegn 2 Daler eller 4 Lod Sølv; ligesom det endelig stundom bestemmes, at, naar Bedkommende ikke kunde faae Daler, de da maatte erlægge Skattequantummet i Sølv, 2 Lod for hver Daler². Naar Skatten skulde udredes i Penge, fastsattes disse som oftest til Daler

Skattebreve indeholde, at Halvdelen af Skatten skal svares i „Daler“ eller „enkelt Daler“ og Halvdelen i „danske Pendinge“ eller i „Mynt“, og der dog i de tilføiede Lister nævnes ved hver Bye Summen i Daler med Tilføiende „Halparthen Sølf, Halparthen Mønt“. Saaledes i Breve af 1 Juni og 24 November 1568 (Tegn. 10, 50—53 og 217—20). I disse og lignende Tilfælde har Man vel ved „Sølv“ enten tænkt sig den større, Daler-Mynt, og ved „Mønt“ eller „danske Pendinge“ den mindre Mynt, hvilken imidlertid ogsaa var Sølv, eller, rettere, ved Sølv har Man tænkt sig Joachims-Daler og ved Mynt den flettere, danske Mynt. — Iøvrigt forekommer Sølvskat ogsaa i Forbindelse med Madskat. I Tegn. 1, 54 b ommeldes f. Ex., formodentlig fra 1535 eller 1536, en Skat paalagt Præster og Degne paa Falsker og Volland: hine skulde give 10 Lod Sølv, $\frac{1}{2}$ Læst Æl, 3 Eder. Brød, 1 Fdg. Smør, og Degnene hver 3 Lod Sølv, 2 Eder. Æl, 1 Ed. Brød.

¹ Tegn. 8, 459 b—60.

² Br. 19 Novbr. og 24 Decbr. 1563, (Tegn. 7, 483 og 590) og 10 Jan. 1584 (Sjæll. Tegn. 15, 296—98). I det af 24 Decbr. 1563 tilføies endnu, at, hvis Bønderne hverken havde Daler eller Sølv, kunde de give danske Penge.

(Jochimsdaler, tydske Daler¹, „entind“, formodentlig hele Daler), eller til Mynt², (formodentlig danske Penge og vel navnlig de mindre Mynter); undertiden tillodes det at udrede en Deel af Skatten i Mynt, medens den øvrige Deel skulde erlægges i Daler³. Endelig kan bemærkes, at stundom blev det paabudet at erlægge Guld, men dette skeete sjældent, og det var da gjerne kun paabudet alternativt med Sølv⁴.

Næst efter Pengefatterne vare Madfatterne de sædvanligste. Disse bestode i Naturalpræstationer, især til Orlogsfibenes Brug, og paalagdes som oftest Bønderne, sjældnere Kjøbstæderne. Størrelsen af de egentlige Madfatter var temmelig forskjellig. Af tre, der bleve paabudne i 1535, skulde ved den ene⁵ hver 10 Mand give

¹ Ogsaa her i Riget sloges Jochimsdaler, aldeles overensstemmende med de tydske; men de beholdt Navnet efter hine.

² G. Gr. Br. 1537 (Tegn. 1, 299 b—300), at hver 10 Mand (Bønder) skulde give Kongen 20 Mk. dansk; Br. 1 Sept. 1564 (Tegn. 8, 115 b—18), hver 10 Bønder give 60 Mk. Klippinge, og Indester hver 3 Mk. Iøvrigt maa det bemærkes, at en Jochimsdaler var 3 Mk. dansk, eller 31 Sk. lybsk, indtil 1572, da Mynten forandrede, saa at 2 Mk. eller 32 Sk. dansk kom til at gaae paa Daleren.

³ See f. Gr. Brev 8 Octbr. 1569 og 12 Marts 1570 (Tegn. 10, 438—40 og 11, 496—52); jevnfør ogsaa foran Side 12—13 Anm.

⁴ Notice 1536 i Tegn. 1, 246 og Br. 1 August 1545 (sammestedes 2, 17). Der omtales rhinske Gylden i Guld; den gjaldt lige med en Jochimsdaler eller med 2 Lod Sølv.

⁵ Tegn. 1, 126 b—127. Dette Skattebrev gik til Jylland. Tyenboerne skulde give $\frac{1}{2}$ Vest Øl og 6 Sider Høst, „for

5 Eder Fleff, 5 Faarekroppe, 10 fede Gjæs, 1 Dre, 5 Eder M, 5 Eder Raffring Brød, 100 tørre Hvillinger eller anden tør Fiff, $\frac{1}{2}$ Worde Cabliau eller anden tør Fiff, 1 Fdg Smør, 1 Fdg Gryn og 2 Eder Havre. Ved den anden¹ ffulde hver „10 Mand Landboe“ i Sjælland give 1 Dre, 10 Lam, 20 Høns, 10 Gjæs, 5 Eder M, 3 Eder Brød, en Fdg Smør, 10 Eder Havre og 3 Læs Høe. Senere finder Man hyppigen Forandringer heri, ei blot i Henseende til Quantum, men ogsaa med Hensyn til de forskjellige Gjenstande. Dog synes det, som om Størrelsen er bleven mere bestemt hen imød Enden af den svenske Krig². Hvad Kjøbstæderne angaaer, da vil jeg blot af et Skattebrev

---

the haffue ingen Fiff;“ ligesaa Langelænderne, Vøllikkerne og Falsterboerne. Vøllikkerne ffulde give $\frac{1}{2}$ Ede Erter i Skatten, uden at Man seer hvad dette ffulde træde i Stedet for.

- ¹ Tegn. 1, 36—37. De i dette Brev omhandlede Præstationer vare iøvrigt maaffee ikke en egenlig Madffat, men blot en saakaldet Gengjerd, hvorom mere siden. I det mindste staaer der en Tært anført lidet nedenfor Brevet selv.
- ² Saaledes gif der under 3 Juni 1570 (Tegn. 11, 107) Breve til Bønderne i Sjælland, Fyen og Smaalændene, at Rigsraadet nu havde bevilget Kongen til Provbiant til Dr. logssffibene „en halff Madffat“, saa at hver 10 Mand ffulde give $2\frac{1}{2}$ Side Fleff, $2\frac{1}{2}$ Faarekroppe, 5 Gjæs, 1 Otting Smør, $1\frac{1}{2}$ Skp. Gryn, $2\frac{1}{2}$ Ede velbagt Ravringbrød og 5 Eder M. Gansffe stemmer dog ikke dette Quantum, eller rettere det Dobbelte deraf, med det, der ellers angives som Madffat.

af 6 Februar 1562¹ anføre, at Kjøbenhavn der staaer ansat for 100 Læster Ol; Kjøge, Ræstved, Stege, Rarstov, Stubbekjøbing, Roskilde, Helsingør og Odense, hver for 100 Sider Flest, 1 Læst Drekjød, 1 Læst Faarekjød, 1 Tde. Smør og 10 Læster Ol; Skjelsløer, Slagelse, Kallundborg, Nykjøbing paa Falster og Faaborg, hver for Halvdelen af det nysnævnte Quantum, med Undtagelse af Ollet, hvoraf de sidstnævnte Kjøbstæder skulde levere hver 8 Læster. Svendborg og Alsens skulde hver give 80 Sider Flest, 8 Tdr. Drekjød, 8 Tdr. Faarekjød, 1 Tde. Smør og 8 Læster Ol; og Holbek, Nykjøbing i Odsherred, Ringsted, Slangerup, Heddinge, Præstøe, Vordingborg, Saxkjøbing, Nysted, Rudkjøbing, Middelfart, Hjærteminde og Bogense, hver 40 Sider Flest, $\frac{1}{2}$ Læst Drekjød, $\frac{1}{2}$ Læst Faarekjød, $\frac{1}{2}$ Tde. Smør og 5 Læster Ol.

Udertiden var det kun et eller andet enkelt bestemt Slags Varer, der fordredes ved Madskatter, og da især Sviin² (Hjælpefviin), Ørne,³ Brød og Ol. Hvad disse tvende sidste Artikler angaaer, da maatte Undersaatterne sædvanligt saavel skaffe det Fornødne dertil, som selv bage Brødet og brygge Ollet og endelig levere Lønder dertil⁴. Men stundom synes det, at de kun have maattet bage og brygge et vist Quantum af det Forraad, som leveredes dem af Kongens Embedsmænd⁵.

¹ Tegn. 7, 17 b—19.

² F. Ex. Br. 2 Oct. 1559 (Tegn. 6, 141—43).

³ F. Ex. Br. 12 Aug. 1570 (smstds. 146—47).

⁴ Br. 17 Mai 1564 (Tegn. 8, 22 b—23 b).

⁵ Br. 17 Juni 1564 (smstds. 8, 47) og Notice af 1547

Det maatte imidlertid oftere hælde, at Kongen eller hans Krigsfolk ikke var vel tjent med de Leverancer, som skeete ved saadanne Madskatter. Der klages saaledes i Breve af 3 December 1582¹ over, at den leverede Fetailie hyppigen var meget ringere i Qvantum, end den skulde være, Brødet ei vel bagt, Øllet ei godt brygget og Tønderne maadelige m. m. Derfor findes der nu og da Forskrifter for, hvorledes der skulde forholdes med Bedømmelsen af Præstationerne, i hvilken Henseende det nysnævnte Brev af 1582 er et af de udførligste². Slige Klager bleve især i senere Tider forsøgede derved, at en stor Deel af dem, der skulde præstere navnlig Øl og Brød, betalte Vorgere i Kjøbstæderne for at levere det for dem³, Noget, som Regeringen isvrigt ikke var utilfreds med, især naar det var Kjøbstæder som Kjøbenhavn eller andre, der laae nær ved det Sted, hvor Skatteyderne skulde levere Værerne. Isvrigt findes der ogsaa Exempler paa, at det blev Bønderne tilladt at berigtige Madskatter ved umid-

---

(Imstds. 2, 232—36): „De skall hand (Eghnsmanden) finde Raadt at stille Borgerne tilfreds for Hwitle oc Tønder.“

¹ Sjøll. Tegn. 15, 146 b—147 b.

² Over Fjerding grønsaltet Drekjød skulde derefter veie 3 Eyd., en Fdg. røget Drekjød 2 Eyd., en grønsaltet Faarekrop 1 Eyd., en røget Faarekrop 12 Skaalepund, en Side Fleesk 1 Eyd. Øllet skulde være godt og leveres paa Tønder, der skulde have 14 Baand o. s. fr.

³ See t. Ex. foruden det ovenfor ommeldte Brev af 3 Decbr. 1582, ogsaa et af 16 Jan. 1587 (Sjøll. Tegn. 16, 136 b—37).

delbart at indbetale til den kongelige Lehnsmænd Penge i Stedet for Varerne¹, men dette var uden tvivl sjældent Tilfældet.

Endelig maade vi med Hensyn til Madfatterne bemærke, at disse ikke maade forveksles med den Art af Præstationer af Fetalie m. v., der stundom kaldtes Gengjerd, og der vel bleve paabudne af Regeringen, men kun leveredes mod Betaling. Saaledes hedder det i et Brev af 21 Mai 1536² til Kjobstædmænd, Bønder og menige Almue i Helsingborg Lehn, at de skulde udgive en maadelig Gengjerd, dog ikke anderledes end at sælge for rede Penge, saa at hver 10 Mænd skulde udgive en Oxe, 2 Lam, 5 Edr. Øl, 3 Edr. Brod, 2 Pund Smør, et Pund Ost, 2 Sider Høst og 3 Edr. Havre, hvilket de skulde føre til Malmø, og derfra over til Leiren paa Amager. Saadanne Befalinger forekomme oftere, dog uden at altid Venøvelsen Gengjerd bruges³.

¹ Br. 13 Nov. 1579 (Sjæll. Tegn. 14, 271—72), at, da meget af Fetalien, men især af Øllet svandt ind eller spildtes ved Fremførelsen, maatte Lehnsmændene, naar Bønderne vare villige dertil, tage Penge i Stedet for Øl, nemlig for hver Lønde Øl 3½ Ordsdaler; men endel Bønder, navnlig i Ribe Lehn, erklærede herpaa, at de ingenlunde kunde overkomme at give Penge.

² Tegn. 1, 154—155 b.

³ Paa den anden Side er det vel muligt, at denne Venøvelse stundom er brugt, hvor det dog var en egenlig Madfat, der paalagdes et District. Under 7 Jan. 1570 (Tegn. 11, 8) fik Bønderne i endel Lehn i Skaane Breve om at skulle komme Kongen til Hjælp, hver Bonde med en Ede.

Ædvanlig fandt flige Præstationer Sted i Krigstid, og paalagdes Bønderne i de Lehn, som laae nærved Krigsfolket; imidlertid blev det ogsaa tit, naar der kom fremmede Fyrster herind, og der saaledes blev stor Samling af Folk og Heste paa eet Sted, paabudet Bønderne der omkring at levere mod en vis Betaling, hvorom Lehnsmændene skulde handle med dem, visse Quantiteter Fødevarer, Havre og deßlige¹.

Foruden de allerede anførte Arter af Skatter, findes der endnu Exempler fra denne Periode paa, at Skatter ere blevne udfrevne i Kobber. Ved Breve af 12 Decbr. 1564² blev det Præsterne paalagt at udrede for hver Kirke, de havde at betjene, 5 Lpd. Kobber, de 3 Lpd. „Gryde:Kobber“ og de 2 Lpd. „Kiedell:Kobber“; og efterat den største Deel af Flaaden med Skydt o. s. v. i 1566 var bleven tilintetgjort ved den bekjendte Ulykke med Stormen ved Gulland, udgif der under 26 Aug. samme Aar³ Breve til Kjøbstæderne i hele Danmark om, til nyt Skydts Anskaffelse, at levere hver et vist Quantum Kobber, „thw Partther Gryde Kobber och tredie Partenn Redell Kobber“⁴.

Brød og en Tde. Havre, hvilken Præstation i Breve af 11 s. M. (smstds. 10—11) kaldes Gengjerd, naaget der i de førstnævnte Breve ei tales Noget om Godtgjærelse for Varerne.

¹ L. Gr. Br. 7 Febr. 1560 (Tegn. 6, 205 b).

² Tegn. 8, 186.

³ Tegn. 9, 17b—19b.

⁴ Det hele Quantum, der skulde udredes, var over halvtredie hundred Skippund; Kjøbenhavn skulde levere 40 Skippund,

Endeligen kan maaskee her endnu tilføies, at der ogsaa nu og da paalagdes Undersaatterne at levere Heste til Krigstogene. Efter Brev af 16 Oct. 1563¹ skulde hver 20 Bønder i Jylland, Fyen, Sjælland og Smaa: landene levere 2 gode, stærke Heste og en Karl, som kunde vogte og vare dem. Kort efter blev imidlertid dette Paabud, over hvilket endeel beklagede sig meget, især med Hensyn til Karlen, som skulde følge med, forandret til en Pengeskat. Paa samme Maade paalagdes det, under 26 Sept. 1568², alle Præster og Provster paa Vol: land og Falster at udrede Heste, saaledes at hver tvende af bemeldte Geistlige skulde levere en god og stærk Hest.

§ 4.

Hvem Skatter paalagdes. I. Bondestandens Skat: ter. Det første Fundament: de forskjellige Classer af Bønder.

Efter de foranstaaende Bemærkninger træde vi vort egentlige Niemed nærmere. Ved at fremstille Materien om Skatternes Udredelse af Folket, maae vi imidlertid lægge Forskjellen mellem dettes Stænder til Grund; thi heraf vare paa den Tid, vi omhandle, næsten alle de andre Forskjelligheder afhængige, saavel i Henseende til Spørgsmaalet om, hvis Samtykke der udfordredes for at Skatter skulde kunne paalægges, som og med Hensyn til

---

Matmoe 30, Kjøge, Odense og Ribe hver 16 Skippund v. s. v.

¹ Tegn. 7, 476—77.

² Tegn. 10, 185 b—86.

hvorledes Skattebyrden fordeeltes, Ligningerne stætte og hvor store Skatterne vare. De, hvem Skatter paalagdes, vare: Bønder, Borgere, Geistligheden, Capitler og Klostre, Adelen, fremmede Ridsmænd, der opholdt sig her, og, i det mindste forsaavidt Laanene angik, der nu og da traadte i Stedet for Skatter, fremmede Søfarende. Selve Forskjellen i den Hyppighed, hvor med Skatter paalagdes de forskjellige Classer, kan og betegnes ved den Orden, hvori disse ovenfor ere nævnte; thi det var oftest Bønderne, og dernæst Borgerne o. s. v., som maatte udrede Skatterne.

Hvad nu først Bøndernes Skatter angaaer, da paa hvilte Skattebyrden ordenligviis hele Bondestanden, dette Ord taget i en temmelig viid Bemærkelse, saaledes at ikke blot de Bønder, der egenlig levede ene ved at drive Avl, men ogsaa saavel disse Tjenestefolk og den øvrige ringere Almue som Landhaandværkerne, Møllere og endelig selve Fogderne¹ maatte udrede disse Skatter. Kun Adelsens Ugedagsmænd vare sædvanligviis undtagne. — Ligefom imidlertid Skattepligten forandrede efter de forskjellige Strænder i Riget, saaledes var den ogsaa hvad Bondestanden angik, i det mindste i Henseende til Størrelsen

---

¹ Dette sidste siges udtrykkeligen i mange Skattebreve; jeg vil kun anføre som Exempel et af 2 Juni 1569 (Regn. 10, 351 b—56 b), fordi dette viser, at der ved Fogder virkelig er forstaaet Herredsfogder. Det siger nemlig: „De skall ingen være frii for samme Skatt, huercken Herri; fogithet eller andre, uden allene o. s. v.“ Man maa ogsaa erindre, at Herredsfogderne dengang som oftest virkelig hørte til Bondestanden.

af Skatterne, ordenligtis, — og for det Første tale vi kun om det sædvanlige, — forskjellig efter de forskjellige Classer af denne Stand. Det første Fundament for Bondestandens Skattendresser var derfor Inddelingen af disse Classer, og da møde os i de fleste Skattebreve følgende: 1) jordegne Bønder (Selveiere); 2) Landboer (Fæstere); 3) Ugedagsmænd, navnlig de kongelige; 4) den simplere Almue, saasom Huusmænd, de saakaldte Gaardmænd, Gaardsfæder, Boelsmænd, Gadehuusmænd, Indester og Hebersvende; 5) Landhaandværkerne samt Møllerne; og 6) Tjenestdrene¹.

§ 5.

Selveiernes Bestatning.

Den første Klasse af Bønderne udgjorde Selveierne, eller, som de dengang sædvanligere kaldtes, de jordegne Bønder². Disse betalte størst Skat, i Almindelighed hver 10 Bønder 20 Daler; dog forekommer der ogsaa Skattebreve, hvorefter hver skulde give 7 Mk. Pendinge³,

---

¹ Et Skattebrev, hvor denne Inddeling af Bondestandens Classer er tagt til Grund, men hvorefter dog ogsaa de kongelige Ugedagsmænd, hvad der ellers ikke var sædvanligt, vare fritagne for Skatten, findes i Tillægget til dette Skrift under B.

² Undertiden tilføies i Skattebrevene „som have og bruge frit Bondegods“ eller lignende Udtryk.

³ Br. 22 Mai 1570 (Tegn. 11, 98—99).

3 Daler¹, eller endog hver 10 af dem erlægge 40 Daler², ligesom endeligen nu og da hver 10 Bønder ikkun gave 10 Daler³.

I Skattebrevene er det næsten altid udtrykkeligt bestemt, at de Skulde lægges i Lægder, sædvanligen 10, men stundom 20 i hvert Lægd. Naturligviis følte Man Trangen efter en saavidt muligt ligelig Maalestof for Alle samt Ubilligheden i, at en Bøndē af langt ringere Raar et Sted i Landet skulde betale ligesaameget, som en anden mere formuende et andet Sted. Imidlertid kunde man endnu ligesaa tidt dengang, som i langt senere Tider, finde en saadan Maalestof⁴, enten for hele Niget eller for de enkelte Provindser, selv ei engang for de enkelte Herreder. Man gjorde da hvad Man troede at kunne, skjøndt det er tydeligt nok, at dette ikke var stort. Ved disse Sammenstillinger i Lægder⁵ vilde Man nemlig

¹ Br. 24 Nov. 1568 (Tegn. 10, 225—266).

² Breve 14 Juni 1563 (smsteds. 7, 404b—5), 2 April 1576 (Sjæll. Tegn. 13, 138).

³ Br. 16 Juli 1579 (S. T. 14, 219).

⁴ Om endog den ældre saakaldte Guldbourdering har været en saadan Maalestof, saa er det dog vist, at den ikke længere brugtes i denne Periode med Hensyn til Skatterne. Udtrykket „Mark Gulds Jord“ har jeg ei heller seet brugt i flere end et eneste Diplom fra denne Periode, nemlig i et Skjøde paa endel Landeieendomme, hvor det benyttes med Hensyn til den ene af disse.

⁵ Ikke altid paabehedes de i Skattebrevene med udtrykkelige Ord; meget mere synes det af Udtrykkene i nogle „hver jordegne Bønde skal give Ds“ v. s. v., som om Vedkommende ikke skulde lægges i Lægder. Imidlertid maa dog det

bevirkte, at i det mindste de nærmest ved hinanden Boende ikke skulde klage over, at den Ene iblandt dem beskattedes i Forhold til sin Ene høiere end den Anden.

Ligesom det var Lehnsmændene hvem Skattebrevene for Bønderne sendtes til med Ordre at lade dem læse til Ting, saaledes var det ogsaa disse Embedsmænd, hvem det var overdraget at lægge Bønderne i Lægder, og at gjøre dette enten selv eller ved deres Foged, Skri:

Modsatte antages, da der næsten altid staaer tilføjet: „Den Rige hjælpe den Fattige“; ligesom ogsaa Lehnsmændene opfordres i Overensstemmelse hermed. Vel findes der i Regn. 8, 364 et Brev af 20 August 1565 til endel Lehnsmænd i Sjælland, hvorved Skattebrevene af s. D. fremsendtes, hvilke blandt mere paabød, at hver, der sad for Gaard, skulde give 10 Mk. Klippinge, og ligesom der i disse Skattebreve ei ansøres Noget, som tyder paa Lægdslægning, saaledes tillades det i hiint Brev Lehnsmændene, naar nogen Bønde ei var saa formuende, at han kunde give 10 Mk. Klippinge, da at forstaae ham og kun tage 6 Mk., dog at passe vel paa, at den Rige ei forstaaedes under Skin af Fattigdom. Imidlertid indeholder dog denne Befømmelse ei heller altsedes klart, at det, Een saaledes kunde forstaaes for, ei kom de Andre til Byrde. Et dette sidste skeete i slige Tilfælde, derfor taler og Br. af 10 Juni 1566 (smsteds. 577—78), der, efterat have sagt, at Lehnsmændene skulde lægge Bønderne i Lægder, og at den Rige skulde hjælpe den Fattige, tilføjer „dog at vi bekomme af hver (altsaa i det Hele) efterjom foreskrevet staaer“. Iøvrigt findes endog Exempler paa Lægdslægning ved Mads skatter, men dette var maaskee ikke altid Tilfældet.

ver¹, eller hvem de dertil beskikkede; hvorved det dog maa bemærkes, at det stundom, især i senere Tider, bestemtes, at Lehnsmanden personligen skulde besørge denne Forretning². Til dette Tiemed skulde Bønderne møde paa et bekvemt Sted³, hvor da den Lehnsmænd, som skulde lægge dem i Lægder, indfandt sig. Imidlertid var det ikke enhver Lehnsmænd overdraget at lægge Bønderne i Lægder, ligne Skatterne og indkræve dem. Iffun de, som havde Herreder i Befaling, udførte disse Forretninger. Dette sees tydeligen af de Skattebrevene i Registranterne vedføjede Lister over Lehnsmændene, som disse Breve sendtes til, især naar disse Lister sammenlignes med dem, der findes i Registranterne, over samt

-
- ¹ Skriveren skulde ei have Penge for at skrive Skatten, siges der i endel Breve. Men herved er neppe sigtet til den egenlige Læggen i Lægder, men til den skriftlige Optegnelse over hvad Enhver skulde skatte.
  - ² Br. 16 Juli 1579, og 10 Jan. 1584 (Sjæll. Tegn. 15, 296—98).
  - ³ Stedet kunde ikke altid kalbes bekvemt. Et Brev af 9de October 1565 (Reg. 8, 212 b—13) viser, at Bønderne i Sorø Birk maatte, naar Skat blev udfkrevet, møde i Bordingborg, for at skrives og lægges i Lægder af Lehnsmændene eller Fogden der. Bønderne klagede nu over, at denne Reise var besværlig og at de forsømte deres Næring og Bjering derover. Paa Grund heraf og da Birket hørte ene til Sorø Klosters Abbed, uden at nogen Anden havde Bønder deri, bestemte Kongen nu, at Abbeden stedse i Fremtiden skulde lægge Bønderne i Lægder og siden oppebære Skatten.

lige Lehnshavere i Danmark¹. Endeligen maae vi tilføie, at det hyppigen og maastee altid i den senere Tid af Frederik den 2dens Regjering var, ikke selve Lehnsmænd, eller hans Befuldmægtigede, men nogle udvalgte Mænd, — Lægds mænd, — der besørgede den egentlige Ligning af Skattebyrden. I Brevene af 24 November 1568 hedder det: „De skall Off Elskelige N. N., eller hans Fuldmægtige, lade legge oc schriffue samme Schatt, epther som forschreffuit staar; oc shall tiilschickis udi huerit Leg 4 achte Danaemend till Legsmend, som forne Skatt rettferdeligen legge skall, saa att then Rige hielper then Fattige, som tiilsbørligt er, vnder theris Bøssods For tabelse“; og lignende Bestemmelser forekomme i andre senere Skattebreve².

Det Anførte viser, at en nærmere Ligning skulde finde Sted mellem Skattebyrden i hvert Lægd, og at det ikke kan tages ordret selv hvor der i Skattebrevene udtrykkelig siges, at hver jordegens Bønde skulde erlægge den der nævnte Sum. Imidlertid vil det ikke være let at udfinde det Princip, som Lehnsmændene og Lægds mændene i denne Henseende havde at følge, eller,

---

¹ Saaledes findes paa en til Skattebrevet af 15 Juli 1579 hørende Liste ikkun 11 Lehnsmænd for Sjælland (deri medregnet Herr Bertil Søffrensen for Antvorskov Birk), medens der er anført 23 paa en Liste af 20 Aug. 1580, som hører til de under samme Dato udgaaene Breve om Indføndelse af Jordebøger paa Lehnens Indtægter.

² Disse Lægds mænd havde iøvrigt ogsaa med Indkrævningen af Skatter og Udpantningen for Restancerne at gjøre. Herom længere herne, i § 14.

med andre Ord, hvad der egenlig taxeredes og beskattedes. Den blotte Jord: Eiendom og Jord: Brug kan det ikke have været. Herimod taler allerede den Omstændighed, at ikke blot Selveiere og Fæstere, men ogsaa de andre Bønderclasser, der tildeels ikke havde Jordbrug, beskattedes ved samne Breve. Snarere maa det have været Bøndernes virkelige Formue, i Forbindelse med Hensyn til de Byrder, der ellers paalaae dem, som er bleven lagt til Grund ved Skatteligningen. Paa denne Maade kan det forstaaes, at Selveierne i Almindelighed ved Skattebrevene paalagdes størst Skat, dernæst de almindelige Fæstere, saa de meer bebyrdede Ugedagsmænd og den øvrige Bøndealmue. Ogsaa frembyder Analogien fra Kjøbstæderne et Argument for, at hele Formuen er bleven taget i Betragtning ved Skatteligningerne paa Landet. Endeligen kunne vi for denne Mening paaberaabe os adskillige leilighedsviis forekomende Udtryk; t. Ex. den Bestemmelse, der gives i Skattebrevene af 10 Jan. 1584, at Lehns mændene skulde have særdeles Tilsyn med, at, hvor der findes „Uagter Karle eller the, som bruge floer Kjøb, Forprang och Handell med Korn och Oxne eller i andre Maade, att the wdi thenne Skatt leggis och giffue efft her theris Handell och Formue“. — Iøvrigt var det formodentlig sædvanligt, at hver af de 10, der lagdes i Lægd sammen, blev ansat for $\frac{1}{10}$, og at der kun, naar en af dem notorisk var særdeles formuende eller meget fattigere end de Andre, skeete en Forøgelse eller Nedsættelse for ham af dette Quantum, hvorefter det Mere kom de Andre tilgode eller det Mindre blev dem til Byrde. Den hele Indretning var særdeles mangelfuld,

og det kunde ikke undgaaes, at der hyppigen maatte være Grund til Klager. Saadanne specielle Klager eller Resolutioner paa dem har jeg imidlertid ikke fundet; men adskillige Udtryk i de Breve, hvorved Skatter af Dvæg m. v. bleve paabudne, vise, at der jevnlig maa have været ført Klager over de ellers sædvanlige Skatter, og at disse Klager ere gaaet ud paa, at Fattige og Formuende maatte svare ligestor Skat¹.

Efter saaledes at have fremsat de almindelige Regler og Bestemmelser i Henseende til Selveiernes Beskatning, maae vi endnu tilføie et Par Ord om tvende enkelte Tilfælde, der synes at være indtrufne temmelig ofte. Det ene var, at een Bonde kunde eie to eller flere jordegne Gaarde. I saa Tilfælde maatte han betale som Selveier af dem alle. Dette skyder allerede af Udtrykkene i nogle af Skattebrevene „hver jordegne Bonde skal give Ds af hver jordegne Bøndegaard, han eier“ o. s. v.; men desuden have vi særskilte Breve, der vise dette. I et Brev af 23de Mai 1548² til en Lehnsmænd, Axel Juel, siges nemlig blandt mere, at Kongen havde erholdt Underretning om, at nogle Selveierbønder, som havde flere Bøndergaarde end den ene, hvilken de beboede, i den Landskat, som var bevilget, kun vilde er:

---

¹ See f. Ex. Br. 20 Novbr. 1566 (Tegn. 9, 106 b—108) „Og efterdi mangfoldige Klager kommer for Ds, at, naar Skatter udgives, besværes de Fattige lige med de Rige, og den Ene vil ikke hjælpe den Anden, da paa det at dermed maa gange retfærdigen til, saa at hver maa give som han er formuende, saa“ o. s. v.

² Tegn. 2, 271 b.

lægge 2 Daler for den ene Gaard, de boede paa, og Intet af de andre dem tilhørende Gaarde. I den Anledning befales Juel at ansætte hver saadan Bonde til 2 Daler for hver af hans Gaarde, hvad enten han selv boer derpaa eller ikke.

Det andet Tilfælde, som endnu hyppigere ommeldes i Skattebrevene, var, at flere Bønder tilsammen besad een Bondegaard, Noget, som vel har været en in praxi sædvanlig Undtagelse fra den i Lovgivningen indeholdte Bestemmelse, at Selveiergaarde kun skulde tilfalde een af Arvingerne, og denne give sine Medarvinger Skjeppekyld¹. For slige Tilfælde beordredes Lehns mændene som oftest at ansætte een af de paa Gaarden Boende som „Hovedmand“ og lade ham betale den egenlige Skat for Selveiergaarden, og dernæst at skrive de Andre for Skat som „Instedmend“ (Indester), Huusmænd, Gaardseder eller deslige². Imidlertid fastsattes dog skundom, at hver skulde give heel Skat som jordeggen Bonde³.

¹ Ogsaa med Hensyn til Fæstebønder bliver hiint Tilfælde hyppigen omtalt.

² See t. Ex. Brev 23 Sept. 1560 (Tegn. 6, 329 b—30), 1 Juni 1578 (S. T. 14, 75—77), 10 Jan. 1584 (sammeheds 15, 296—98).

³ F. Ex. Br. 11 Novbr. 1549 (Tegn. 3, 89—90), 4 Decbr. 1562 (sammeheds 7, 263b—64 b). Af et Brev af 5 Juni 1578 (Syn. Tegn. 1, 98) sees, at Bønderne i Wesenberg Birk havde andraget, at flere tit sadde sammen i een Gaard, og naar de skreves til Skat, regnedes Een for Hovedmanden og gav dobbelt, og de andre som Brydebønder (Bryde bruges ellers paa denne Tid som oftest for Fæstere,

Endelig blev der i eet Tilfælde, ved Skattebrev af 2 April 1576¹, givet den Bestemmelse, at den, som stod for Gaarden, skulde give 4 Daler, den egentlige Selveier skat efter det Brev, og de andre jordegne Bønder, som maatte boe paa samme Gaard, lægges og skrives hver „efter Lehnsmandens Lykke og deres Formue.“

§ 6.

Fæstebøndernes og Ugedagsmændenes Beskatning.

Hvad Fæstebønderne² angaaer, da vare de samme Regler i Henseende til Beskatningen, som gjaldt for Selveierne, ogsaa gjældende for dem i det her omhandlede almindelige Tilfælde, hvor samtlige Bønderclasser bleve beskattede, alt dog forsaavidt disse Regler overhovedet kunde gjælde for Bønder, der ikke havde Eien-

men her nok som Indeste) uanset de havde ligemeget Eien-
dom. Derfor begjærte de, at, naar Eiendommen var eens,
de da maatte beskattes eens. Kongen befaler nu Lehns-
manden, herester vel at regne Een som Hovedmand efter
Skattebrevens Befaling, men dog at iagttage, at de andre
alligevel skatte ligesaa meget som han, hvis Eiendommen, de
bruge, er eens. Imidlertid er det saaledes ei ganske klart,
om alle skulde give Skat som Selveiere, eller Skatten for
en jordeggen Gaard fordeelttes paa dem alle; men det Første
er rimeligst.

¹ Sjæll. Tegn. 13, 139—396.

² De kaldes i Skattebrevene: De Bønder, som ei have frit
Bondegods.

dom over den Gaard, de brugte. Ifkun Skattens Størrelse var mindre: de gavede kun det Halve af hvad Selvejerne maatte erlægge¹.

Jovrigt maa det vel mærkes, at det ingenlunde ene var Kronens Fæstebønder, der maatte give Skat, men ogsaa de øvrige. Dette sees ikke blot af de sædvanlige Indledninger i Skattebrevene: „Vi o. s. v. Hilses Eder alle, Bønder og menige Almue, ihvemsomhelst Tjene eller tilhøre, som bygge og boe over alt R. Lehn“; men det fremgaaer ogsaa af de almindelige Udtryk „hver 10 Bønder, som ei have eget Bondegods, give Dø“ o. s. v., ligesom Skattebrevene fremdeles, ved stadig at indeholde Opfordring til Lehnsmændene om vel at iagttage, at Adelen ikke regnede andre for deres Ilgedagsmænd, end dem, som burde ansees derfor, vise, at Adelen andre Bønder vare skattepligtige. Endeligen kan Man, dersom videre Beviis herfor skulde ansees fornødent, paaberaabe sig de enkelte Undtagelser, der findes fra denne almindelige Regel. Thi i nogle faa Skattebreve fritages alle Adelen Bønder fra Skatter, men da siges dette ogsaa udtrykkelig².

¹ En Undtagelse herfra indeholdes i Skattebrev 4 Decbr. 1562, hvorefter vel Fæstebønderne i Almindelighed skulde give 1 Daler eller 3 Mk., medens de jordegne Bønder gavede 2 Daler eller 6 Mk., men hvorefter dog de, som boede paa frit Bondegods og havde fæstet Gaard, saa at det saaledes ei var deres Eiendoms-gods, ligeledes maatte give hver 2 Daler eller 6 Mk.

² J. Er. Br. 25 Aug. 1585 (S. T. 15, 538 b—40). Dette er, som flere, skilet til „vore og Kronens jordegne

Ugedagsmændene vare de Bønder, som, idet de boede nærmere ved Hovedgaardene, præsterede Hovetrie: arbejde een Dag om Ugen eller oftere, medens de i længere Afstand boende Bønder kun sjældent gjorde Hovetrie, hvilket da især bestod i Langægter. Det var som oftest Fæstebønder, der vare Ugedagsmænd; men det er viist paa et andet Sted¹, at der iblandt disse ogsaa fandtes Selveiere, skjøndt rimeligviis temmelig sjældent. Da Adelens Ugedagsmænd ordentligviis vare aldeles frie for

---

Bønder, Kronens Tjenere, Stiftets Tjenere, Prælats-Tjenere, Cannikke-Tjenere, Vicarie-Tjenere, Proovste-Tjenere, Kirke-Tjenere og Præste-Tjenere". Heraf sees ogsaa, hvad der ibrigt skyder af sig selv, at samtlige Bønder, der havde fæstet Gaarde tilhørende Stifter, Kloostere, Præster, o. s. v. skattede ligesaavel som Kronens og Adelens Fæstebønder. — Iøvrigt troer jeg udtrykkelig at burde bemærke, at det endnu med Hensyn til den her omhandlede Periode er utvivlsomt, at den kongelige Lehnsmænd lagde dem af Adelens Bønder, som skulde svare Skat, i Lægder, lignede Skatten mellem dem, oppebar den o. s. v. Først under Christian den 4de, og, som det synes, først i den sidste Deel af hans Regjeringstid, overlodes dette til Adelen selv, dog under Lehnsmændenes Tilfyn. See t. E. Skattebrev 0 Aug. 1643 (i Friis Edvardsens Skjælskjørs Beskriv. Side 564), hvor der siges: „Dog have Vi naadigst bevilget Adelen, selv at maatte lægge deres egne Tjenere; medens dersom de det forsømmendes eller forbigaaendes vorder, da skal Du (Lehnsmænd) det have i Agt, efter som tilforn og som billigt og forsvarligt kan være o. s. fr.

¹ Juridisk Tidsskrift 18 Bind S. 198.

de extraordinaire Skatter, og da Begrebet i sig selv vel ei tillod den størst mulige Bestemtthed, ligesom ogsaa en stor Deel Bønder jo let kunde gjøres til Ugedagsbønder, naar det endelig kom an derpaa, saa indskrænkedes Begrebet, hvad Skattevæsenet angaaer, udtrykkeligt i Skattebrevene med Hensyn til Adelen saaledes, at kun de regnedes for Adelen's Ugedagsmænd, som boede i samme Sogne, som Adelen's Sædegaard laae i, hvorhos der udfordredes, at vedkommende Udelige selv skulde drive Sædegaardens Avl, og at disse Ugedagsmænd havde været skattefrie fra Arvids Tid¹, ligesom det endelig ogsaa efter Udtrykkene i nogle Breve var nødvendigt, at de vedkommende Udelige ved Arv havde erhvervet Godsset. Lignende Regel, med Undtagelse af den sidstnævnte Bestemmelse, har uden tvivl ogsaa altid været gjældende med Hensyn til de Ugedagsmænd, som laae til Kongens Slotte, Klostere og Gaarde. Det siges udtrykkeligt i et Skattebrev af 1553², og den samme Grund, der var for Regjeringen til at søge Adelen's skattefrie Ugedagsmænd reducerede

---

¹ Herved forstodes uden tvivl især, at de skulde have været frie siden Kong Hans's Tid. Medens nemlig Udtrykket „Arvids Tid“ bruges i de fleste Skattebreve, forekommer „Kong Hans's Tid“ i nogle enkelte. Saaledes i et af 1543 (i det Kongl. Geheime-Archiv): „Jngen Gaardsleder eller Ugedagsmænd boende for Adelen's egne Arve-Sædegaarde, som sidde for Landgilde, skulde være frie for denne Skat, uden de som beviistligen have været frie i Kong Hans's Tid.“ Ievnfør ogsaa nedenfor en af de følgende Anmærkninger.

² Regn. 4, 292—96.

til det mindst mulige Antal, gjaldt ogsaa i Henseende til Ugedagsmændene for Kongens Slotte og Gaarde og for Klostrene; thi disse beskattedes vel, men i et mindre Forhold, ordenligviis kun halvt imod Fæstebønderne.

At ogsaa Ugedagsmændene lagdes i Lægder, er meer end sandsynligt. Vel siges det hieldent udtrykkeligt, men foruden at jeg har bemærket mig i det mindste eet Skattebrev, hvor dette er Tilfældet¹, tilføies der ogsaa med Hensyn til Ugedagsmændene stadigen i Brevene de Ord „den Rige hjælpe den Fattige“, der ikke kunne have anden Betydning. Derimod er det vel muligt, at det har været overladt til Lehnsmændene, hvor mange han vilde lægge i Lægd sammen, naar han kun iagttog, at der af hele Lægdet udkom saameget, som der skulde have været givet, naar samtlige til det Lægd Henlagte hver havde givet netop det i Skattebrevet for hver Ugedagsmand bestemte Quantum.

Vi have nyligen bemærket, at Adelens Ugedagsmænd vare frie for disse Skatter², ligesom vi ogsaa der have anført hvorledes der dog i denne Henseende udfordredes, at de skulde boe i samme Sogn, som Sædegaarden laae i, at der paa denne skulde drives Ubl af den Adelige, og at Bønderne

¹ Br. 11 Novbr. 1549. Derefter skulde alle Ugedagsmænd, som boede for Kongens Slotte, Gaarde og Klostre, lægges i Lægd sammen, og hver 20 give 20 Mk. Danst; „den Rige hjælpe den Fattige.“

² Vi kunne i Forbigaaende gjøre opmærksom paa, at de kongelige Ugedagsmænd ikke bleve frie for at yde Skatten derved, at Godset, hvorunder de hørte, var pantsat til en Adelig; Skattebrev af 1545 (Regn. 2, 17).

skulde have været frie i Arilds Tid¹. Dette giver os Anledning til at omtale Adelens Bestræbelser for at undrage endeel af deres Fæstebønder fra Skattepligten ved at udgive dem for Ugedagsmænd. De Opfordringer til Lehnsmændene, der forekomme i alle Skattebrevene, hvor Adelens Ugedagsmænd ere fritagne, nøie at paase, at kun de, som burde regnes til Ugedagsmænd, virkeligen regnedes dertil, tyde allerede paa Adelens bestandige Forsøg i denne Henseende. Men desuden findes der flere Beviser paa det Samme. Ogsaa i andre Breve klager Kongen over, at mange Adelige vilde tilholde sig saadanne Bønder som Ugedagsmænd, der enten ikke tidligere havde været det², eller der ikke boede i de samme Sogne, som Sædegaardene laae i³. Ikke saa sjældent indkom der Ansøgninger fra Adelige om, at Bønder, der hørte til deres Godser, maatte ansees som Ugedagsmænd, uagtet de ikke boede i Sædegaardens Sogn, m. v., og dette tillodes nu og da⁴, men ikke

¹ Iøvrigt var Ugedagsmændenes Antal i sig selv identivt sjældent meget stort. Allerede det, at Sædegaardenes Jorder i Almindelighed vare meget mindre, end nu, maatte gjøre færre Høveriepligtige fornødne.

² F. Ex. Brev af 21 Septbr. 1565 (Tegn. 8, 396—99).

³ F. Ex. 23 Mai 1548 (Tegn. 2, 271), Br. 23 Januar 1568 (Tegn. 9, 467).

⁴ F. Ex. Br. 16 Juni 1575 (Jydsk Reg. 1, 322 b—23), 7 Juli 1578 (Sjæll. Reg. 11, 383 b—84). Da en Fru Birgitte, Peder Larmands Enke, havde opbygget en ny Sædegaard „Steenholt“ i Sjælland, og frygtede for, at Ugedagsmændene dertil skulde blive lagte i Skat,

altid¹. Dgsaa toges der stundom kraftigere Forholdsregler mod de Adelige, som vilde skaffe deres Fæstebønder frie for Skat ved det Paaskud, at de vare Ugedagsmænd. Ved det i en foregaaende Anmærkning ommeldte Brev af 23 Jan. 1568, betræffende endeel Adelige i Skaane, som uretteligen udgave deres Fæstebønder for Ugedagsmænd, befales vedkommende Lehnsmænd at optegne hine Adelsmænds Navne, og derpaa i Cancelliet udtage Stævning over hver af dem særskilt, saa at de skulde møde for Kongen og Rigsraadet i Kjøbenhavn den 16te Februar; hvorhos der tilføies, at, hvis Lehnsmanden befandtes at see igjennem Fingre med Nogen og at forskaane dem i Henseende til Stævningen, da vilde Kongen tilregne ham deres Forsømmelse. Ja, i 1544 lod Kong Christian den 3die ved Rigsraad Lauge Brade et andet Medlem af Rigsraadet indstævne, nemlig Mogens Gyldenstjerne, — der senere blev Marsk, — fordi han havde formeeat sine Bønder i Gultofte og Mannies, hvor han havde en Sædegaard, at erlægge den da paabudne Skat, naftet han ikke drev Uol til den Sædegaard. Sagen blev foretaget i Rette for Kongen og Rigsraadet den 26 Sept.

„eftersom nu vederfares andre Riddermændsmænd paa deres Ugedagsmænd, som ei have været frie i Kong Hans's Tid“, indgav hun en Ansøgning i denne Henseende til Kongen, som derpaa „ex speciali gratia og for St. Porsens Bøns Skuld“ tillod det Ansøgte ved et Brev dateret Søndagen efter St. Laurentii Dag 1542 (Reg. 4, 255b—56).

¹ Br. 7 Mai 1561 (Reg. 7, 222).

1544, hvor Gyldenstjerne¹ vel undskyldte sig deels med at Bønderne i bemeldte Sogne altid for havde været fritagne for Skat, og deels med at han vel ikke brugte dem til den Sædegaard, der laae i deres Sogne, men dog til en anden, hvorhos han endelig yttrede, at hans Mening med Forbudet til Bønderne mod at betale Skatten kun havde været, at han vilde „handle“ (underhandle) med Kongen, om denne vilde forskaane hans Tjenere, og at han altid var villig til at erlægge Skatten for disse, hvis Kongen ikke vilde unde ham samme Tjenere frie. Imidlertid blev Dommen, at Bønderne skulde erlægge Skatten og derhos være pligtige at udrede 30 Sk. for Ulydighed².

Jovrigt toge Adelens Ugedagsmænd ogsaa under tiden Deel i Skatterne, og gave da samme Skat, som de andre Ugedagsmænd³; men dette var meget sjældent.

¹ Lange Brade sees at have argumenteret fra den Omstændighed, at Gyldenstjerne jo selv havde været med at bevilge Skatten; men han havde vel ogsaa andre Argumenter.

² Regn. 4, 447—48. Det var ogsaa en af de i 1558 mod Peder Dre fremsatte Beskyldninger, „at han havde taget en heel Landsbye i Solland fra sin rette Sognekirke og lagt under Nielstrup for at Bønderne skulde blive frie for Kongens Skat under Nielstrup Gaard; og dermed er forkortet Kronens Landehjælp, naar Skat udgives, saavel af anden Mand's Tjenere, som af hans egne“. See Ryges Peder Dre Side 144.

³ See t. Gr. Br. 14 Juni 1563 (Regn. 7, 4046—6).

Paa den anden Side bleve endelig Ugedagsmændene til de Kongelige Slotte, Gaarde og Kloostere nu og da fritagne for Skatten¹; men dette var næsten endnu sjældnere.

§ 7.

Begrebet af Gaardseder, Gaardmænd, Gadehuusmænd, Huusmænd og Boelsmænd.

Foruden de jordegne Bønder, samt Fæstebønderne eller Landboerne, og Ugedagsmændene, ommeldes endnu i Skattebrevene, saaledes som vi have angivet i § 4, en deel andre Classer af Bøndestanden, af hvilke nogle forekomme mere, nogle mindre hyppigt. Disse skulle vi nu omhandle; men da Forskjellen imellem disse Classer er høist vanskelig at udfinde, og Begreberne af hver ikke ere givne, vil det være nødsøndigt, at søge saavidt muligt at udvikle disse, inden vi give os til at fremstille Bestemmelserne om Beskatningen. Denne Undersøgelse af hvad hine fem Classer vare, skal være Gjenstanden for denne Paragraph; men ligesom vi alt forud maae tilstaae, at vi ikke ville kunne komme til aldeles faste Resultater, saaledes maae vi ogsaa bemærke, at selv disse vel for største Delen grunde sig i bestemte, ved Diplomer angivne Omstændigheder, men at de dog til lige tildeels maae suppleres ved Hypotheker, som ved disse Omstændigheder blive rimelige; slige Hypotheker skulle vi dog kun saa sjældent som muligt tage vor Tilflugt til.

---

¹ L. Gr. ved det Brev af 1553 (Tegn. 4, 292—96), der findes i Tillægget her bagved under B.

Hvad Gaardsfederne¹ angaaer, da vare disse i Begreb udentviol nær beslægtede med Ugedagsmændene; imidlertid var hiin Venævnelse dog ikke eensbetydende med denne. Ifølge en Notice om et Skattebrev, uden: tvivl af 1535², skulde hver 20 Ugedagsmænd erlægge 40 Lod Sølvs, og hver 20 Gaardsfeder ligeledes 40 Lod Sølvs. Saaledes indeholdtes da Begrebet af Gaardsfeder ikke allerede i det om Ugedagsmænd. Paa den anden Side modsættes de i nogle Breve Landboerne eller Fæsterne³.

Med Hensyn til det positive Begreb af Gaardsfeder, da sees det, at de boede og dreve Avl paa smaae Steder, der hørte til Andres Eiendomme, og især til Kongens eller de Adeliges Sædegaarde, men undertiden endog til simple Selveiergaarde, hvorhos det nu og da antydes, at de Steder, de saaledes boede paa, vare Stykker af Hovedgaardens; Marker, der dog i længere eller kortere Tid havde været adskilte som en Art Fæste fra Gaardens

¹ Udtrykket bruges saavel om Stedet, som om Bonden, der boede paa det.

Tegn. 1, 81 b.

³ Br. 13 Marts 1567 (Reg. 8, 211—12) om en Forening med Bønderne i Odbo og Rorvig Sogne, der hørte til Drarholm Slot, at de skulde være frie for Pløining, Høstarbejde og Weedægter, imod at hver Landboer aartligen skulde give $\frac{1}{2}$ Td. Torff og 100 gode Fløndere, og hver Gaardsfede 1 Tdg. Torff og 50 gode Fløndere. I et Brev af 1542 (Reg. 4, 181), betræffende Næsbyholm, omtales et Sted „8 Gaardsfeder og 6 Fæstere“ og et andet „15 Gaardsfeder og 4 Fæstere“.

Jorder. I 1541¹ fik Jesper Brochmand Brev paa Gundsøegaard „och thre ny Gaardsfeder, ther tillige“. Da en vis Anders Nøllick ligeledes i 1541 fik Nygaard Hovedgaard i Odsherred i Lehn, omtales ogsaa Gaardsfeder at høre dertil, hvorhos det paalægges ham at holde disse ved Lov og Ret og ikke at udfæste dem, saalænge de give deres Landgilde. I et Skattebrev af 1543 i Geheime-Archivet siges, at ingen Gaardsfeder eller Ugedagsmænd, boende for Adelens egne Urve: Sædegaarde, som sidde for Landgilde, skulde være frie o. s. v. Ved et Brev af 9 Juni 1562² forlehnedes Landsdommeren i Sjælland Henrik Nielsen med 5 Gaarde i Kapel Sebye og 3 Gaarde i Store Sebye, „som ere Gaardsfeder till Seby Gaard“; og Aaret derefter³ blev Kongens Kjeldersvend, Jesper Skammelsen, forlehnet med Kronens Gaard Ellinge, liggende paa Halsnes, med „3 Gaardsfeder, ther tilligger och paa samme Gaards Grund bygde ere“. Videre omtales i et Brev af 13 Octbr. 1572⁴: „Gaardsfeder, ved Skoldenes och Suenstrup liggendes“. I et Skøde af 1547⁵ til Iver Juul paa Stubberkloster⁶ siges fremdeles „Item Mauerup, som er Gaardsfeder och

¹ Reg. 4, 181.

² Reg. 8, 260 b—61.

³ Reg. 8, 300 b.

⁴ Sjæll. Tegn. 12, 79 b—80.

⁵ Reg. 5, 30 ff.

⁶ Nu Stubbergaard i Ginding Herred; nær derved ligger „Maurup“ en Samling af nogle faa Steder. Dette er formodentlig det i Teksten nævnte Mauerup.

bygget aff Closters Eiendom“, og i et andet af en Bonde Oluf Knudsen til Christopher Hvitfeldt i 1553 udstedt og med Kongelig Confirmation forsynet Skjøde paa Fjrstnævntes Bondegaard i Kromstrup, siges, at han afhænder denne, som han selv boede i, „mett Gaardsfede Hwisse ther samme Stedz, som bygdte oc gjortt er aff samme Bondegodtz, oc (med) Gaardsfede Hwisses Rentte oc rett Tilliggelse“ o. s. v. Ligeledes sees det af et Brev af 23 Juli 1577¹, hvis Mening isvrigt ei er ganske tydelig, at der til en Bondegaard i Baldbye horte tvende Gaardsfeder med Jord til „hwilchen the dog icke haffue hafft mehre, end hand (Bonden) haffuer wild wnde thennom.“

Det ene af de ovenansførte Diplomer af 1541 viser fremdeles, at Gaardsfeder fæstede deres Steder. Det samme fremgaaer af et Brev af 9 August 1577², hvor ved det tillodes en Poul Jørgensen i Gielstrup, der havde fæstet en Gaardsfede af Lehnsmanden i Kallundborg, at maatte beholde denne sin Livstid for den Indfæstning, han da havde givet, dog imod at deraf svaredes den sædvanlige Landgilde og anden Lyng.

Deres Steder vare gjerne smaae. I det ovenfor ommeldte Brev af 13 Octbr. 1572 til Lehnsmanden i Roskilde siges, at, da Gaardsfederne ved Skjoldenæs og Svenstrup ikke gave Landgilde, skøndt de intet Ugedags Arbeide gjorde, saaledes som tilforn „ther Slottitt och Gaarden vor wid Machten“, saa skulde han foranstalte

¹ Sjæll. Regn. 13, 302 b—3.

² Sjæll. Reg. 11, 163.

hver to Gaardsfeder lagte sammen, saa de bleve en Landboegaard, der kunde give aarlig Landgilde. Da Kongen havde erfaret, at der i Roskildeegaards Lehn fandtes mange Gaarde og Gaardsfeder, hvortil laae ringe Eiendom og Brugning, saa at Bønderne ei kunde udrede Landgilden eller gjøre fuld Lynge med Skatter o. s. v., beordredes Lehnsmanden ved Br. 25 Novbr. 1577¹ enten at lade hver tvende saadanne smaae Gaarde eller Gaardsfeder lægge sammen til een god Gaard, eller, hvor det fandtes, at den Jord, som de vare byggede paa, forhen var kommen fra andre Gaarde, da igjen at lægge hine Gaardsfeder til vedkommende Gaarde.

Nogle af de i det Foregaaende anførte Breve vise, at Gaardsfederne stundom gave Landgilde; men i andre findes det udtrykkeligt anført, at de ikke gave denne Afgift, men at de derimod skulde præstere Ugedags-*Arbejde*².

¹ Sjæll. Teg. 13, 362—62 b. Ogsaa til Lehnsmændene i de andre sjællandske Lehn findes der nu og da lignende Breve.

² Skjøde af 1556 (Reg. 6, 85 fl.) „Item 4 Gaardsfeder, som give intet Andet til Landgilde, end gjøre Ugebage“. I et Brev af 8 Jan. 1578 (Sjæll. Reg. 11, 339 b—40) tales om de „daglige Gardsfeder till Sorø Kloster wdi Siung och Haffnerup Bye“; disse vare nogen Tid i Forveien satte for Landgilde, og vare derefter ogsaa ansatte til Skat som andre Landboe-Bønder. Da Kongen nu havde bestemt, at de igjen skulde være „daglige Gaardsfeder“ til Sorø og fritages for Landgilde, fastsatte han ved hiint Brev, at de ei heller skulde besværes med Skat, „uden naarsomhelst vore Breve derom synderligen bemelder“. Denne

Dette sidste var ogsaa naturligt, da de, som anført, ordenligviis boede nærved Sædegaardene, og formodentlig paa Dele af disse Marker. De vare saaledes som oftest Ugedagsmænd, men ikke altid, ligesom paa den anden Side ikke enhver Ugedagsmand var Gaardsede¹. Hiin Omstændighed medførte vel ogsaa, at de ofte forblandedes med Ugedagsmændene, og at Man, i at give almindelige Bestemmelser, troede at have gjort tilstrækkeligt ved blot at nævne Ugedagsmændene, uden at omtale Gaardseder. Kun paa denne Maade kan den i næsten alle Skattebrevene bevarede Tausshed om denne Klasse Bønder forklares: naar Ugedagsmændene vare frie for Skat, ansaaes Gaardsederne sandsynligviis frie som Ugedagsmænd, og skulde disse betale Skat, maatte Gaardsederne vel

Bestemmelse gjentoges ved et Brev af 5 Marts 1580 (smstds. 12, 87 b). Jevnfør endelig det forhen citerede Brev af 13 Octbr. 1572.

- ¹ Foruden at Man ved Benævnelserne Ugedagsmænd og Gaardseder ikke er gaaet ud fra eet og samme Synspunct, idet der ved hiin toges Hensyn til Vedkommendes Hoveries-Pligt, og ved denne til Stedets Art, hvor Vedkommende boede paa, — saa bliver Forskjellen nok fornemmelig, at Ugedagsmænd aldrig, saaledes som Gaardsederne, stode i Afhængigheds-Forhold til andre Bøndergaarde, men kun til Sædegaarde, og at Gaardsederne forsaavidt de henhørte til Hovedgaarde, beboede Steder, der havde hørt til Sædegaards-Markerne, medens de egentlige Ugedagsmænd ordenligviis vare Fæstere af Gaarde eller Steder, der altid havde været Gaarde for sig. Dog er denne sidste Forskjel vel mindre bevistlig.

erlægge det samme Beløb som de. I enkelte Breve, saasom det i en foregaaende Anmærkning omtalte af 8 Jan. 1578, forudsættes de ogsaa mere eller mindre tydeligt ordenligviis at være frie for Skat, og da de ikke nævnes i Skattebrevene som fritagne¹, maae de vistnok være regnede ind under en eller anden af de i Brevene ommeldte Classer, hvilket da ei kan have været anden end Ugedagsmændenes². Endeligen kan det ikke antages, hvad Man maaskee vilde formode, at Gaardsfede var en i visse Provindsfer brugt særegen Benævnelse; de fandtes, efter de Optegnelser, jeg har gjort, i alle Rigets daværende Provindsfer.

Gaardmænd have neppe ganske været det samme som Gaardsfeder. I Cancelliets Tegnelser Nr. 1 fol. 78, findes fra 1535 eller 1536 en Notice „Item Brev til Møen, Falster og Volland om Landehjælp, hver Mand 4 Lod, Gaardsfeder 2, Pebersvende og Gaardmænd 1 Lod Sølvs, den Rige hjælpe den fattige“, og i et Skattebrev af 1543, der findes i Geheime:Archivet og er berørt i det Foregaaende, siges blandt mere „Ligeledes hver af Kronens, Stiftets, Klosters og Capitels Gaardsfeder, som ei formaae eller have Fetalie, skal give $\frac{1}{2}$ Daler;

¹ hvilket altid iagttages t. Er. med Adelens Ugedagsmænd.

² Skattebrev 26 Aug. 1566 (Tegn. 9, 22 b—23 b) siger vel, at, naar flere sadde sammen paa Fæstegaard, Een Skulde lægges for fuld Skat, og de Andre regnes for Huusmænd eller Gaardsfeder, men det betyder vel kun, at de Skulde give Skat som disse to Classer gave (Ugedagsmændene gave efter det Brev, som efter flere, lige Skat med Huusmændene), uden at ville antyde noget videre Forhold imellem dem.

ligeledes hver Vebersøend, Gaardmand, Tjenestedreng, som Kornsæd haver, og pleier at bruge Fiskerie, skal give $\frac{1}{2}$ Daler, eller og 24 Sk. Danst³ o. s. v. Paa samme Maade Skjelnes i andre Breve imellem Gaardmænd og Ugedagsmænd¹, og mellem hine og Voetsmænd².

Det i den sidste Anmærkning citerede Sted viser imidlertid, at Gaardmændene sædvanligviis havde Jordbrug, ligesom de ogsaa derved udtrykkelig Skjelnes fra Gadehuusmænd og Huusmænd. Ellers vilde et senere Brev af 7 April 1579³ give nogen Anledning til at antage Udtrykket Gaardmand som eenstydigt med Gadehuusmand. Der klages nemlig over, at endeel Selveiere i Koldinghuus Lehn lode paa deres Gaardes Grund opbygge

¹ Brev 1535 (Reg. 1, 51 b). „Dg skulle Ugedagsmænd og lægges i lægd sammen hver 20 Mand 40 Lod Sølv. .... Dg skulle Gaardmænd og Vebersøende hver give 1 Lod Sølv.“ De samme Bestemmelser indeholdes i et andet Brev uden Datum, der findes sammesteds fol. 100 ff.

² I et Brev af 1544 i Tillægget til den danske Oversættelse af Krags og Stephani Christian den 3dies Historie, 3die Bind S. 236—37, siges „Alle Sognemænd, Bønder, Boetmænd, Gaardmænd, Tjeneste=Dreng, och alle de, som Kornsæd bruge, skulle thii gode Rede thiende huer thiende Reg“ o. s. v. Disse Classer modsættes der „de, som boe wdi Gadehuse oc Hussmænd, som ick saae Kornsæd“ hvilke skulde gjøre een Dags Høst= eller andet Arbeide. Ievnfør ogsaa Brev af 1539 (samtds. Side 40), hvor dog kun hiin forstaaede Vasus forekommer.

³ 3dste Reg. 2, 481 b—82.

„en gang heel Hob Gadehuse, och ther mett icke haffuer nogen Ende, huilcke theris Gaardmend till Wplicht saare forhugge saa well wore och Kronens sem jordegne Bonders Echouffue ther omkring“. Men foruden det før Anførte, saa tale og flere Skattebreve¹, i hvilke Stat paalægges saavel af Gadehuse som paa Huusmænd og Gaardmænd, for at disse sidste ikke vare det samme som Gadehuusmænd.

Efter det saaledes Anførte, og da Benævnelser er noget beslægtet med Gaardsede, vilde jeg snarest, naar jeg skulde gjætte, ansee det for muligt, at, medens dette sidste Udtryk betegner Gaardseder i Almindelighed, saavel dem, der boede paa Sædegaardsmarker, som dem, der boede paa Bøndernes, saa er der ved Ordet Gaardmand sædvanligt tænkt ene paa disse sidste. Forresten har Begrebet været meget fluctuerende, ligesom ogsaa alle disse Classer, især de følgende, unægteligt synes at have løbet endeel ind i hverandre.

Boelene vare ligeledes mindre Eiendomme, der synes som oftest ikke fra gammel Tid af at have været for sig bestaaende Steder, men at have været adskilte Parceller fra større Eiendomme. At disse Boel vare smaae, sees af Præstationerne, de ydede²; og den Be-

¹ E. Gr. 26 August 1566, 24 November 1568. Gaardmændene ommeldes ellers sjældent i Skattebrevene.

² I et Magestiftsbrev af 1568 (Reg. 10, 3—5) omtales 15 Boel i Gladstrup i Sønderherred i Jylland, der hver svarede 16 Sk.; tvende andre gave 21 Sk.; jevnfør ogsaa Diplomerne i Ehr. 3dies Hist. 2, 376 og 510. Imidlertid angives dog i et Brev af 3 Marts 1570 (Reg. 82 b

nævnelſe af dem, ſom nu og da træffes, „Boelig“ tyder hen paa, at Bygningen næſten var det vigtigſte. — Der forekommer i Diplomerne ikke ſjeldent Tale om jordegne Boel. De ſtode vel altsaa ikke alle i en ſaadan Forbindelſe med Andres ſtorre Gods, ſom Gaardsfederne og formodentlig Gaardmændene. Andre Breve indeholde derimod Udtryk, ſom viſe, at ogſaa Boelene i det mindſte ofte vare eller havde været Dele af Andres Eiendomme, ſom de da vel have ſtaaet i et viſt Forhold til. Saaledes i Br. af 1544¹: „item itt Boell, ſom er bygd aff ſamme (tre i det Foregaaende omtalte) Garde“. I et Brev af 1546² omtales Gaarden Nybjerg med 5 Boel „ſom paa fornævnte Nybjerggaard Grund byggede ere“. I et Brev af 1555³ ommeldes et Boel i Krarup, ſom „er bygd aff Præſtegaarden“, og i et jydſk Lehnſbrev af 22 Juli 1560⁴ tales om „itt Bolig, ſom nyligen er bygd paa ſamme Gaardz Eye oc end nu icke er fatt for Landgilde“. Dette ſidſtanførte Udtryk, hvortil lignende forekomme i andre Breve, peger hen paa, at de havde Jordbrug, og dette fremgaaer ogſaa klarligen ſaavel af de i en fore-

---

—83 b) Skylden af et andet Boel til 1 Td. Byg, 2 Pd. Smør, 1 Lam og 2 Hefte = Gjeſterie.

¹ Chr. 3dies Hiſtorie 2, 376.

² Reg. 5, 7. Nybjerg i Ribe Stift tilhørte Ribe Capitel, men blev da med mere ved et Mageſkifte tiſſkjødet Arvel Juel.

³ Chr. 3dies Hiſt. 2, 510.

⁴ Reg. 7, 144.

gaaende Anmærkning¹ citerede Breve af 1539 og 1544, som af et i danske Magazin aftrykket Magekiftebrev af 1573², hvori blandt mere tales om 4 Boel, som havde af Widkild Klosters „Enemerkers Jord at bruge“. Iøvrigt forekomme Boelsmænd yderst sjældent nævnte i Skattebrevene³; de maae da i Almindelighed siltiende have været henregnede til en af de andre Classer, og i Virkeligheden ved den specielle Skatteansættelse behandlere efter den Lighed, hver i sit enkelte Tilfælde havde med denne eller hiin af disse andre Classer⁴.

Huusmændene er den af de her omhandlede Classer, der hyppigst forekommer i Skattebrevene og især næsten altid ommeldes i dem fra Frederik den 2dens Tid. Man maa imidlertid her ligesaa lidet ved Huusmænd tænke paa dem, som vi kalde saaledes, som Man ved

¹ Side 45 Anm. 2.

² Danske Mag. 1, 209.

³ Iblant den store Mængde, jeg har affkrevet eller excerperet, findes der neppe mere end eet Skattebrev, af 1 April 1566 (Regn. 8, 520), hvor Boelsmænd udtrykkelig ommeldes.

⁴ Nogle af de paa Sædegaardes Eiendom byggede Høel have vel ligefrem været Ugedags=Vandegods eller rettere Gaardseder. I et Skjøde af 1560 fra Kongen til Jørgen Svaaab paa Harrisloff, omtales saaledes „tre Ugedags Bøllige;“ de tvende af disse svarede derhos ikke ubetydeligt; f. Ex. det ene: 1 Dyrng Byg, 5 Skp. Rug, 1 Mk. Ervids=Venge, 12 Skp. Havre og 2 Lam; det er mærkeligt, at saavel dette som det andet Høel svarede Ervids=Venge, naagt de ogsaa gjorde Høverie.

Gaardmænd maa forestille sig vore Eiders Gaardmænd. De hørte til det allerringeste Slags Bønder. Det oftere citerede Brev af 1544, der findes i Tillægget til Christian den 3dies Historie, viser, at de ordenligviis ingen Kornfæd havde, og naar der i et Skattebrev af 1545¹, hvilket vi ligeledes før have benyttet, siges „Huusmænd, som ei sidde for Ubl“, saa tyder dette i det mindste paa, at det ikke var noget sædvanligt Tilfælde, at de havde Ubl. Hvis de ogsaa muligviis hist og her have haft et lidet Stykke Jord², da har dette udentvivl været særdeles ringe; thi i Skattebrevene nævnes de altid i Sammenhæng med Indester, Pebersvende og Tjenestdrengene; ja, i nogle Breve ansættes de endog til mindre Skat end Pebersvendene eller Tjenestdrengene, som havde Kornfæd. Formodenlig har ingen Huusmand været fri Bonde, men altid boesat i et paa en anden Bondes Eiendom opbygget og til denne hørende Huus³, som

---

¹ Tegn. 2, 17.

² I et Br. af 18 Decbr. 1570 om en Dvægsfat (Tegn. 11, 224—26 b) forudsættes vel, at de, ligesom og Gaardmænd, Gadehuusmænd og flere, ordenligviis ikke holdt Dvæg; men der fremsættes dog tillige Bestemmelser for det Tilfælde, at de virkelig havde Dvæg.

³ Der forekomme, især i Protocollerne for Jylland, hyppigen de Udtryk: Bygge, Uabygge, Ufbygge, om Huse byggede paa andre Gaardes Jorder. Iøvrigt var det nu og da Tilfældet, at Bygningerne, maaskee endog af Gaarde, vare deres Eiendom, der beboede dem, medens Grunden tilhørte Andre. I en kongelig Dom af 1551 (Tegn. 3, 464—64 b) omtales saaledes et Tingsvidne af det Indhold, at den Byg-

han da med Familie har nydt Brugen af mod at præstere Gaardens Besidder en vis Leie eller visse Tjenester. Imidlertid er det dog rimeligt, at de virkeligen have boet i særskilte Huse, og ei, som Indestjerne, opholdt sig hos vedkommende Selveier eller Gaardbruger. Naar derfor et Brev af 24 Marts 1587¹ indeholder det Forbud, at ingen jordegens Bonde maa, uden Lehnsmændens Vidende, „thage wdi sin Behuffning nogen Indeste eller Huusmand eller anden Selstaa“², saa kan det ikke forklæres efter Bogstaven, men Man maa antage, at der ved de første Udtryk navnlig er tænkt paa Indestjer.

Gadehuusmænd findes sjeldnere ommeldte i Skattebrevene, men dog nu og da, især omtrent fra 1566 af og henimod Enden af Frederik den 2dens Regjering. Efter det Begreb, Man i Almindelighed gjør sig om disse, vare de Huusmænd, til hvis Boeliger der var benyttet Stykker, ikke af enkelt Mand's Jord, men af hele Byens Gade. At de nu virkeligt vare forskjellige fra de egenlige Huusmænd, sees af de Skattebreve, hvori begge findes nævnte. Der siges da „af hvert Gadehuus, hver Indeste, Huusmand N. N.“ (Summen, som skulde

---

ning, som staaer paa de Gaarde paa Hals, høre dem til, som boe paa samme Gods, saa at de maae sælge og afhænde samme Bygning, og til hvem dem lystet, dog at de først skulle tilbyde deres Husbond, om han vil kjøbe samme Bygning.

¹ Indste Reg. 4, 204—5.

² Siden siges der ogsaa „the — — som thenom — — haflue thagit till Huuse.“

erlægges i Skat). Imidlertid omtales dog Gadehuse i et Brev af 7 April 1579¹ at være byggede paa jordegne Bønderes Eiendom, og i et Magerlægsbrev af 27 Juli 1578² siges: „End 6 Gadehuse i Starup Bye; hver af dem skylder aarligen $\frac{1}{2}$ Daler, hvilket dog er intet regnet (formodentlig i Magerlægget) efterdi de bruge af Gaardens (Starup Hovedgaards) Eiendom“. Ligesaa ommeldes paa et Register fra 1579 i Jydsk Regn. 2, 22 to Gadehuse, som bygte paa en under en Udelig hørende Fæstegaards Eiendom. Hiint Begreb er derfor ikke fuldkommen rigtigt med Hensyn til den Periode, vi omhandle. — Ogsaa om dem viser det tilnævnte Brev af 1544, at de i Almindelighed ingen Kornsæd havde, ligesom der ogsaa i et, før ommeldt, Skjøde af 1566 siges „tvende Gadehuse i Manderup³, som N. N. iboe, og have ingen Jord at bruge og give ikke Landgilde, men kun Arbeide“. Imidlertid forudsættes der dog i et Brev af 18 Decbr. 1570⁴, at Gadehuusmænd kunde have Nøg, — skjøndt kun som en Undtagelse, — og af det her lidet ovenfor nævnte Magerlægsbrev af 27 Juli 1578 sees, at de virkelig, skjøndt formodentlig ligeledes som en Undtagelse, havde Jordbrug.

De saaledes anførte Bemærkninger ere vistnok ingenlunde tilstrækkelige til at danne tydelige Begreber om de

¹ Jydsk Reg. 2, 481 b—82; vi have før omtalt det; see Side 45.

² Smstds. 127—35.

³ Manderup Bye hørte under Selsøe, som ved dette Brev tilskjødedes Underø Barbye.

⁴ See foran Side 49.

omhandlede 5 Arter af Bønder; men, foruden at jeg, i det mindste paa dette Sted, ikke har kunnet give Mere, saa maa Man ogsaa erindre, hvad ovenfor blev berørt, at Begreberne virkelig i sig selv vare fluctuerende, og at den ene Klasse gik over i den anden, Noget, som endnu i vore Tider tildeels er Tilfældet. I al Fald vil det her Fremfatte vel være nogensunde tilstrækkeligt til at gjøre det Følgende forstaaeligt.

§ 8.

Indester, Pebersvende og Tjeneste = Karle. Disses og de i forrige § nævnte Personers Beskatning.

Begrebet om Indester har neppe paa Christian den 3dies og Frederik den 2dens Tid været væsentlig forskjellig fra vor Tids. Det var Personer, der havde Ophold hos andre Bønder imod at give en Erstatning i Penge eller maaskee imod at præstere Arbeide for Bonden, uden at de dog kunde regnes for egentlige Tjenestefolk. Pebersvendene havde, som bekjendt, deres Benævnelse af de ugifte, fremmede Handlende, eller Commissionairer for udenrigske Kjøbmænd, som opholdt sig i Kjøbstæderne og handlede med forskjellige Varer, hvoriblandt hyppigen Peber, hvisaarfag de ogsaa nogle Steder gave en Afgift i denne Vare. Derfra udvidedes Begrebet ogsaa til Landet til de løse og ledige Personer, som droge omkring, undertiden vel endog uden at have fast Bopæl i Herredet eller Lehn¹, og

¹ Br. 14 Juni 1578 (Sjæll. Reg. 11, 385 b—386 b) at mange Pebersvende og Løsgjængere opholde sig i Kjøbenhavns Lehn, som ei sidde paa Godset der, men komme fra fremmede Steder, og have deres Handel og Kjøbmandskab

handlede idet de folgte Bønderne forskjellige Fornødenheder¹. Endeligen vare ogsaa Tjeneste-Karlene, — Tjenestedrenge kaldtes de dengang, — Skattepligten undergivne².

Hvad nu Skattepligten angaaer, der paalaae samtlige disse og de andre i den foregaaende § nævnte Personer, da var Forholdet ikke altid det samme, hverken mellem dem selv indbyrdes, eller med Hensyn til de andre Classer af Bønder. Gaardsederne forekomme kun i 3 Skattebreve af dem, jeg har bemærket mig. I det ene af disse, nok fra 1535, der er temmelig ufuldstændigt³, siges hver „Mand“, (uden tvivl Selveiere og Fæstere) at skulle give 4 Lod Sølvs, Gaardseder 2, Hebersvende og Gaardmænd 1 Lod; i det andet, fornødentlig ligeledes fra 1535, paalægges Gaardsederne lige Skat med Ugedagsmændene og dobbelt mod Hebersvendene, og i et tredje, af 1548, i Geheime-Archivet, fastsættes samme Quantum for disse sidstnævnte og for Gaardsederne. Gaardmændene ansættes i tre Breve af

med Bønderne og udsue dem, og naar Lehnsmanden eller Fogden eftertragter dem, undvige de ind paa Canonicus eller Selliggeisthuus Gods, da ... forbydes det Canonicus, o. s. v. at tilstede saadanne Hebersvende og Vosgjængere, som ei tjene hos dem o. s. v.

¹ Imidlertid adskilles de dog fra Bispekræmmerne i Christian den 3dies Necesser af 1547 og 1548 (i Rosenvinges Udgave Side 227 og 270).

² Med Undtagelse af dem, der vare udstrevne til Krigstjeneste, som der utværfeligen siges i nogle Breve; f. Ex. 17 Mai 1563 (Regn. 8, 288—90 b).

³ Regn. 1, 78 b.

1535 til halv Skat mod Ugedagsmændene og Gaardsederne, hvorimod de efter Brevet af 1543 gavede lige Skat med disse sidste. I Brevene fra Frederik den 2dens Tid paalægges dem $\frac{1}{4}$ ¹ eller $\frac{1}{3}$ ² Skat mod de jordegne Bønder. Boelsmændene forekomme, som foran bemærket, kun i eet Skattebrev, af 1 April 1566, og gavede derefter, tilligemed den øvrige simpleste Bønderalmue og Landsbyehaandværkerne, $\frac{1}{2}$ mod de jordegne Bønder og lige med Fæsterne. Huusmændene og Gadehuusmændene samt Indesterne paalagdes sædvanligen $\frac{1}{4}$ mod de jordegne Bønder og lige med Pebersvende, hvilke sidste dog fra Aaret 1571 af oftere gavede halvt mod jordegne Bønder og dobbelt mod de 3 nyssnævnte Slags.

Med Hensyn til Tjenestedrengene, da nævnes disse i Skattebrevene vel undertiden, især i den tidligere Deel af denne Periode, i Almindelighed; men ofte gjordes der udtrykkeligt det Tillæg ved dem „som have Kornsfød“³. I disse Tilfælde gavede udentvivst de, som ei havde Kornsfød, aldeles Intet, hvorimod de andre ydede Skat lige med Pebersvende, Indester, Huusmænd o. s. v. Derimod skjælnedes der i den senere Tid af Frederik den 2dens Regjering hyppigen mellem de Tilfælde, hvor Tjenestedrengene tjente for fuld Løn (altsaa formodenligen

¹ Br. 26 August 1566.

² Br. 24 Novbr. 1568.

³ Der siges sædvanlig: „Huusmand, Indester, Pebersvende og Tjenestedreng, som have Kornsfød“; men der kan neppe være Tvivl om, at dette Tillæg gaaer ene paa Tjenestedrengene.

som Karle), hvad enten de havde Kortskæd eller ikke, og de Tilfælde, hvor de ei tjente for fuld Løn (vel altsaa som Dreng). I første Tilfælde skyldte de lige med Huusmænd og Indester, i sidste kun halvt disse¹.

Der staaer endnu eet Spørgsmaal tilbage, nemlig om ogsaa denne Klasse, ligesom de jordegne Bønder, Gaardfæsterne og Ugedagsmændene, bleve lagte i Lægder og det i Skattebrevene befalede Quantum saaledes ikke ligefrem fordreede af Enhver, men kun efter en foregaaende Ligning af flere Personer. Dette troe vi at maatte antage. Vel siges det ikke nogetseds udtrykkeligen, saavidt vi have bemærket, men der forekommer dog nu og da i Skattebrevene ogsaa med Hensyn til disse Personer det Udtryk: „den Rige hjælpe den Fattige²“. I midlertid gjælder ogsaa her den Bemærkning, som vi foran gjorde i Henseende til de jordegne Bønder,

¹ See f. Ex. Breve af 16 Juli 1579, 10 Jan. 1584 og 31 Mai 1586. I et Brev af 1548 (Tegn. 2, 278 b) betræffende en paabuden Skat af Malmoe Lehn, tales om „Tjenestedreng, som ei sætte sig til Bonden i hele og halve Kar“; men saadan Distinction forekommer ellers ikke.

² Breve af 1535 (Tegn. 1, 78 b), 1549 (Tegn. 3, 89—90), 17 April 1559, 4 Decbr. 1562, og flere. I et Brev af 22 Marts 1565 (Tegn. 8, 255 b), hvor de første Classer, — Selveiere og Gaardfæster, — iøvrigt ere slaaede sammen, siges „alle Veberfænde, Gaardmænd, Straddere, Skomagere, Smede, Kjeltringer, Tjenestdreng og alle Møllere skulle hver give 5 Mk. Klippinge, og hver lægges og skrives efter hans Formue, saa den Rige hjælper den Fattige.“

at sandsynligviis hver Person som oftest er bleven af Lehnsmanden ansat til det i Skattebrevet bestemte Quantum, og at kun hvor en særdeles betydelig Forskjel i Kaar fandt Sted, denne er taget i Betragtning til at forhøje eller formindske dette Quantum.

§ 9.

Landsbøehaandværkernes og Møllernes Bæftatning.

De Haandværkere, som efter Necesserne¹ havde Tilladelse at boe paa Landet, vare Grovsmede, Tømmermænd, Muurmestere, Skindere, Skræddere, som syede Badmel, og Skomagere; de sidste dog kun forsaavidt de ikke gjorde og solgte Skoe til Forprang. Af disse nævnes imidlertid aldrig Skinderne i Skattebrevene, og ei heller findes alle de andre stedse ommeldte i samme Skattebrev²; hvorimod der paa den anden Side er een Art, de saakaldte Rjeltringer, formodentlig Rjedelsfikkere, der stadigen findes nævnet i disse Breve, uagtet de ikke omhandles i Lovene. Samtlige disse Haandværkere, saavel som Møllere³, ommeldes som oftest ligefrem i

¹ Nec. 1537 Art. 14; 1540 Art. 5; 1547 Art. 35; 1558 Art. 55.

² Saaledes i Brev af 17 April 1559 og 6 Juli 1561 kun Smede, Skomagere og Skræddere. Tømmermænd forekomme, i det mindste stadigen, først fra 1569 af.

³ Undertiden nævnes udtrykkeligen baade Weir- og Vand-Møllere. Iøvrigt fandt der med Hensyn til Møllere den Undtagelse Sted, at de, som boede for Adeliges Sædegaarde, og malede frit for deres Hærskab, ordentligviis vare undtagne fra Skattepligten ligesom Ugedagsmændene.

Skattebrevene, uden at der skjælnes om de havde Jordbrug eller ikke, og da fastsættes Skatten gjerne til $\frac{1}{2}$ mod Selveiernes; men skundom, især i Frederik den 2dens Tid, iagttoges denne Forskjel¹. I saa Fald var Skattekvantummet som oftest dobbelt saa stort for dem, der havde Ubl, som for de Andre, hvorhos hine snart gave halvt mod jordegne Bønder², snart endog lige med disse³. Sædvanligliis var Skattens Størrelse bestemt eens for Haandværkerne og for Møllerne; men undertiden gave disse dog noget mere end hine⁴. Endeligen findes der fra den første Tid af denne Periode Exempler paa, at Skattekvantummet aldeles ikke er bestemt for Møllerne. Saaledes i tvende Breve af 1535⁵, et af 1537 og et af 1543⁶; men i intet af disse omtales Landssbyehaandværkerne.

---

¹ F. Gr. 14 Juni 1563, 23 Aug. 1571, 16 Juli 1579, 31 Mai 1586.

² F. Gr. Br. 16 Juli 1579, 10 Jan. 1584 og 31 Mai 1586.

³ F. Gr. Br. 14 Juni 1563, 23 Aug. 1571, 2 April 1576.

⁴ Efter Brev af 24 Novbr. 1568 gave Møllerne, lige med Selveierne, 3 Daler, Haandværkerne derimod kun 2 Daler; og ved Br. af 2 Juni 1569, hvorefter Selveiernes Skat var 4 Daler for hver, og Gaardværkernes 2 Daler for hver, paalagdes det Møllerne at erlægge hver 3 Daler, medens Haandværkere som sadde for Gaard, kun gave 2 Daler.

⁵ Tegn. 1, 51 b og 100 b fl.

⁶ Vegge i Geheime-Archivet. I disse Breve siges ikkun, at Møllerne skulle skatte efter deres Formue.

Ogsaa de Personer, der hørte til denne Klasse, lagdes sandsynligviis i Lægder til at udrede Skat. Vel siges det i Skattebrevene ligesaa lidet udtrykkelig med Hensyn til denne Klasse, som med Hensyn til de ringere Classer af den egenlige Bondealmue; men ligesom ved disse, forekomme dog ogsaa ved hiin nu og da de Ord: „Den Rige hjælpe den Fattige“¹. Det kunde rigtignok let hænde, at der ikke var flere end een Mølle i et District af stort Omfang, men, foruden at der dog altid vare Haandværkere, med hvilke Møllerne kunde lægges i Læg, kan Man vel antage, at disse tilsammen ere lagte i Læg med de Øvrige, — det være sig nu Fæstere, Ugedagsmænd eller Andre, — der boede i Nærheden og ved Skattebrevene vare ansatte for ligesaa stor Skat som Møllerne og Haandværkerne².

§ 10.

Lilsælde, hvor flere Classer af Bønderne sammendroges til een, samt hvor kun enkelte Classer beskattedes.

I det Foregaaende have vi omtalt de Lilsælde, hvor Bøndernes Inddeling i Classer laae til Grund for Skatteansættelsen, og hvor samtlige disse Classer ommides i Skattebrevene. Imidlertid bleve, saaledes som allerede enkelte af de foran leilighedsviis citerede Breve vise, ikke

¹ J. Er. 22 Marts 1565, 17 Mai 1565, 1 April 1566.

² Undertiden sættes de og samtligen i Klasse sammen, — hvad der egentligen hører til næste §; — saaledes i Brevet af 22 Marts 1565, hvis Udtryk ere anførte ovenfor Side 55 Num. 2.

altid hver af disse Classer adskilte fra de andre. Især bleve Selveiere og Gaardsfæstere slaaede sammen i een Klasse ved Madskatter, saa at hver 10 eller 20 af dem skulde levere et vist Quantum¹. Ogsaa ellers var det almindeligviis disse 2 Classer, der lagdes sammen i een som de, der sadde for Gaarde. Denne Mangel paa Adskillelse af bemeldte Classer fandt især Sted i Begyndelsen af Christian den 3dies Regjering, skjøndt der ogsaa findes Exempler derpaa fra Frederik den 2dens Tid. At en Deel af den ringere Bondealmue er bleven slaaet sammen med Landsbyshehaandværkerne, derpaa habes Exempel i det oftere omhandlede Brev af 22 Martz 1565; og paa den anden Side sættes Haandværkerne i et Brev af 28 Septbr. 1565² i Klasse med de jordegne Bønder,

-
- ¹ Madskatterne gik overhovedet sjeldent, eller maaskee aldrig, ud over den ringere Bondealmue. I et tidligere anført Brev af 1543 i Geheime-Archivet bleve kun Bønderne, Selveierne og Landboerne, paalagte at udrede Naturalia, hvorimod Gaardsfæstene, Pebersvendene, Møllerne o. s. v. maatte erlægge Penge. Men det var sædvanligere Tilfældet, at disse ringere Classer vare aldeles frie, naar de andre gave Madskat.
- ² Tegn. Nr. 8, 403. Hver 10 Mand, jordegne Bønder „oc Andre“, ligeledes alle Møllere, Smede, Skomagere, Stræddere og Kjelringer, som boede paa Landsbyerne, skulde lægges i Lægd sammen og give 100 Mk. Klippinge; den Rige hjælpe den Fattige. Hver Indestemand, Huusmand, Pebersvend og Tjenestdreng skulde give 5 Mk. Klippinge. Jngen skulde være fri uden Adelsens egne Ugedagsmænd o. s. v.

samt, som det synes, med Gaardfæsterne og Ugedagsmændene. Men undertiden sees endog alle Bondestandens forskellige Classer at være sammenlagte til Skats Udrædelse. I Tegnelserne 1, 187 b—88 findes fra 1536 Bemærkning om en Skat saaledes „at hver 30 Bønder skulde give 100 Mk. i rund Mynt, og Ingen være fri derfor, hverken Møllere eller Andre, uden Adelsens Ugedagsmænd“. Samme sted, folio 246, læses en lignende Bemærkning: „dette blev samtykt vor Frue Aften præsentationis 1536. Til alle Bønder og Almue over alt Riget om Skat; den Rige hjælpe den Fattige, saa at hver Bonde og Almuemand skal give en rhinsk Gylben, eller Jochimsdaler ... Ingen skal være fri for samme Skat, uden Ugedagsmænd, som boe tæt ved („hart for“) Godemands egne Gaarde og fra Arids Tid have været frie; og skulde hverken Huusmænd, Pebersvende eller Andre være frie. Arbeidskarle, som tjene for „heelt Lehn“ (Løn), skulde give Halvdelen af deres „Lehn“, og Ingen skal være frie, hverken Møllere eller Andre“. Iøvrigt viser den daværende Skatteansættelses- og Skattelignings-Methode sig netop især ved de her omhandlede Tilfælde i sin fulde Utilstrækkelighed, idet et Lægd i Særdeleshed i disse Tilfælde kunde komme til at bestaae af Personer, der hver for sig og samlede vare langt mindre formuende end de, som udgjorde et andet Lægd, der laae maaskee ganske tæt ved hiint.

Undertiden var det kun enkelte Classer af Bønderne, hvilke Skatten blev paalagt. Naar Madskatter udfreves, lagdes de, som ovenfor bemærket, sædvanligviis kun paa Selsøierne og Gaardfæsterne, stundom endog blot paa de

første¹. Nu og da bleve alle Ugedagsmændene, ikke blot Adelens, fritagne for Skat²; og endeligen findes der adskillige Exempler paa, at alle Adelens Urve; tjenerne ere blevne forskaaede for den de øvrige Bønder paalagte Skattendredelse³.

§ 11.

Det andet Fundament for Bøndernes Bescatning: Besiddelse af Qvæg.

Det er allerede i det Foregaaende berørt, at Man selv indsaae i det mindste en Deel af det Urigtige, der laae i eller fulgte med den Norm, som sædvanligviis opstilledes ved Skattebrevene. Man søgte derfor en anden, der bedre kunde bevirke, at de fattigere og de mere Formuende kom til at skatte hver efter deres Formue.⁴ Besiddelsen af Qvæg valgtes da som Fun-

¹ J. Er. Br. 6 Febr. 1562 (Tegn. 7, 17 b—19 b), 14 Marts 1569 (Tegn. 10, 302).

² J. Er. ved Br. dateret Stjærtorsdag 1548 (Tegn. 2, 251 b—55 b). I dette Brev ommeldes derhos ikke nogen Skat af den lavere Bøndealmue, eller af Haandværkere og Møllere; men af nogle Noticer og specielle Breve længere henne i samme Protocol synes det, som Vebersvende, Huusmænd, Møllere o. s. v. over hese Riget ved særskilte Breve ere blevne paalagte en til Selveiernes og Gaardfæsternes svarende Skat.

³ See Breve af 14 Marts 1566 (Tegn. 8, 507 b), 20 Aug. 1585 (S. T. 15, 538 b—40).

⁴ Denne Hensigt, der især fremsættes udførligen i Brev af

daument for Besætningen, men selv fraseet fra at Qvæg: besiddelse ikke i sig selv er nogen tilstrækkelig Maalestok for Formuen, saa hævdes ogsaa for en stor Deel Rytten af den nye Norm derved, at Man, naar hele Bønde:standen skulde beskattes, ikke kunde benytte denne for alle Classerne, men ikkun for dem, som besad Qvæg, hvortil endelig kom, at den anden Art Skatter ikke ganske ophørte selv for de første Classer af Bøndestanden i de Aar, de saakaldte Qvægskatter bleve udfsevne.

Disse Skatter bestode deri, at der af hvert Stykke Qvæg, dette Ord taget i en noget vidtloftig Bemærkelse, skulde gives en vis i Skattebrevet bestemt Sum. Denne var af hver Dre 4 Sk., hver Roe 4 Sk., hver ungt Nød 2 Sk., hver Kalv 2 Sk., hvert Jaar 1 Sk., hver Geed 1 Sk., hvert Sviin over 1 Aar 1 Sk., hver Hest 4 Sk., hvert Dg 2 Sk. og hver Fole eller Føl under 1 Aar 1 Sk. Ved Brev af 10 August 1570¹ for Jyl:land, Fyen, Langeland, Laasng, Sjælland, Møen, Lolland og Falster, samt ved Brev af 18 Decbr. s. A.² for Skaane blev en „dobbelst Qvægskat“ paabuden; efter denne skulde der for hver Dre eller Roe gives 8 Sk., for hvert Nød 4 Sk. o. s. v.

20 Novbr. 1566 (Tegn. 9, 106 b—8), findes berørt ogsaa i de fleste andre Breve om Qvægskat.

¹ Tegn. 11, 141 b—44.

² Sammesteds 224—26 b; dog blev denne Skat siden nedsat til en enkelt Qvægskat, da de skaanske Bønder ei kunde overkomme den dobbelte.

Bed de Skattebreve af denne Art, der udfærdigedes under 20 Nov. 1566 for hele Riget, 9 Sept. 1569¹ for Jylland, og 21 Nov. s. A.² for Sjælland, Fyen og de andre Der, blev, som det synes, denne Skat paa lagt hver Mand, der havde Qvæg, uden at der i disse Breve tales noget om de specielle Classer af Bønder; her, som i flere af Brevene om Qvægskat, nævnes kun Adelsens Ugedagsmænd udtrykkeligt som fritagne. Disse toges med i et Brev af 12 Marts 1570³, saaledes at hver Ugedagsmand „som pløier og saær“, skulde give 2 Daler⁴. Men iøvrigt forekomme ei heller i dette Brev Bestemmelser med Hensyn til de specielle Classer af Bønder, der maatte antages ikke at besidde Qvæg. Saadanne Bestemmelser findes derimod i Brevene af 10 August og 18 Decbr. 1570: det første af disse fastsætter, at hver Pøbersvend, hver Ljenestedreng, som

¹ Tegn. 10, 419—20.

² Sammesteds 467 fl.

³ Tegn. 11, 45 b—49. Dette Skattebrev gik ei heller strax til Skaanes Bønder, der fritoges indtil 4 Juli 1570 (sammesteds 118 b—20), da der udsædtes Breve til dem af samme Indhold som de tidligere til det hele Rige. Brevet af 12 Marts 1570 er trykket i Tillægget til dette Skrift under O.

⁴ De fleste Ugedagsmænd havde vel neppe saa meget Qvæg, at Skatten deraf ifølge Tarten skulde kunne løbe op til 2 Daler; men Man maa erindre, at denne Klasse ellers var fritagen for Skat, saa at Man vel, naar de engang bleve beskattede, kunde fordre noget mere af dem, end af de andre.

hadde Kornsfæd, hver Haandværker og hver Møller skulde erlægge 2 Daler; og det sidste, — for Skaane, — paalagde, som ved en anden Leilighed anført, enhver Møller en Skat af 3 Daler, enhver Haandværker 2 Daler og hver Gadehuusmand, Gaardmand, Huusmand, Pebersvend og Tjenestdreng 1 Daler, hvorhos de, som henhorte til samtlige disse tre Classer tillige skulde give Skat efter Tøxten lige med „Bønderne“, forsaavidt de havde Qvæg.

Som naturligt vare der mange Uleiligheder og Uordener forbundne med dette Slags Skatteansættelse. Saasnart Bønderne erfarede, at de skulde betale Skat af deres Qvæg, søgte de at stille sig ved endeel af det for at undgaae Skatten, hvizaaarsag der blev befalet, at de skulde betale efter det Antal, som de havde havt den Dag, Skattebrevet var dateret¹. I Breve af 4 Decbr. 1566², til endeel af dem, som skulde oppebære

---

¹ Jørgen Vykke, der skulde oppebære Skatten efter Brevet af 20de Sept. 1566 i Viborg Stift, forespurgte saaledes, hvorledes der skulde forholdes med Hensyn til at Bønderne slagtede deres Svin i den Formening, at de derved skulde blive frie for at svare Skat af dem. Herpaa svarede Kongen under 21 Decbr. 1566 (Tegn. 9, 121 b—22), at, da Bønderne efter Rigsraadets Bevilling burde udrede Skat af alt det Qvæg, de havde, da samme Hjælp blev bevilget af Raadet, saa skulde Vykke forfare, hvad Qvæg Bønderne havde havt den Dag, Brevene om Skatten vare daterede, og derefter skrive dem for Skat, uanset hvad de siden havde slagtet eller afhændet.

² Tegn. 9, 111.

Skatten efter Brev af 20 August 1566, siges, at Bønderne efter Forkyndelsen af dette Skattebrev folgte deres Fæ og Dvæg til Borgere og Andre, og derpaa toge det af disse „till Halffnett“. Det paalagdes derfor hine Mænd at have flittigt Lilsyn med, at der gaves Skat af alt det Fæ, Bønderne havde, i hvem det saa tilhørte; hvorhos der i flere af de følgende Breve om Dvægskat findes Bestemmelser, der stemme overeens hermed, navnlig om Dvæg, som Bønderne „haffue aff Andre i Leye“¹. I næsten alle disse Breve paalagdes det ogsaa Bønderne, under deres Eed, med oprakte Fingre, at afgive Forklaringen om hvormeget Dvæg de besad, endelig fastsattes der stræng Straf for Fortielse eller Fordølgelse i denne Henseende².

1 Brev 10 Aug. 1570. Herefter skulde vel Seieren betale Skatten; men Summen dog siden aftorkes i Leien.

2 Et specielt Brev til Lehnsmanden i Kolding af 6 April 1570 (Tegn. 11, 68) foranlediget ved, at mange Bønder fordulgte den største Deel af deres Dvæg, udsiger, at de i saa Fald skulde have forbrudt saa meget, som de have fordulgt, og straffes „som for andet Tyverie og stjaalne Koster“. Brevet af 10 Aug. 1570 fastsætter, at de, der fordølge lidet eller meget af deres Dvæg, skulde tiltales som Meenedere og straffes som for andre stjaalne Koster; desuagtet gjorde Mange sig Skyldige heri, hvisaarsag vedkommende Embedsmænd (Breve af 29 Sept. og 30 Octbr. 1570 i Tegn. 11, 177 og 197—98) befalede at drage om i Districterne og anstille Undersøgelser i denne Henseende, tiltale de Skyldige og afdringe det Faldsmaal, de kom i „saa at de høde derfor af deres nderste Formue med Hensou til, at Kongen vel havde Narfag at lade dem straffe paa Livet“.

Endnu kan det bemærkes med Hensyn til Fremgangsmaaden ved den saakaldte Skrivning af Skatten, at Bønderne, efterat være ansatte for hvad de skulde give, modtog af vedkommende Embedsmand en Seddel derpaa, Noget, som ikke ellers synes at have fundet Sted, da det kun er i Brevene om Nvægsskat, at det udtrykkeligen foreskrives.

Da Nvægsskatterne begyndte i Aaret 1566, i hvilket Aar Peder Dxe var kommen tilbage fra sin Forviisning og havde erholdt saa virksom Indflydelse paa Finantsvæsenet, forekommer det mig sandsynligt, at det er ham, der har indført denne Slags Beskatning. Den varede, hvad denne Periode angaaer, kun kort. Der findes kun nogle faa Skattebreve af denne Art, og de ophøre, saavidt mig bekjendt, med 1570. Det er klart, at denne Beskatningsmaade vel i mange Henseender var høist ufuldkommen, men i andre stræbte den dog til en Ligelighed, som ellers ei kunde finde Sted, ligesom ogsaa Bønderne ikke heller overlodes saa ganske til vedkommende Embedsmands Vilkaarlighed, som ved de andre Skatter. Men disse ophørte derfor ingenlunde ganske selv i det korte Tidsrum, fra hvilket Breve om Nvægsskat findes.

§ 12.

Om Bøndernes Krigstjeneste, og om den Skat, som substitueredes for denne Tjeneste og for andre Skatter.

Til Krigstjenesten antoges i denne Periode, saavel som længe før og efter denne Tid, i Særdeleshed fremmede Krigsfolk. Imidlertid bleve dog ogsaa Danske

antagne, deels hvervede og deels efter Udfrøining. Denne sidste overgik saavel Kjøbstædborgerne som Bønderstanden, idet Værnepligten, saavel hvad Land som Søe Krigstjenesten angik, hvilede paa begge Stænder; men Kjøbstædernes Indvaanere, der tillige maatte udrede Skibe, anvendtes dog især til Søe Krigstjenesten, hvorhos de som oftest stode under Ansørfel af en af Magistraten, der maatte følge med paa Krigstogter.

Udfrøiningen paa Landet omfattede alle Mandspersoner over 16 Aar¹, uden at der ansøres nogen Grændse i Henseende til naar Værnepligten ophørte. Den strakte sig derhos udentviol til alle Classer af Bønder, saavel til Selveiere og Gaardfæstere², som til den simplere Almue³. Iffun Adels Ugedagsmænd, men ei dens øvrige Bønder, undtages sædvanligviis med ud-

¹ Brev 21 Mai 1565 (Tegn. 8, 291 b), 17 August s. 29. (smsteds. 359 b). Vi bemærke, at vel det sidste, men ikke det første af disse Breve handler om almindeligt Udbud, see Side 69 Anm. 1.

² See, blandt andet, Brev 18 Juli 1567 (Tegn. 9, 369), at Hustruerne til endeel Bønder, „som sidder for Høff och Gaard“, og som vare udfrevne, vægrede sig ved at udrede den Kongen da tilstaaede Skat. Kongen tilkjendegiver, at de ei kunde fritages for at erlægge Skatten.

³ See t. Ex. Brev 31 Octbr. 1566 (Tegn. 9, 83 b—84) til Bønderne i endeel skaanske Herreder, at Kongen havde befalet Jørgen Bilde at udfribe af disse Herreder alle Gaardmænd, Vebersvende, Bartholomæusdrengue og alle andre løse Karle, paa hvis Gods de saa fandtes. Disse udfreves maaskee forlods, see Brev 3 Novbr. 1563 (Tegn. 7, 579).

trykkelige Ord¹, skjøndt denne fritagelse maaffee mere har været en Misbrug, end virkelig hjemlet i noget Privilegium². Sædvanligviis lagdes Bønderne ved Udskrivningen i Lægder, saaledes at af hver 10 udfreves 1, der skulde forsynes med Værge, og hvis Underhold, selv, som det nu og da synes, ved Krigshæren, de Hjemmeblevne skulde sørge for³; men stundom udfreves ogsaa 1 af 5, ei at tale om enkelte Tilfælde, hvor alle Bønder skulde

¹ See f. E. Br. 4 Jan. 1565 (Tegn. 8, 204 b—5 b), 27 August 1567 (Tegn. 9, 395 b—96), 23 Jan. 1568 (smstds. 467—67 b). Det sidste Brev, som vi have anført i § 6 ved en anden Leilighed, handler om de Adelige, som, for at unddrage endeel af deres Bønder for Udbud eller for at faae dem fritagne for Skat, udgave dem for Ugedagsmænd.

² Br. 21 Martz 1573 (S. T. 12, 135 b—36) til Udsen, at, som det haver været sædvanligt i Christian d. 3dies Tid, at hver 9 Mænd udgjøre den 10de, saavel Kronens Bønder, som Udsens Tjenere, med Harnisf og Værge, saa skulde Adelige, Lehnsmænd og Andre, nu lade hver 9 Bønder udgjøre den 10de over hele Riget med Klæder, „en Degenn och ett langt Nor“. Kongen vilde lade dem mynstre henad Sommeren. Senere bestemtes Mynstringstiden; men i Mai Maaned tillod Kongen paa Grund af Almuens uheldige Stilling ved Dyrtiden, at Befalingen om, at hver 9 skulde udgjøre den 10de, maatte bortfalde indtil videre. Jevnsfor hermed et Brev af 29 Septbr. 1544, der endmere tyder paa, at alle Udsens Bønder skulde deeltage i Udbud.

³ See ovenfor § 2.

rykke ud¹. Da disse Udbud gif meget hyppigen paa, især under den svenske Syvaarskrig, og da det ofte var et betydeligt Antal², der udfreves, blev det en særdeles stor Byrde, saavel med Hensyn til den Mæsse, der undroges fra Landbruget, som til de Omkostninger, de Udfrevnes Underhold i længere eller kortere Tid forarsagede de andre Bønder³. Ligesom nu Kongen allerede i 1565 personligen havde paatænkt at gjøre en Forandring heri, saa at Underfaatterne, i Stedet for selv at gjøre Krigs-

- ¹ See t. Er. Br. 17 August 1565 til Bønderne i Skaane, at, da Tjenden forfares at være paa Toget nedad for at falde ind i Landet, skulle de alle, saa mange der ere 16 Mar eller derover, med Baaben og Værgen forsamle sig hos Lehnsmanden o. s. v.
- ² Ifølge de Lister, som henhøre til de førnævnte Breve af 4 Jan. 1565, beløb hele Antallet af dem, der skulde udfreves i Danmark, med Undtagelse af Skaane, sig til over 12200, og alligevel udkom der den 21 Mai s. A. igjen Breve til alle Stifterne (Stiftslehnmændene havde navnlig med Krigsvæsenet at gjøre), om nye Udskrivninger. Imidlertid siges der i Brevet af 4 Jan., at Kongen enten vilde lade de Udfrevne forsørge med Underhold, eller give dem Sold.
- ³ Der siges derfor med Rette i Skattebrevet af 1 Mai 1568, hvorom vi snart skulle tale: Vi ere komne i Forfaring, hvorledes at, naar Vi lade vore Breve udgaae til vore Underfaatter, Bønderne her i Riget, om Folk at udgjøre til at bruge mod Rigets Tjender, „thi bestattes och besueres the thet med fast vffuer nogenn andenn Skatt och Hielp, som thennom paaleggis och the till Oss vdgiffue.“

tjeneste, skulde mere umiddelbart besolde Krigsfolket¹, saaledes androg ogsaa Bønderne i Willands-, Gjers- og Alboe- Herreder senere, at de raskest af deres unge Mennesker allerede vare udfærvne og sendte ind i Sverrig, og at der kun vare gamle og uformuende Mænd tilbage, samt at de, som vare hjemme, laae til Landeværn „ved Brø: denn“ (?), og skulde holde Strandvagt. De tilhøde der: for at ville i Fremtiden hver 10 Mand holde en Skytte om Maaneden, som de vilde besolde og underholde, imod at de selv slap fri for videre Udbud. Dette tillødes da² saaledes, at hver 10 Mand skulde i hver af de næste 6 Maaneder erlægge 10 Mk. Danst til dermed at besolde en Hageskytte og derimod selv blive hjemme, uden naar almindeligt Udbud skulde skee. Men herpaa fulgte kort efter, den 1ste Mai 1568, et almindeligt Brev³ for hele Rigerets Bønder og menige (Land-) Almue, ifølge hvilket hver 20 Mænd (formodentlig boesiddende) — Adelens Uge:

¹ Ved et Brev af 21 Septbr. 1565 (Tegn. 8, 397—99, trykket i Tillægget her bagved under D) forlanger Kongen endeel Rigsraaders Betænkning over en Plan, han havde, der i det Væsentlige gik ud paa, at hver 5 Bønder skulde maanedligen betale en Hageskytte hans Besoldning, saa at, da Kongen antog, at der fandtes over 100000 boesiddende Bønder i Danmark, der af dem kunde holdes 20000 Hageskytter; hver 2 Præster skulde holde 1 Hageskytte og hver 2 eller 1 Gannik 1 Hageskytte, og Kjøbstæderne skulde besolde Officererne. Dengang fandt dette Forslag imidlertid ikke Bifald.

² Brev 18 Febr. 1568 (Tegn. 9, 476 b—77).

³ Det findes i Tillægget her bagved under H.

dagsbønder undtagne — skulde lægges i Lægder og hver Maaaned give Kongen 20 Mk. Danst til at besolde Krigsfolket med, og dermed skulde Bønderne være forskaaede, saa at hverken de selv eller deres Sønner eller Drenges skulde blive udfrevne, ligesom de og skulde blive frie for al anden Skat med Undtagelse af Madskatter. Dette sidste holdtes imidlertid ikke; thi allerede under 26 Nov. s. A. udkom et nyt, forhen af os omtalt, Skattebrev, hvorefter hver Selveier skulde erlægge 3 Daler, o. s. v.; og vel siges der i dette, at Bønderne skulde blive forskaaede „med“ Maaanedsskatten, naar hiin Skat var udgivet, hvorved enten forstaaes, at de siden blot skulde svare Maaanedsskatten, eller at de skulde være frie endogsaa for den; men det sees dog, at hiin saakaldte Maaanedsskat endnu vedblev i Juni 1569¹, paa hvilken Tid der alligevel igjen udstedtes et af de sædvanlige Skattebreve.

En lignende Skat blev paabudt ved Breve af 3 Juli 1574². Kongen havde istinde at holde et Antal „Knechte“ af Undersaatterne her i Riget og bestemte derfor, at der rundt om i Landet skulde udtages nogle gode Hageskytter, helst danske, som vilde tjene for Sold. Derefter skulde hver 40 Bønder, som sadde for Gaard, ingen undtagen, hverken Adelens Ugedagsmænd eller andre, underholde og besolde en af disse Hageskytter saaledes, at Solden

---

¹ I et Brev af 10 Juni 1569 (Reg. 10, 58) omtales, at Lehnsmanden i Børling Lehn, Vincents Juel, havde forstudsvis betalt for sit Lehus Bønder de sidste fire Maaanedsskatter.

² Sjæll. Tegn. 12, 294 b—96 b. Intimationen see foran § 2, Side 8.

vel ansattes til 5 Gylde, — beregnet 3 Mk. for Gylde, — men at derfra atter skulde fradrages 4 Gylde til Skyttens Bespisning, saa at denne ikkun fik 1 Gylde maanedlig. Denne hele Indretning ophævedes imidlertid snart efter ved Breve af 12 Febr. 1576¹, da Bønderne vare meget misfornøiede med den.

§ 13.

Rongen paalagde Skatterne. Hvis Samtykke udfordredes, for at Skatter kunde paalægges Bønderne.

Det var naturligtvis Rongen, der paalagde de Skatter, som Bønderne og de øvrige Stænder skulde udrede, og alle Skattebrevene udfærdigedes i hans Navn. Imidlertid udfordredes der ordentligt ogsaa Samtykke til Skattepaalægget af Rigsraadet. I Christian den 3dies og Frederik den 2dens Haandfæstninger² siges: „Ikke ville eller skulle Vi paalægge eller begjære nogen Landeskatt paa Adelsens Tjenere, uden det skeer med menige Danmark's Riges Raads Raad, eftersom gammel

¹ Sjæll. Tegn. 13, 119—20.

² Den førstes 10de, den sidste 9de Artikel. Jevnfor Slutningen af Christian den 3dies Haandfæstnings § 7 og Frederik den 2dens Art. 6 om det Tilfælde, at der kommer nogen aabenbar Fejde over Landet: „Da ville Vi dog ingen Besværing lægge paa Adelsens Tjenere, uden det skeer med menige Rigests Raads Samtykke“. Dette sidste er gjentaget i Recessen af 1547, 18 Art. (Rosenv. Udgave Side 225) og den af 1558, 2den Art. (smstds. S. 255).

Sædvane haver været“. I Overensstemmelse hermed sees alle de Skattebreve, i hvilke ikkun Adelens Ugedagsmænd ere fritagne, og ifølge hvilke altsaa Adelens øvrige Bønder skulde skatte, at være udgivne med Rigsraadet's Samtykke¹. Naar derimod alle Adelens Bønder bleve fritagne, — hvilket dog kun skete yderst sjældent, — saa udfordredes efter Christian den 3dies og Frederik den 2dens Haandfæstninger intet Samtykke fra Rigsraadet². Jeg har kun fundet trende Skattebreve, hvor alle Adelens Bønder udtrykkeligen ere fritagne³, og i disse er Raadets Samtykke ikke heller nævnet. Men derimod siges der i et Brev af 6 Febr. 1562 om en Madskat, der paalagdes de jordegne Bønder alene, at dette Brev udgik „nætt vor elskelige Danmarks Rigs Raad's Raad“. Da dette imidlertid er det eneste af de Skattebreve, jeg

- ¹ Enkelte Undtagelser findes, men de ere overmaade faa og kunne antages, at være forarsagede ved nogen Skjodesløshed i Udstedelsen, hvis Feilen overhovedet ikke blot stikker i, at Conceptterne disse faa Gange ikke ere førte aldeles noigtigtige ind i Cancelliets Registranter.
- ² Underledes efter Frederik den 1stes Haandfæstning: „Item skulle Wi en paa legge nogen Landskatt po Almuen eller Kopsæderne uden epter menige Righens Rods Rod, Presathernes oc Ridderkabs Tilladelse oc noghens Almves Samtykke“. (Badens Afh. 3, 91—92). Den Forandring, som er foregaaet med denne Artikel i de følgende Haandfæstninger, er særdeles mærkelig.
- ³ Brev 14 Marts 1566 (Tegn. 8, 507 b), 8 Octbr. 1575 (Sjæll. Tegn. 13, 92) og 20 Aug. 1585 (Sjæll. Tegn. 15, 538 b—40).

har benyttet, der indeholder en saadan Tilkjendegivelse, kan det vel med Føie ansees som en besynderlig Undtagelse.

Raadets Samtykke erhvervedes formodentligen som oftest paa de saakaldte Herredage; imidlertid findes der ogsaa Breve, ved hvilke Kongen begjærer Rigsraadernes Samtykke til Penge- og Madskatter¹. I disse Tilfælde var det sædvanligviis ikke heller hele Raadet, men kun enkelte Medlemmer, formodentlig dem, der vare nærmest for Haanden, som Kongen saaledes tilskrev².

Det var til hver enkelt Skat, at Rigsraadets Samtykke maatte erhverves. Men foruden at nogle Skatter ifølge deres Natur maatte blive stadige for nogen Tid³, saa tilfod Rigsraadet ogsaa i 1570 eller 1571 Kongen en Skat aarligen i 7 Aar. Dette sees af en Reversal,

¹ Brev 12 Marts 1565 (Tegn. 8, 242), hvorpaa fulgte Skattebrev af 22 s. M.; 21 Sept. 1565 (Tegn. 8, 396, trykket i Tillægget til dette Skrift under D), hvorpaa fulgte Skattebrev af 28 s. M.; og Brev af 15 Novbr. 1582 (Sjæll. Tegn. 15, 136 b), der fulgtes af Skattebrev af 27 s. M.

² Ved Brevet af 1582 var det dog 9 Raader, der tilskreves med Anmodning om at samtykke en Madskat, som de andre hos Kongen tilstedeværende Raader allerede havde bevilget, dog kun under Betingelse af, at de øvrige Rigsraader ogsaa samtykkede.

³ Maanedesskatten efter Brev 1 Mai 1568, og den ved Brev 3 Juli 1574 paabudne Skat, see foran § 12 Side. 71.

som Kongen da maatte udstede til Rigsraadet¹, der ei ansaaes pligtig til at indrømme en saadan vedbarende Skat.

Naar der saaledes var bleven Kongen bevilget en Skat til et eller andet Niemed, var han ikke, eller ansaae sig ikke berettiget til at anvende den til Andet, end hvad den var tilstaaet til. Dette sees navnlig af en Skrivelse dateret 26 December 1582 fra Frederik den 2den til Christopher Valchendorff, der dengang, skjøndt kun Rentemester, udførte de Forretninger, som ellers tilkom Rigschovmesteren, hvis Post da allerede i lang Tid havde været ubesat. Valchendorff havde nemlig foreslaaet Kongen, at laane nogle af Pengene fra den da indkomne norske Skat til dermed at bestride Antagelsen og Befoldningen af de til Orlogsskibene fornødne Knægte og Skibsfolk. Men hertil svarede Kongen i det ovenfor ommeldte Brev, at han ikke uden Raadets Be-

---

¹ Den er dateret den 4de April 1571 (Tegn. 11, 269 b—71). „... haffue the (Rigsraaderne) godvilge bevilget oc samtyckett Oss att me huer År vdi siuff samfelde nest epterkommande År bekomme oc lade voppebere saadanne enn almindelig Skatt och Landhjelp, att huer Bonde offuer alltt Rigeitt skall vdi huer År aff forme. 7 År mett enn euckede Daller eller thuus Lod Søff komme Oss till Hielp“. Jovrigt er dette sidste neppe angivet rigtigt; thi de følgende Års Skattebreve indeholde en anden Takt. Denne Raadets Indvilligelse i en Skat paa 7 År omtales ogsaa i enkelte andre Breve, men kun leilighedsviis. Forresten blev denne Reversal udstedt til Rigsraadet „paa theris egne oc menig Adels og Ridderkaffs Begne“.

villing kunde lade tage Noget af disse Penge til det Brug, fordi samme Skat var bevilget af Raadet til dermed at betale Rigets Gjæld og til Bygning paa Kongens Huse (Slotte) og Befæstninger i Norge, saa at Kongen da kunde forvente, at, naar han en anden Gang begjærte nogen Hjælp med Skat, kunde det blive ham forekastet, at Skatterne ikke bleve anvendte til det Brug, hvortil de vare bevilgede. Kongen befalede derfor Walchendorff at tænke paa andre Midler, men lovede dog at tale med dem af Raadet, som kom til et nær forestaaende adeligt Bryllup, om de vilde indvillige i, at nogle af Skattepengene maatte paa en kort Tid laanes til Skibenes Udredelse. Dette skeete ogsaa, og af et andet Walchendorff tilskrevet Brev af 25 Jan. 1583 synes det, som Rigsraaderne tildeels have indvilliget i Kongens Begjæring¹.

---

¹ S. T. 15, 178 b—79 b. Blandt andet siges i dette Brev, som indeholder Underretning om, at Kongen ved sin Cantsler havde ladet Rigsraaderne den Sag foredrage, m. m. „och hafue I Penninge thill ald forne. Udredning och Vdrustning att thage aff Rigens Indkomst, eyther som vor elff. Riigens Raadt wdi bemelthe theris Erklærings Schriffuelffe foreholder, saa widt thett nogenledes thilstrecke kand; och huis thett icke tillange kand, tha hafuer I Oss thett att tilkiende giffue (hvor) megitt som fattis. Siden wille Wi Oss emod Ether widere erklere om vore elff. Riigens Raadtz Beuilling om the Skattpendinge af Norge, ther eyther I skulle hafue Ether att rette“ o. s. v. Iovrigt lober Kongen ogsaa i enkelte Skatte- og andre Breve, ei at benytte Skatten til andet, end det, hvortil den var tilstaaet; see t. Ex. Reversat af 4 April 1571 (Tegn. II, 269 b—71).

I tre af de Skattebreve for Bønderne, som jeg har benyttet til denne Afhandling, findes, foruden Raadets, ogsaa Udelens Samtykke paaberaabt. I Regn. Nr. 1 fol. 51 b anføres „Ao. domini 1535 Fredag efter Truedag assumpt. i Lund samtykte Danmarks Riges Raad og menige Adel i Skaane, at Bønderne i disse Lehn og Herreder skulde give Skat“ o. s. v. Iblandt dem, der skulde erlægge denne Skat, nævnes ogsaa Ugedagsmændene, og derpaa tilføies: „og skal Ingen regnes for Ugedagsmænd, uden de, som Prælater og Godemænd tilhøre, som ligge i de samme Sogne, deres Gaarde ligge i“. Det synes af denne temmelig forvirrede Notice, som om ogsaa Udelens Ugedagsmænd skulde give Skat, og da kunde dette have været Aarsag til, at de Udeliges Samtykke var indhentet. Men Løverdagen efter St. Gjertruds Dag 1536 udgik igjen et Brev¹ om Skat paa Bønderne i Sjælland, paa Lolland og Falster, hvor Rigests Raads, Prælaters og menige Adels Samtykke ommeldes, og hvor dog Udelens UgedagsTjenere fritages. Dette, og navnlig at Prælaternes Samtykke nævnes, lader formode, at Man paa den Tid endnu, i det mindste engang imellem, forsaavidt har iagttaget Reglen efter Frederik den 1stes Haandfæstning, der fordrede Raadets, Prælaters og Ridderskabets, tilligemed nogen Almues Samtykke, naar almindelig Skat skulde paalægges. Senere ommeldes endnu i Skattebrevet af 12 Marts 1570 Udelens Samtykke til en Skat, der gik ud over deres Ugedagsbønder. Der siges nemlig: „Saa haffue wore elskelige Danmarckis Riigis Raadt oc menige

---

¹ Regn. 1, 143—44.

Udell samtyckt Off enn almindelig Schatt att mue bekomme och lade vppebere bode aff Etter (de øvrige Bønder) saa och paa tenne Tid aff alle teris Ugedagsmænd“ o. s. v. Her- til kommer, at Kongen under samme Datum¹ udstedte sin Reversal for, at denne Hjælp af Ugedagsmændene „ikke skulde ansees som en Rettighed, men som en Velvillighed og Skjænk, at den ei skulde tilregnes som en Sædbane, og at Adelen og dens Efterkommere ei skulde være pligtige at indrømme sig Hjælp eller nogen Beskatning af deres Ugedagsmænd, samt at Kongen eller hans Efterkommere ei heller vilde begjære en saadan Beskatning“. Det kan derefter ikke omtvistes, at ogsaa Adelen Samtykke udfordredes, naar Skat skulde paalægges dens Ugedagsmænd, uagtet der rigtignok baade fra Tiden før og efter 1570 findes Breve, hvorved Skat er paalagt disse, uden at vedkommende Adeliges Samtykke sees at være indhentet². Iøvrigt kunde en anden af Kong Frederik den anden udstedt Reversal af 15 Mai 1568³ give Anledning til at troe, at Adelen Samtykke end- ogsaa udfordredes, selv naar det blot var dens øvrige Bønder, der skulde beskattes. I denne siges nemlig, blandt mere, at Adelen ogsaa havde „ladit thieris Thienner komme Off til Hjælp bode med Venndinge Skatt, Fethalie Skatt och Queg Skatt och vdi andre Naade ydermere ennnd the haffue werit pligtig“, og at de befrygtede, at sig deres Velvillighed maatte blive regnet for en Sæd-

---

¹ Reg. 10, 311 b—12.

² Br. 14 Juni 1563 og 3 Juli 1574.

³ Reg. 10, 10.

vane, hvisdaarsag Kongen nu erklærer, at saadan Hjælp ei skal blive anseet for nogen Pligt eller Sædvane. Her tales nemlig ikke egenligt om Ugedagsmændene, hvilket i Særdeleshed sees deraf, at Qvægskatten ommeldes; thi Adelens Ugedagsmænd findes ikke nogenstunde at være besyrdede med denne. Men da Haandsæstningens Udtryk klarligen kun forlange Raadets (ikke Adelens eget) Samtykke til Skat, der paalagdes Adelens (øvrige) Bønder, og da saa mangfoldige Skattebreve for disse ere udstedte, uden at Adelens Samtykke sees at være givet, maa Man udentvivel ikkun ansee Reversalens Udtryk for lidet heldigt eller nøiagtigt valgte, hvis Man ei tør antage, at den da betrængte Konge har villet vise Adelen en Høflighed, hvortil den ikke var berettiget.

Endeligen nævnes Bøndernes eget Samtykke til Skattepaalæg i trende Breve fra denne Periode. Da Landet var særdeles udmarvet ved den lange svenske Krig under Frederik den 2den, og man forsøgte forskjellige Maader i Henseende til Principet for Beskættningen, for at bedirke, deels at Byrden skulde tynde saa lidet som muligt, og deels at Skatten skulde blive erlagt desvilligere, ansaae Man det formodenlig ogsaa hensigtsmæssigt, ved en Opfordring til Bønderne selv om deres Samtykke, at virke paa deres Beredvillighed. Allerede i et Brev af 18 Mai 1568¹ siges det med Hensyn til det da nyligen, under 1 s. M., udgivne Brev om Maanedsskatten, at Hr. Hans Brolægger, Cannik i Lund, skulde oppebære denne Skat, „som vore Bundersotthe, Bønderne vti vortt Land Skonne haffue beuilligidt huer

¹ Tegn. 10, 30 b—31.

Monedt att komme Off med tilhielp“, uden at der ellers, enten i Skattebrevet eller andetsteds, findes noget Spøer til saadant Samtykke. Derimod haves fra det følgende Aar en Skrivelse af 20 April¹, hvorved hele Udelen, Superintendenterne med Herredsprovsterne, en Præst af hver Kjøbstad, en Borgmester, en Raadmand og 2 Borgere af hver Kjøbstad, samt alle Herredsfogderne med 4 Bønder af hvert Herred, — alt formodentlig i Jylland, — indkaldtes til et Møde i Viborg Bye den 16 Mai s. A., for at tale med Kongen om Sager, som vare ham, Riget og dem selv meget magtpaaliggende. Under 2 Juni 1569 udstedtes derefter det i det Foregaaende flere Gange nævnte Skattebrev², der er indført i Tegnelserne Nr. 10, 351 b —56, men med en forskjellig Indledning for de forskjellige Provindser, saaledes at i Brevene til Sjælland og Skaane siges, at Kongen har raadslaget med Rigsraadet, Udelen, Borgerne og Bønderne i Nørre-Jylland og Fyen³, og at de have tilraadet alvorlige Midler for at faae Krigen endt, „og bevilget en almindelig Skat og Hjælp, hvorom Vi og have ladet vore Breve udgaae⁴; hvorfor Vi for:

-
- ¹ Reg. 10, 39—40. Den er allerede trykket i Prof. Michelsen's Skrift: Ueber die Landesvertretung in Schleswig-Holstein Side 86—87. I Tillægget her bagved findes den under I.
  - ² Det har hidtil ikke været trykket, men findes nu i Tillægget til dette Skrift under K.
  - ³ Breve til Fyen af samme Art, som de til Jylland af 20 April 1569, findes imidlertid ikke.
  - ⁴ I Indledningen til disse jydskke og fyenske Breve omtales derimod ikke noget Samtykke fra Bønderne.

aarfages, iligemaade Eder (de sjællandske og skaanske Bønder) om en Hjælp at besøge c. s. v.“ I denne Indledning forekommer imidlertid Intet, hvoraf Man kunde slutte, at et lignende Samtykke var indhentet fra andre end de jydskke og fynske Bønder, og naar det i et norsk Skattebrev af 18 Juni 1569¹ paaberaabes, at „Under:saatterne her i Riget (Danmark) have bevilget at komme Ds til Hjælp med en statelig Summa Penge“, saa frembyde ogsaa disse Udtryk neppe nogen tilstrækkelig Grund til at antage, at Samtykke er fordret af alle danske Provindsers Bønder. Derimod findes i Tegnelserne Nr. 11, fol. 23—25 b, under Dato 22 Januar 1570², specielle Breve til Bønderne over hele Riget, som til hver af de andre Stænder, om et lignende Møde i Kjøbenhavn den 26 Februar samme Aar. Derefter gaves

¹ Tegn. 10, 361 ff.; jevnfør et specielt for Aggershuus-Lehn af 25 Juli 1595 (sammesteds 386 b ff).

² Hele Adelen skulde møde, alle Sandsdommerne (der dog tillige var Adels), en Prælat og en Cannik af hvert Capitel med Fuldmagt, alle Superintendenten med Herredsprovosterne, en Præst af hver Kjøbstad, en Præst af hvert Herred, en Borgermester og en Raadmand af hver Kjøbstad (altsaa ingen Borgere) med Fuldmagt, og alle Herredsfogderne med to „gode, achte oc forstandige Bønder“ af hvert Herred med Fuldmagt. Ved en Feilskrivning staaer der under nogle af disse Breve: 22 Januari 1571. Brevet til Herredsfogderne og Bønderne er tilligemed Skattebrev for disse af 12 Marts 1570 trykket i Michelsen's Skrift Side 87—89. I Tillægget her bagved under L har jeg ladet aftrykke alle Indkaldelserne til samtlige Stænder, saavel som de Skattebreve, der bleve udgivne efter Rigsdagens Afholdelse, under M til P.

Skattebrevene af 12 Marts 1570, hvori det for Bønderne blandt mere siger, at Kongen havde forsamlet Rigetsraadet og Adelen, Superintendenterne, Fuldmægtige af Prælater, Canniker, Provsier, Præster, Rigsråds mænd, Bønder og menige Almue fra hele Riget, og at de med Kongen alvorligen havde overveiet hans og Rigets store Anliggende og Udgift, og hvad Mittel og Raad der kunde udfindes til at føre Krigen ... og derfor alle sammen efter deres Eone og Leilighed bevilget at komme Kongen til Hjælp¹ o. s. v.

Det Anførte viser, at det ikke var ene Selveiere, men „Bønder“, hvorved her vel forståes saadanne, som sadde for Huus og Gaard, der skulde møde som Repræsentanter, og, da Brevene om Rigsdagen ere stiledede til „Herredsfogder, Bønder og menige Almue“, kan det neppe være Tvivl underkastet, at samtlige Bondestændens Classer vare de jure, om end maaskee mindre de facto, deelagtige i Valgene. Men iøvrigt frembyde Diplomerne ingen Oplysning hverken om Fremgangsmaaden herved eller ved Forhandlingerne paa selve Rigsdagen. Ligesom forresten en saadan Rigsdags Afholdelse og Indhentelse af Samtykket fra de forskjellige Stænder efter den nærmeste Rilde til det daværende jus publicum, nemlig Haandfæstningen, ingenlunde var nogen Pligt for Kongen², saa antoges det og, som siden ved Rigsrådene's Bestatning

¹ Ifkum Adelen synes da at have undgaaet Skat; i det mindste findes intet Skattebrev for denne Stand. Derimod bevilgedes, som foransøgt, Skat af dens Ugedagsmænd.

² Underleedes, som før anført, efter Frederik den 1stes Haandfæstning.

vil sees, at Kongen ikke var saaledes bunden til hvad der paa Rigsdagen var bevilget, at han ikke siden skulde kunne gjøre Forandringer deri, selv i Henseende til ikke ubetydelige Puncter¹.

§ 14.

Om Indkrævningen og Afleveringen af Bønder- Skatterne.

Selve Skattebrevene for Bønderne fremsendtes sæd-
vanligviis med særskilte Skrivelser til Lehnsændene,
hvilke det, som foran berørt, paalagdes at lade hine
Breve forkynde ved de dem underlagte Thing, og dere-
fter, naar Bønderne vare mødte paa et bestemt Sted,
at skrive Skatten, have det behørige Tilsyn med, at Alt
gik retfærdigt til, og derefter at oppebære Beløbet. Dog
var det ei altid Lehnsændene, der besørgede Oppebørselen,
men stundom Stiftslehnsændene² eller nogle af Kongen

¹ Foruden det i Texten Anførte om Bøndernes Møde til
Rigsdage kan endnu leilighedsviis bemærkes, at Indkaldel-
serne til den af 1536, hvilke findes i Teg. 1, 176 b—78,
gjøre det utvivlsomt, at Bøndernes Fuldmægtige da vare
med. Fra Haret 1535 findes der ogsaa, bagefter nogle
Skattebreve for Skaane (sammesteds fol. 51 b), en Notice:
„Item Lyckaa Lehn og Vester-Herred i Blesing af hver
Sogn (disse 3 Ord maae dog gaae ud) skulde skikke 4 Mænd
af hvert Herred til Kongen, og skal der intet Brev til
dem om Hjælp paa denne Tid“.

² Saaledes uidentvilt efter Brev af 20 Novbr. 1566, forsa-
vidt Jylland angik.

dertil beffikkede Mænd, Rigsraader eller Andre¹. Stiftsfriverne brugtes derhos især i sidste Tilfælde til at være de Tilforordnede behjælpelige²; men stundom oppebar Stiftsfriveren ogsaa selv Skatten³.

I alle Tilfælde, hvor det ikke var Lehnsmanden selv, som oppebar Skatten, befalede han at være dem behjælpelige, som denne Forretning blev overdraget til. Forresten betjente Lehnsmanden eller de Andre sig uden tvivl ved Oppebørselerne af Lægds mændene, i det mindste henimod Slutningen af den svenske Krig og senere; thi i nogle af Brevene fra den Tid omtales disse Lægds mænd, som de, hvem det tilkom at udpante for resterende Skatter.

Den Frist, der ved Skattebrevene gives til at udrede det Behørgige, var høist forskjellig og rettede sig navnlig efter den Forleghed, Regjeringen var i. Sædvanlig var den nogle Maaneder, og som terminus ad quem bestemtes gjerne en af de bekjendte Festdage, saasom Paaske, Pindse, St. Hansdag, Michelsdag, Mortensdag eller Juel. Undertiden fastsattes et kort Lidsrum, f. Ex. 14 Dage, efterat Skattebrevet var læst til Thinge, eller endog blot efter dets Datum⁴, undertiden en Frist af 8 Dage eller vel endogsaa strax⁵.

¹ Skattebrev af 10 August 1570.

² See Br. af 10 Aug. 1570, der henhører til nysnævnte Skattebrev.

³ Skattebrev 9 Sept. 1569.

⁴ Exempler paa det første i Brev af 1537 og af 28 Sept. 1565; paa det sidste i Brev af 25 August 1569.

⁵ Skatten efter Brev 14 Marts 1566 paa nogle skaanske

Naar Bønderne ikke betalte til den bestemte Tid, skeete der „Pantning“ hos dem ved Lehnsmændenes Betjente, eller, senere, ved Lægds mændene. I et Brev af 1547¹ til tvende Lehnsmænd siges, at Kongen har erfaret, at der staaer noget Pant i deres Lehn, som blev optaget for den sidste Kong:Skat. Dette skulde de nu lade opbyde til Thinge, og, hvis Ingen vilde kjendes ved det eller løse samme Pant, skulde det vurderes til Thinge, sælges, og deraf tages hvad der tilkom Kongen. Saadan Pantning skeete imidlertid nok endnu i 1568 først efter foregaaende Lovmaal og Dom; thi i et Brev af 18 Mai 1568² tales om at „inddele“ den da paabudne Maanedsskat, hvor den ei erlagdes til rette Tid. Men i et kort efter udgivet aabent Brev af 18 Octbr. s. A.³, hvorved Oppebørselen af nysnævnte Skat for Fremtiden overdroges Stiftsfriberne, tilføies, at dersom Nogen sidder overhørig og ei erlægger Skatten, skulle Herredsfogden og Lehnsmændene være forpligtede til „at pante dem, endog de ikke ere fordeelte og forvundne med Loven“. Denne Bestemmelse om Udpantning uden foregaaende Lov og Dom forekommer deruæst i flere Breve fra de nærmest følgende Aar⁴, hvorhos det sædvanligvis

---

Lehn skulde være erlagt inden 8 Dage, nemlig den 21 Marts; den efter Brev af 21 Novbr. 1565 paa nogle sjællandske Lehn „strax inden Mandag eller Tirsdag førstkommende“.

¹ Tegn. 2, 223.

² Tegn. 10, 30 b—31.

³ Sammensteds 191 b—93.

⁴ Br. 24 Novbr. 1568, 25 Aug. 1569, 27 Jan., 12 Marts og 10 August 1570.

paalægges Lægds mændene at iværksætte den. I tvende Breve af 28 Septbr. 1569¹, det ene til Landsdommerne i Fyen, det andet til Bønderne sammesteds, angaaende Lægds mændenes Forsømmelighed i at pante Bønderne, og Bøndernes Ulydighed med ikke at ville lade sig pante, gives nærmere Bestemmelser om, hvorledes Man skulde gaae frem imod disse sidste, og om at Lægds mændene, naar de fandtes forsømmelige i den omhandlede Henseende, selv skulde pantes, indtil Skatten blev skaffet frem.

Saa snart Skatten var erlagt til Lehnsmændene, eller hvem der ellers skulde oppebære den, indsendte disse den som oftest til en af Rentemeesterne i Kjøbenhavn, eller den overleveredes Andre, — saasom Stiftslehnsmændene, Renteskriverne o. s. v., — der i Forveien havde erholdt nærmere Befalinger om Pengenes Anvendelse. I alle Tilfælde medfulgte Registre og Mandtalslister til Oplysning om den specielle Ligning af Skatten.

§ 15.

Om Hyppigheden af Bønder=Skatterne, og Beløbet, der udkom ved dem, samt om Kongelige Laan af Bønderne.

At meddele en fuldstændig Liste over Skattebrevene for Bønderne fra denne Periode, vilde saavel tjede Læseren som ogsaa optage for megen Plads. Ei heller ere alle, skjøndt vel de allerfleste, indførte i Cancelliets Proto-

---

¹ Tegn. 10, 428—30 b.

coller¹. Ogsaa har jeg ei engang affkrevet eller excerperet alle de Breve; der findes i Protocolerne; navnlig ere der flere Breve om Madskatter og om Bidrag til de Udfrevnes Underhold, hvilke jeg har forbigaaet. Alligevel beløber Antallet af de Skattebreve for Bønderne, som jeg har benyttet ved nærværende Arbeide, sig omtrent til 80 Breve.

Jeg vil derefter anføre, fra 1537 af, som det Aar, da Tilstanden i Danmark igjen blev roligere, hvormange Skattebreve jeg har fundet for hvert Aar, hvorved Man imidlertid maa erindre, deels at disse Breve efter det ovenfor Bemærkede ere færre end de, der virkelig ere udgivne, og deels at nogle af Skatterne (Maanedsskatten og den under 3 Juli 1574 paabudne) vedbleve i flere end 1 Aar.

Fra Aaret 1537 findes 2 Skattebreve, fra 1543, 1545, 48, 49, 53, 55, 57, 59, 60 og 61 hvert Aar 1, fra 1562: 2; 1563: 3; 1564: 7; 1565: 6; 1566: 5; 1567: 4; 1568: 3; 1569: 4; 1570: 7; 1571, 1572 og 1573 aarligen 1; 1574: 3; 1575: 2; 1576: 1; 1577: 2; 1578: 1; 1579: 2; 1581, 1582, 1584 og 1585 aarligen 1; 1586: 2.

Af disse handle 43 Breve om den sædvanlige Pengekat; 5 om den saakaldte Qvægskat (en vis Sum af hvert Qvæg); 3 om Skatter, der traadte i Stedet for Udfrevning; 4 om Bidrag til de Udfrevnes Underhold;

---

¹ Saalebes omtaler en af Jesper Brochmand i 1540 udfæstet Qvittance (Danske Magazin 6, 37) en Skat af 1539, som jeg ikke erindrer at have seet ommeldt i Cancelliets Protocoler.

17 om Madskatter, og 1 om Levering af Heste, hvilket dog siden forandrede til en Pengekat. De allerfleste af disse Skatter skulde udredes af hele Riget, i al Fald kun med Undtagelse af enkelte Provindser, navnlig Skaane (nu og da under den svenske Krig). Men nogle faa af Skattebrevene, især fra samme Krigs Tid, ere udfedte til enkelte hjøllandiske og skaanske Lehn og Herreder.

Det er ikke meget hvad jeg har fundet til Oplysning om Beløbet af Skatteindtægten i denne Periode. Imidlertid indeholde dog adskillige Qvittancer¹ nogle Oplysninger, der ikke ere uden Interesse. Jeg anfører dem, i kronologisk Orden, saaledes som jeg har fundet dem.

Torsdagen efter S. Francisci Dag 1535 fik Erik Krummedige og Claus Daa Qvittance for hvad de havde oppebaaret, og igjen leveret fra sig, af Sølvsfatten i Fyen og Langeland, i Alt: 40293 Lod Sølv og 200 Tschimsdaler².

I 1548 fik Jens Tomesøn, Cancellieskriver, Qvittance for den Skat og Landhjælp, han havde oppebaaret af Sjælland, Skaane, Smaalandene og Bornholm. Hans Indtægt havde været 48000 Daler og 1 Ort Sølv, 637 Lod Sølv, 2 ungerske Gylden, 4 Rhinske Gylden, danske Pendinge 95½ Mk. og 1½ Sk.³.

---

¹ De trede første af disse, fra 1535, 1548 og 1549, indeholde ikke udtrykkelig, i det mindste ikke efter mine Excerpter saaledes som jeg nu har dem for mig, at den Skattesum, som omtales, er erlagt ene af Bønderne; men dette er dog rimeligt.

² Reg. 1, 34.

³ Reg. 5, 62. Den her omhandlede Skat var formodentlig

Kongens Secretair, Hans Skougaard, fik i 1551 Qvittering for den Skat og Landehjælp over hele Danmark og Bornholm, som Raadet havde bevilget at skulle udgives til Juledag 1549, og som han havde oppebaaret. Hans Indtægt var 34877 Daler 3 Ort danske Penge og 17239 Mk. 13 Sk. 1 Albus¹.

Børge Trolle og Peder Dye fik 24 Sept. 1557 Qvittance for Oppebørsel af Skatter for 1553 fra Sjælland, Smaasæerne, Hageskov Lehn, Skaane, Halland, Bleking, Bornholm, Gulland og nogle norske Lehn. Besløbet var 82633½ Daler, 61635 Mk. 1 Sk. danske Penge, 16266½ Lod ½ Qvintin Sølv, 2770 Mk. svenske Penge og 468 Mk. norske Penge². Af en Qvittance

den ved Brev af 29 Marts 1548 paabudne: af hver 20 Selveiere 40 Jochimsdaler, hver 20 Fæstere 20 Jochimsdaler.

- ¹ Reg. 5, 249 b—50 b. Skattebrev 11 Novbr. 1549. Selveierne skulde give af hver Bondegaard 1 Jochimsdaler, hver 20 Fæstere 10 Daler, Indester, Vebersvende og Tjenestedrenge med Kornsæd hver 1 Mk. Dansk. De kongelige Ugedagsmænd hver 20 erlægge 20 Mk. Dansk.
- ² Reg. 6, 138—39. Qvittancen er trykket i Ryges Peder Dres Levnet S. 108 ff., hvor der dog staaer 1 Qvintin Sølv. Skattebrev 7 Septbr. 1553: hver 20 Selveiere skulde erlægge 40 Jochimsdaler, hver 20 Fæstere 20 Daler, Indester, Vebersvende, Huusmænd, Tjenestedrenge med Kornsæd, hver ½ Daler, hver Smed, Skomager, Skrædder og Møller 1 Daler. Alle Ugedagsmændene, ogsaa de kongelige, fritoges for Skattepaalægget.

af 23 Sept. 1558¹ til Franz Banner erfares, at dennes Fader, Erik Banner, tilligemed Otto Krumpen havde oppebaaret samme Skat i nogle Lehn af Jylland, og at Skatten, som Erik Banner oppebar, beløb sig til 12037 Daler. Af Listen ved Skattebrevet af 1553, sees, at Erik Banner da havde Kalløe Lehn og Hedensted Herred i Forlehning; men sandsynligviis er ikke hele Summen derfra, hvorimod han vel har været en af de Raader, der, som af Brevet til Lehnsmændene erfares, skulde modtage Skattesummerne fra de enkelte Lehn.

Otto Krumpen og Holger Rosenkrantz fik 4 Novbr. 1558 Qvittance for den Skat, de havde oppebaaret i Jylland for 1555. Indtægten beløb sig til 30407 Daler 36½ Sk. danske Vendinge².

Af en Qvittance dat. 29 Decbr. 1570³ til Jørgen Munk paa Frederiksborg, sees, at Bondeskatten, han

¹ Reg. 6, 434—35.

² Reg. 6, 448. Skattebrevet af 1555 er ganske af samme Indhold, som det af 1553.

³ Under 18 September 1568 fik Jørgen Munch ogsaa en Qvittance, hvori siges, at han havde oppebaaret en „Dallerhjelp“ der skulde været udgivet sidste Palmesøndag, af jordegne Bønder, Vebersvende, Tjenestdrengene med Kornsed og Landsbyehaandværkere, af hver 1 gl. Daler eller en ny Daler 8 Sk. Dansk, og at Summen beløb sig til 158 gl. Daler, 219 nye Daler og 118½ Mk. runde Penge. Summen synes at være noget ringe, og det Skattebrev, der sigtes til, kjenner jeg ikke. Iøvrigt maa bemærkes med Hensyn til Udtrykkene gamle Daler og nye Daler, at der omtrent ved

havde indkrævet i Lehn, — af hver jordegen Bønde 3 Daler, af hver Landboe 2 Daler, af hver Tjenestdreng, som havde Kornsød, 1 Daler, af hver Ugedagsmand, Huusmand, Gaardmand, Pebersvend, Indstedemand 1 Daler, af hver Møller 3 Daler, af hver Skrædder, Skomager, Smed, Lømmemand, Muurmester og Kjeltring 2 Daler, — udgjorde 873½ nye Daler og 7975 Mk. Dansk¹.

I Tydske Register Nr. 1, 65 ff. findes, fra 22 Dec. 1572 til 28 Jan. 1573, Qvittancer til Lehnsmænd for følgende Summer, som de havde oppebaaret hos deres Lehns Bønder², nemlig:

af Marhuus Lehn . . . . 867 enkende Daler³.

: Afjer Lehn . . . . . 350 nye Daler og 150 gl. Daler.

Maaret 1567 fandtes at være slaet og udgivet i Tydskland et Slags Tychins-Daler, der vare af ringere Gehalt end de ældre, og hvilke derfor kun modtoges mod Opgeld. Dem kaldte man siden nye Daler.

- ¹ Reg. 10, 346. Den her omhandlede Skat maa være den ved Skattebrev af 26 Novbr. 1568 paabudne; thi kun med dette Brevs Bestemmelser stemmer den i Qvittancen angivne Tart.
- ² Formodentlig efter Skattebrev af 23 August 1571: hver 10 Selveiere skulde erlægge 20 enkelte Daler, hver 10 Fæstere 10 Daler, hver Landsbyscheaandværker og Møller 2 Daler naar de benyttede Hvl, ellers 1 Daler, hver Pebersvend og Tjenestdreng med Kornsød 1 Daler, hver Huusmand, Indeste og Ugedagsmand (med Undtagelse af Kellers) ½ Daler.
- ³ At der ved „enkende Daler“ forstaaes enkelte eller hele Daler i Modsetning til mindre Mynt, synes vel tydeligt;

af Kalløe Lehn	412½ nye Daler,	1021½ gl. Daler.
: Silkeborg Lehn	644 Daler.	
: Hald Lehn	1200 enf. Daler.	
: Dronningborg Lehn	472 nye Daler,	528 gl. Daler.
: Bygholm Lehn	871 — —	670 — —
: Skanderborg Lehn	635 — —	462½ — —
: Skodborg Lehn	195 — —	255 — —
: Drum Lehn	587 enf. Daler.	
: Roldinghuus Lehn	1175 nye Daler,	825 gl. Daler.
: Troiborg Lehn	17 nye Daler,	110 gl. Daler, 3 Ort.
: Hing og Volborg Herred ¹	406 enf. Daler.	
: Aalborg Lehn	1065 nye Daler,	468½ gl. Daler ² .
: Westervig Birk	89 enf. Daler.	
: Ribe huus Lehn	989½ nye Daler,	533 gl. Daler.
: Nastrup Lehn	440 — —	140 — —
: Lundenæs Lehn	323 — —	290 — —
: Hanherred	16½ — —	331½ — —
: Segelstrup Lehn	253 — —	95½ — —

men om Man derved har meent ældre eller nyere Daler, derom, som om Mere, Myntvæsenet angaaende, kan jeg i det mindste for Tiden næsten ikke have nogen Mening. I enkelte Breve, f. Ex. det af 10 Januari 1584, siges „g u o d e enkende Daler“, hvorhos fastsættes, at, naar Vedkommende ei kunde faae dem, maatte de erlægge 2 Lod Sølv. Dette var det hidtilværende Forhold for de gamle Tschimsdaler.

¹ Formodentlig Hind og Aalborg Herreder.

² Ved begge Summerne er anført „ny Daler“, men heraf maa vel det ene, og rimeligviis det sidste, være en Feilskrift for gamle Daler.

af Hovøherred . . . . 57 nye Daler, 78 gl. Daler.

: Aalborg Lehn¹ . . . 500 enf. Daler.

Om disse Summer have været hele Skattens Beløb for de nævnte Lehn, eller blot foreløbigt indbetalte Summer, kan jeg ikke sige; men det første forekommer mig rimeligt. Dog have naturligviis Adskillige staaet til Resistance, medens hine Summer virkelig vare indbetalte.

Endeligen forekomme der endeel Qvitteringer fra Begyndelsen af 1587 til adskillige Lehnsmænd for Penge erlagte af vedkommende Lehn af „den sidst paabudne Pengeskat“². Disse lyde paa følgende Summer:

af Nyborg Lehn . . . . . 3014 Daler.

: Hagenskov Lehn . . . . . 800 —

: Hindsgavl Lehn . . . . . 948 —

: Tranekjær Lehn . . . . . 700 gl. Daler.

: Odensegaard Lehn . . . . . 1824½ Daler.

: Aarhuusgaard Lehn . . . . . 800 gl. Daler.

: Skanderborg og Aafjer Lehne . 2800 Daler.

¹ Formodentlig foruden de ovenfor nævnte 1065 og 468½ Daler. Qvittancen lyder paa Erik Vodbusk, og han havde ikke flere Lehn end Aalborghuus.

² De findes deels i Tyenske Reg. og deels i Jydsk Reg. Nr. 4. Skattebrevet, der sigtes til, er udentviøl det af 31 Mai 1586: hver 10 Selveiere skulde give 20 enkelte Daler, hver 10 Fæstere 10 Daler, hver Smed, Skomager, Strædder, Muurmester og Møller, som brugte Aøl, 1 Daler, og de, som ei brugte Aøl, hver ½ Daler, hver Vebersvend 1 Daler, hver Huusmand, Jnderste, Ugedagsmand (undtagen de Udeliges) og hver Tjenestebreng, som tjente for fuld Løn, ½ Daler, de, der ei tjente for fuld Løn, 1 Ort.

af Bislumherred	326 gl. Daler, 3 Ort.
: Silkeborg Lehn	800 Daler.
: Nastrup Lehn	594 gl. Daler.
: Segelstrup Lehn	313½ gl. Daler, 1 Ort.
: Aalborghuus Lehn	2700 gl. Daler.
: Skivehuus Lehn	900 Daler.
: Koldinghuus Lehn	1980 gl. Daler.
: Hing Herred, Ulfborg Herred ¹ ,	
Westervig Birk	602 Daler, 2 Ort.
: Nibershuus Lehn	2067 Daler.
: Halds Lehn	2000 —
: Bøvling Lehn	6500 —
: Drum Lehn	850 —

Idet vi med disse Oplysninger slutte Behandlingen af Skattevæsenet i denne Periode med Hensyn til Bønderne, — hvortil kun i næste § skulle føies nogle Bemærkninger om Skatterne for Hornholm, — troe vi endnu blot at burde anføre, at der ogsaa findes Exempler paa, at Kongen lod aabne Laan hos Nigers Bønder. I det Brev til Lehusmændene², hvormed Skattebrevet af 14 Juni 1563 for Jylland og Fyen tilstilledes dem, befales de, dersom der findes nogle rige og formuende Bønder i deres Lehn, da „hynderligen (særskilt) at handle med dem paa vore Vegne, om de ville komme Os til Hjælp med en Sum Penge, hver efter som han er formuende til, tilsaans mod vort Brev og Segl paa en vis Tid og Termin at betale“³.

¹ Formodentlig Hing og Ulfborg Herreder.

² Teg. 7, 406.

³ I Tillægget til Boyes Sævtale over Daniel Ranzau, Side 182—83, findes Uddrag af et Brev af 5 April

§ 16.

Om Bornholms Skattevæsen, forsaavidt Bønderne angaaer.

Uagtet Bornholm i Aaret 1525 var. bleven pantsat til Lybekkerne paa 50 Aar, udgif der dog stadigen i hele denne Periode Skattebreve ogsaa for denne under Skaane henhørende De. Vel findes der endeel Skattebreve for det øvrige Rige, som ikke synes at være sendte til Bornholm, og paa de til Skattebrevene hørende Lister nævnes ikke altid hiin De, selv om end Skaanes andre Lehn anføres paa disse; men paa den anden Side er der en ikke ubetydelig Deel Skattebreve, hvilke efter de tilhørende Lister maae have været gjældende for Bornholm¹.

Med samtlige disse, i Anmærkningen nævnte, Breve er der intet Særligt bemærket med Hensyn til denne De, saa at Man skulde troe, at Skattebrevene for den lige frem ere blevne udstedte eenslydende med dem for det øvrige Rige. Imidlertid findes der nogle andre, særskilt for Bornholm udgivne Skattebreve, hvilke indeholde Be-

---

(formodentlig 1564), hvorved Bønderne, Tjenestedrengene og Andre (som det synes over hele Riget) anmodes at laane og forstrække Kongen alle de Klippinger, de have, hvilken Gjæld Kongen vilde tilbagebetale med god Mynt. Et saadant Brev mindes jeg ikke at have fundet i Cancelliets Protocoller.

¹ Br. 29 Marts 1548, 7 Sept. 1553, 17 April 1559, 25 Juli 1560, 6 Juli 1561, 4 Decbr. 1562, 20 Novbr. 1566, 3 Juli 1574, 2 April 1576, 17 Juli 1579, 31 Mai 1586 og maaskee flere.

stemmelser, der ere noget afvigende fra de ellers gjældende. Det er disse Breve, som vi her skulle meddele nogen Oplysning om.

Allerede den Lov er mærkelig, som hyppigen fandt Sted paa Bornholm, og som aldrig omtales i Breve, der angaae det øvrige Danmark, om nemlig denne eller hiin af Indvaanerne var af Adel eller ikke. Naamligen med Hensyn til Skatteforpligtelsen paaberaabte endeel af Indvaanerne sig stadigen, at de vare af Adels og derfor burde være skattefrie¹. I denne Henseende bestemtes imidlertid, at kun de, som kunde bevise deres Adelskab, kunde blive fritagne. Naar denne Punkt nu ikke blev godtgjort, maatte Bedkommende svare Skat, uagtet han havde frit Jordegods, ligesom det ei heller i denne Henseende hjalp en „ufri“ Mand, at han havde en fri Kvinde til Hustru².

Skattebrevet af 1564 skjelner kun imellem frie Bønder, som havde frit Jordegods (vel Selveiergods), og Bønder, som ei havde saadant Gods, men sadde for Landgilde. Af hine skulde hver give 6 Daler, disse hver 3 Daler, dog saaledes at de bleve lagte i Lægder. Skræddere og Smede skulde hver give 2 Daler, og Vebersvende, Huusmænd og „ledige Karle“ hver 1 Daler. Men derimod bestemte Brevene af 2 April 1570³ og 13 Marts

¹ Brev af 30 Marts 1558 (Tegn. 5, 355 b—356); Anordning af 1565 i Danske Magazin 6, 58, formodentlig foranlediget af et Skattebrev af April 1564 (i Tegn. 7, 715—715 b); Br. 22 Mai 1570 (Tegn. 11, 99 b) og Skattebrev af 13 Marts 1571 (sammesteds 256 b—59).

² Dette siges saaledes i Brevet af 30 Marts 1558.

³ Tegn. 11, 65 b fl.

1571, at hver, som boede paa Sædegaard¹, skulde give 2 Daler, hver jordeggen Bønde 4 Daler af den Gaard, han boede paa, og ligeledes 4 Daler af hvad han havde bortfæstet til Andre, hvilke dog derfor skulde refundere ham 2 Daler; fremdeles hver „Baarned“ 2 Daler², hver Pebersvønd, Nøller, Ugedagsmand, hvem han tilhørte, og hver „Hospitalsbønde“ 1 Daler³.

Uf det Anførte sees, at hver Selveier skulde efter Brevet af 1564 give 6 Daler i Skat, et Beløb, som aldrig forekommer saa høit for det øvrige Danmark, ligesom ogsaa det efter mine Optegnelser nærmest foregaaende Skattebrev, nemlig det af 14 Juni 1563 for Jylland og Fyen, kun paabød 4 Dalers Skat for hver Selveier. Med Hensyn dernæst til Brevet af 1570, da er det besynderligt, at der i dette, som dog i sin Indledning oienlynligen henpeger paa hvad der var foretaget paa Rigsdagen i Februar s. A., ikke gives Bestemmelser af samme

- ¹ Ogsaa Brevet af 1558 viser, at Abelen brugte at sætte Bønder i sine Sædegaarde, og bestemmer, at disse Bønder alligevel skulde give Landehjælp lige med de andre Bønder der paa Landet. Da de derefter maatte betragtes som Fæstere, var det i sin Orden, at de gave halvt mod Selveiere.
- ² Naar der sees hen til denne Sums Størrelse og bemærkes, at der ellers i disse Breve af 1570 og 1571 ikke forekomme Bestemmelser om den talrigste Art af Bønder, nemlig Fæstebønder, kan det neppe være tvivlsomt, at der ved dette Udtryk er forstaaet de ellers saakaldte Landboer.
- ³ Saaledes Brevet af 1570; det af 1571 tilføjer endnu Smede, Skræddere og Skomagere, hver 1 Daler.

Art, som de i Skattebrevet af 12 Marts 1570 for det øvrige Rige om en Qvægskat, men derimod paabydes en derafra ganske forskjellig, sædvanlig Pengekat.

Om nu de andre Skattebreve for Bornholm have været indrettede paa samme Maade som disse, eller om de ere udstedte i den ellers for hele Riget sædvanlige Form, kan jeg ikke afgjøre.

§ 17.

II. Kjøbstædernes Beskatning. En vis Sum paalagt hver Stad. Hvo der vare skattepligtige i Kjøbstæderne. Ligningen af Skatten.

Naar Skatter bleve paalagte Kjøbstæderne, udgik Befalingerne derom i aabne Breve til disse, og det var yderst sjeldent, at eet Skattebrev indeholdt Bestemmelser saavel for Kjøbstæderne, som for Landet¹. Medens Skattebrevene for Bønderne sendtes til Lehnsmændene, for at disse skulde lade dem forkynde til vedkommende Thing, bleve de for Kjøbstæderne ordenligviis sendte directe til Magistraterne, ligesom disse Autoriteter tillige corresponderede umiddelbart med Kongen om Puncter, der stode i Forbindelse med denne Gjenstand. Dog findes der enkelte Exempler paa, at Skattebrevene ere blevne sendte til Lehnsmændene² for

¹ En saadan Undtagelse findes i Br. 27 Decbr. 1563 (Tegn. 7, 595 b—96 b) om Madskat af Capitel, Geistlighed, Borgere og Bønder i Viborg Stift.

² Brev 26 Aug. 1566 (Tegn. 9, 17 b—19 b) om en Kobberskat. I Brevene til Lehnsmændene synes der imidlertid at være gjort Forskjel inellem de Byer, vedkommende Lehnsmænd havde-i Befaling, og andre, som dette ei var Til-

igjennem dem at forkyndes for Borgerne. Undertiden, kjøndt meget sjældent, var det endogaa Stiftslehns:

fældet med. I hine skulde han bekendtgjøre Skattebrevene og derpaa „udfordre“ samme Kobber; til de andre Byer var der derimod, som det synes, umiddelbart gaaet Breve om at udrede Kobberstatten og forsende Kobberet til Lehnsmændene, der skulde skikke det videre. Lehnsmændene skulde derfor kun modtage Kobberet fra disse sidste Kjøbstæder og derpaa meddele dem Kvittance. — Det er meget vanskeligt at udfinde, hvilket Forhold der har fundet Sted imellem Lehnsmændene og Kjøbstæderne i denne Periode, ei heller skulle vi her indlade os paa at undersøge denne Sag. Vi bemærke kun, at det ved Breve af 10 Octbr. 1547 (Tegn. 2, 221 b—22 b) findes paalagt endeel Lehnsmænd at have Tilsyn med Kjøbstæderne i deres Lehn, sørge for at Magistraten og Borgerne ei forurettes, at Bystakten erlægges m. m., hvorhos Uarsagen angives at være den megen Uret, der skeete i Kjøbstæderne, og den Strid, der fandt Sted imellem Magistraterne og Borgerne. I de til disse Breve hørende Lister nævnes imidlertid ikke Nykjøbing paa Falster, Nysted og Horsens. Egnende Breve udgik igjen under 8 Juli 1561 (Tegn. 6, 463—65); men paa Listerne, der henhøre til disse, mangle Kjøbenhavn, Heddinge, Søeborg, Malmø, Elleholm og Randers. Efter den Tid forekomme der nu og da Lister over Lehnsmænd og Kjøbstæderne ved Anordninger og andre Breve, som sendtes hine til Forkyndelse for disse. Imidlertid er Forholdet desuagtet ikke tydeligt. Deels findes der til forskjellige Tider, — saaledes fra 1550, 1560, 1572, 1574, 1575, — enkelte Breve, hvorved visse Lehnsmænd paalægges at tage enkelte der nævnte Kjøbstæder i Besæling, hvilket saaledes synes at være Undertagelser, og deels forekommer der, i det mindste i de sidste

mændene¹, hvem de her omhandlede Skattebreve bleve tilfillede.

Skatterne for Kjøbstæderne bleve, med Undtagelse af de første Aar i denne Periode, saaledes paalagte, at hver Bye blev ansat for en vis Sum, hvilken derefter fordeelttes paa samtlige Skattepligtige i Staden. Som Skattepligtig ansaaes Enhver, der drev borgerlig Næring i Byen, eller der besad faste Eiendomme i samme². Var

10 Aar af Frederik 2dens Regjering, intet Lehnsbrev, med Undtagelse af dem for Nærhuusgaard, hvorved Tilhyndet med Kjøbstæderne tillige overdrages Lehnsmændene. Fremdeles blev det endog udtrykkeligen ved Brev af 17 Aug. 1566 (Tegn. 9, 10 b) forbudt Stege Indvaanere at svare Lehnsmanden paa Stege Slot; Poul Bobitzer, da hans Lehnsbrev intet derom indeholdt; og da han alligevel vedblev at blande sig i Byens Sager, oppebar Pengekatten o. s. v., toges der ifølge Br. af 14 Marts 1567 (smstds. 9, 229) strengere Forholdsregler. Endeligen er det at mærke, at Soldere, Byfogder og de øvrige Oppebørselsbetjente i Kjøbstæderne aflagde umiddelbart Regnskab til Rentemeesterne.

- ¹ K. Gr. Brev 12 Marts 1570 (Tegn. 11, 52). Ellers havde Stiftslehnsmændene Intet med Kjøbstæderne at bestille.
- ² Br. 7 Octbr. 1567 (Reg. 9, 260), 1 Juni 1568 (Tegn. 10, 50 b ff.), 24 Novbr. 1568 (Tegn. 10, 217 ff.), 8 Marts 1570 (Reg. 10, 163) „... att I (Magistraten i Odense) retthe Etther effther aft lade legge och taxere Borgerne ther vdi Byenn vdi samme Hjelp att vdgiffue huer effter som the ere formuende och haffue Goetz, Huss, Jord, Handell och Effne till att giffue“. See ogsaa Br. 13 Decbr. 1570 (Tegn. 11, 219—21 b), samt Anordningen af 5 April 1581 for Kjøbenhavn, der er trykket i *Resens antiqua jura civitatum*, Side 139—40.

der Personer, som eiede Gaarde i Byerne, uden selv at boe der, — og dette var Tilfældet ikke blot med Adelige, men ogsaa med Geistlige og Bønder, — da maatte de holde Folk paa disse Gaarde eller leie dem ud til saadanne, der kunde svare saavel til de aarlige Hyskatter og andre lignende Byrder som til de extraordinaire Skatter¹. Fritagne for Skatten vare sædvanligviis de kongelige Betjente, under hvilken Benævnelse, der især dengang var meget omfattende, ogsaa henregnedes de kongelige Skibsfolk²; fremdeles Geistlige³, og de, som havde særdeles kongeligt Brev paa Frihed for Skat o. s. v., hvilket Slags Breve ikke forekomme saa sjældent⁴. Derimod

¹ See t. Ex. Anordningen af 1581 hos Resen Side 140. Fremdeles Br. 21 Febr. 1577 (Tydske Teg. 1, 229).

² See Resen sammesteds, hvor dog itkun Skibsfolkene fritages. Fremdeles Br. 7 Octbr. 1567 for Kjøbenhavn „Samelebis the vore Thienere, Skibsfolk och Andre, som leffue aff theris Befoldinge, och ingen besynderlig Neringe, Handel eller Kjøbmandschaff bruger med All att selge vden Huff till Forpranng eller i andre Maade ydermere end till theris Huffs Uppholdt, schulle och were frui effter gamell Sedmaur“ o. s. v. Her er dog egentlig kun Tale om den aarlige Hyskat til Kongen.

³ See Brevet af 1567. I Forbindelse med dem anføres der ogsaa Bogførere (Boghandlere) og Bogtrykkere. Jvfr. Anordningen af 1581, l. c.

⁴ De gaves dels *ad gratiam* (indtil videre), dels paa visse Aar, og dels paa Livstid. Til den i 1576 paabudne Skat skulde i Kjøbenhavn, efter et Brev af 10 Mai s. A. (S. N. 11, 219—20), ogsaa de bidrage, der havde Kongens Fri-

vare identsviß Borgermester og Raad, — forsaavidt de, som sædvanligt, tillige dreve borgerlig Næring, — ikke undtagne fra Skattepligten. Dette siges udtrykkeligen i nogle Skattebreve (saasom Brevene af 1 Juni og 24 Nov. 1568), og da de i Almindelighed ikke vare fritagne for de ordenlige borgerlige Tynger¹, er det ei at tvivle om, at de vare underkastede de overordenlige. Om Byfogderne, der vare frie for Deeltagelse i Byfskatterne, ogsaa vare frie for de andre kongelige Skatter, er mere tvivlsomt;

brev paa Skatter *ad gratiam*, dog kun efter hvad de kunde affødkomme, uden at taxeres af Borgermester og Raad; men de, der havde Fri brev paa Livstid eller paa visse Aar, skulde ikke give Noget.

- ¹ Brev 23 Decbr. 1551 (Tegn. 3, 474 b—75), hvor der blandt mere siges, at Borgerne i Kolding ogsaa klagede over, at Borgermesterne og Byfogden ingen Tynge gjorde med dem. Lehnsmanden befales at tilkjendegive Borgermesterne, at de skulde holde sig som i andre Kjøbstæder i Danmark; hvorimod Byfogden skulde være fri som i andre Kjøbstæder. I et Brev af 25 Febr. s. A. angaaende en mellem Magistraten og Borgerne i Nyborg truffen mindelig Afgjørelse af deres Strid, siges: Og skulle Borgermestere og Raad, hver efter sin Egne, holde Byens Tynge med den menige Mand, eftersom dermed holdes i Odense, Svendborg og andre Kjøbstæder, undtagen at de skulle være frie for Byfskatten. Denne sidste blev ogsaa Magistraten i Kjøbenhavn forskaaet for ved Anordningen af 1581, (hvilken Anordning var foranlediget ved en lignende Tvist, see *Vontoppidans origines hafnienses* Side 473 ff.), men derimod ikke for Deeltagelse i andre Skatter, see *Resen* Side 128.

imidlertid nævnes de ikke, saaledes som Borgermestere og Raad i noget Skattebrev, hvortil kommer, at de kunde henføres under Kongelige Betjente. Iøvrigt findes der nogle Breve, hvorefter aldeles Ingen skulde være fritagen for Skatten. Saaledes Brevene af 1 Juni og 24 Nov. 1568, hvortil kan bemærkes, at det i et Brev af 1 Juli s. A.¹, der refererer sig til det af 1ste Juni, paalægges Kjøbenhavns Borgermestere og Raadmænd, at kalde alle dem for sig, der havde Kongens eget eller Christian den 3dies Brev om at sidde frie for Skat, og dog dreve borgertlig Næring; disse skulde de opfordre til „efter denne Tids Leilighed“ at deeltage med de andre Borgere i Skattens Udredelse. Næsten ganske overeensstemmende hermed udtrykker sig ogsaa et Skattebrev af 13 Dec. 1570, kun at det ei omtaler Næringsbrugere, men giver Bestemmelsen i Almindelighed for alle dem, der havde slige Breve.

Endeel af det Anførte vil allerede have viist, at Fundamentet for Skatteligningen i Kjøbstæderne var Borgernes Formue, navnlig af faste Eiendomme, og deres Næringsdrift. Selve Ligningen foranstaltedes af Magistraten, der dog formodentligen allerede tidligt i denne Periode ikke har udført Ligningen ene, men i Forbindelse med anseete Mænd, de siden saakaldte Taxereborgere². I den

¹ Teg. 10, 86 b—87.

² I Friis Edoardsens Beskrivelse af Skielshørs Kjøbstad siges Side 72: „Fredagen efter St. Martini Dag (1550) paa Schielshørs Raad-Huus satte 12 Danne-Mænd med Borge-Mester og Raad den aarlige Bye-Skat“ o. s. v.; jernfør sammesteds Side 71. Paa disse Steder er vel

tidligste Deel af denne Periode findes Exempel paa, at Borgerne bleve lagte i Lægder paa samme Maade som Bønderne. I et Brev af 14 April 1536¹, der i Tegnelserne har til Overtskrift „Tiill alle Kjøpstederne offuer alt Riiget om Skatt“, men i Texten kun ommelder Lund i Skaane, siges, „huer 20 Borgere giue Off 80 Loed Sølf; then Rige hjelpe then Fattige“, og længere nede i Brevet siges udtryffeligen „och skulle Borgemeistere och Raad legge Erher vdi Legh samell, saa atz thet gaar ligeligen tiill, atz then Rige kommer vdi Leg ebant the Fattige“ o. s. v.

Hiint Udtryk: at den Rige skal hjælpe den Fattige, hvilket, hvad Landet angik, tydede paa Læggen i Lægder, forekommer ligeledes i nogle andre Breve². Denne Maade

nærmest Tale om de aarlige Byskatter; men derfra kan uden tvivl hentes en sikker Analogie for de andre Skatter.

- ¹ Tegn. 1, 156—56 b. Det er trykket i Tillægget her bagved under A.
- ² Brev uden tvivl af 1535 i Tegn. 1, 105: „huer boesiddende Borger skulde komme Kongen til Hjælp med 4 Loed Sølv; den Rige hjælpe den Fattige“. Samme Steds 153 b findes antegnet: Brev tiill alle Kjøpsteder offuer alth Righet, atz huer Borgere, som Borgeskab haffuer, skal giue 4 Loed, then Rige hjelpe then Fattige“. Maastee sigter den sidste Notice til det i Texten her ovenfor ommeldte Brev. Endnu i et Skattebrev af 1550 (Tegn. 3, 261—63) findes denne Formel om at den Rige skal hjælpe den Fattige. Dette Brev er aftrykket i Anhanget til den danske Oversættelse af Krags og Stephani Christian den 3die, 3die Bind Side 95—98; men de for hver Bye ansatte Summer ere

er dog sikkert senere hen gaaet af Brug; derimod finder Man i nogle Breve fra 1562 og følgende Aar Spoer til en vis Gradation eller Classification af Borgerne i Kjøbstæderne. I trende Breve af 28 Nov. 1562, 9 Dec. 1566 og 24 August 1568¹, betræffende en Henrik Pi phering, identsviol en Lybekker, der havde nedsat sig i Aalborg, siges, at han skulde skatte og skylde „næst then beste formuende ther sammesteds“, hvorved dog maa bemærkes, at her formodentlig sigtes til Byskatten og deslige Tynger. Da en Johan Dycker, ligeledes i Aalborg, havde klaget over, at han, „naar nogen Hjælp, Udgift eller Hold paa kom“, besværedes over sin Evne, tillod Kongen, under 28 Decbr. 1565², at, „naar nogen Skat, Hjælp, Hold, eller anden Besværing paa kommer Undersaatterne i Aalborg, skal Johan Dycker være pligtig at give og gjøre lige ved næst den bedste“. En Borger, Oluf Nielsen, i Odense havde ligeledes beklaget sig over, at, naar Kongen begjærede nogen Hjælp af Kjøbstæds mænd, blev han ansat dobbelt saa høit i Skatten som Andre, der havde samme Formue, som han; derfor tillod Kongen ved Brev af 3 Mai 1566³, at han ikke skulde give mere i Skatten

---

næsten alle urigtige, da Man ikke har iagttaget Forskjellen i den gamle Skrivemaade af 1 og $\frac{1}{2}$ (*i* og *j*). Datum er der anført „tredie Dag Jule, Aar ... 1551“; men da Aaret dengang endnu begyndte med den 25de December, er det rette Datum efter nuværende Tælebrug 28 Dec. 1550.

¹ Reg. 8, 29 b—30 b; 9, 38 b; 10, 21.

² Reg. 9, 32.

³ Reg. 9, 118 b.

„endtlige vedt thend tredje, som nest efter the thuo bedste formuende ther wdi forne. wor Kjøpstedt Otthensse Skatthe“. Disse Bestemmelser synes at forudsætte, at Man ved Skatteansættelsen ikke tog specielt Hensyn til Bedkommendes egenligste Formue, hvilket og vilde være vanskeligt, men derimod fastsatte visse Grader af Deeltagelse i Skatten for visse i det mere Generelle ansatte Formues; Størrelser.

Derimod ere de Regler langt udførligere og mere bestemte, som forekomme for Kjøbenhavn i den oftnævnte senere Anordning af 1581¹. For det Tilfælde at der skulde blive Pengeskatter, Madskatter eller deslige paabudne i Fremtiden, fastsattes der i denne Anordning, „for at Man da kunde have Noget at rette sig efter, hvorledes samme Skat og Besværing bedst kan taxeres og sættes imellem Indbyggerne, hver efter deres Handel, Brug og Eiendom“, at Borgermestere og Raad aarligen skulde lade holde klare Register paa hver Mand's Navn paa hvad Varer der maales eller veies ud eller ind, hvilket Register skulde lægges hen ved Ræmnernes Regnskaber. Hvert tredje Aar skulde Magistraten med Ræmnerne paa nyt optegne hver Mand's Indkomst, hvad det kunde beløbe sig til af deres Huse, Gaarde og Boder om Aaret, og ligeledes lade denne Optegnelse forvare, „huor efter the kunde vide thend beste Grund at taxere huad² Skat eller Tynge, som Byen kunde paafomme“, Naar der blev nogen kongelig Tynge paabuden, skulde den sættes

¹ Resen Side 135—36 og 137—38.

² „Hues“ i Cancelliets Registrant; Resen har her „huer“.

og taxeres paa Raadhuset af Borgermestere og Raad og af de menige Borgere, som de dertil udvalgte; og skulde de sætte og taxere hver Borger og Indbygger saa høit efter sin Indkomst, Handel, Wandel og Formue, at det kunde udgjøre den Taxt, som Byen var taxeret for af Kongen. Samme Register skulde strax¹ summeres op i alle deres Nærværelse, som taxerede samme Skat og Tynge. Til saaledes at taxere Indvaanerne skulde de forstandigste Borgere i Byen opfaldes o. s. v.

Ligesom hele denne Anordning, der tildeels er Approbation af den ved Walckendorff og Wind mæglede Forening imellem Kjøbenhavns Magistrat og dens Borgere, saaledes har sin Grund i Klager, der for en Deel have angaaet Skatteligningerne², saa findes der ogsaa i flere Breve Spøer til lignende Klager fra andre Byers Borgere. Vi have ovenfor haft Leilighed til at ommelde nogle saadanne Klager fra enkelte Mænd; men i andre Breve siger Kongen, som det synes af egen Drift, at han har bragt i Erfaring, at det gaaer meget urigtigen (uffikkelligen) til, naar saadanne bevilgede Skatter lægges paa Borgerne, saa at ikke Enhver skrives til at udrede eftersom han er formuende til³.

¹ Dette Ord er udeladt hos Resen.

² Disse angik vel især Ligningen af den aarlige Bysskat; men foruden at den af de extraordinaire Skatter stod i Forbindelse hermed, sees det af den i Wontoppidans origines hafnienses indrykkede Klage Side 473—74, at Borgerne ogsaa troede sig forurettede i denne Henseende.

³ F. Ex. Brev 8 Marts 1570 for Odense, 21 Febr. 1577 (Tydske Tegn. 1, 229) for Horsens.

§ 18.

Om Samtykke til Kjøbstædernes Beskatning.

Efter de af Christian den 3die og Frederik den 2den givne Haandsæstninger synes Raadets Samtykke ligesaa lidet at have været fornødent for at Skatter skulde kunne paalægges Kjøbstædborgerne, som naar de paalagdes Bønderne med Undtagelse af Adelen's Hæstere. Imidlertid findes i adskillige af Skattebrevene for Kjøbstæderne Raadets Samtykke ommeldt¹, snart udtrykkeligen som en Bevilling, snart som et Slags Raad, et Udtryk, der dog maaskee er brugt noget euphemistisk. Men paa den anden Side ere der mange, ja langt flere, hvori der ikke tales Noget om et fra Raadet meddeelt Samtykke, men hvor Kongen ligesvem henvender sig til Borgerne. Det kan da muligens i enkelte Tilfælde have været en Art Høflighed, Kongen har viist Raadet ved at omhandle en saadan Skat med dets Medlemmer, og under denne Forudsætning faae Udtryk som: „at Kongen har beraadslaet med Raadet, og med dette er kommen overeens om“ o. s. v., en mere til Ordene svarende Betydning; men i nogle af de nævnte Breve, f. Ex. det af 5 Mai 1566 og det af 24 Nov. 1568, er det udtrykkeligen sagt, at Raadet havde bevilget Kongen en Skat af Kjøbstæderne.

Ved et andet Skattebrev, af 1 Juni 1568², i hvilket dog intet saadant Samtykke omtales, findes en Overskrift

¹ Brev 15 Decbr. 1564 (Tegn. 8, 186 b—88), 5 Mai 1566 (sammestedes 551 b—53 b), 26 Aug. 1566, 24 Novbr. 1568, og flere.

² Tegn. 10, 50 b—53.

over Listen paa de Summer, hver Kjøbstad skulde svare, der viser, at Raadet i det mindste nu og da ikke blot bevilgede, at Skat maatte hæves, men ogsaa fastsatte, hvor meget hver Bye skulde give. Denne Overskrift lyder nemlig saaledes: „Fortegnelse paa Schatt aff Kjøbstederne offuer allt Riigitt, effter for thend bleff anntegnitt wdi Kong. Majsts. egenne Veruerelse aff Danmarkis Riigis Raadt paa Kjøpnehaffn No. 66 thend tridie Maii“. Ved den Liste, der paa sit Sted i Protocollerne findes tilføjet Skattebrevet af 5 Mai 1566, forekommer imidlertid ingen saadan Bemærkning, skjøndt Raadets Samtykke til Skattens Paabydelse rigtignok, som vi ovenfor have bemærket, omtales i dette Brev.

Ligesom det Foregaaende har viist, at Bønderne stundom opfordredes til at samtykke i Skatter, og at Skattebreve paa Bøndestanden ere udstedte med saadant Samtykke, saaledes henvendte Man sig ogsaa undertiden til Kjøbstæderne eller deres Fuldmægtige paa Rigsdagen om at indvillige i, at en Skat blev udstreven. I Tegnelserne Nr. 1 fol. 284 findes følgende Efterretning: „Anno 1537 Søndag nest effther Petri et Pauli vare forsamblede en Borgemeistere och 2 Borgere aff huer Kjøpstad offuer allt Riigheth, och tha samtyckede the Ko. Mt. en Sølf Skat at fange aff huer Kjøpstad, saa stor som then største Sølf Skat, som the paa en Tid tilforn i thenne Feyde giuet hauer“ o. s. v. Ved det i 13 § citerede Brev af 20 April 1569 indkaldtes ogsaa en Borgermester, en Raadmand og 2 Borgere af hver — formodentlig jydsk — Kjøbstad til Mødet i Viborg den 16 Mai s. A.; men det Skattebrev, der sandsynligviis derefter er blevet

udstedt, findes ikke¹. I 1570 bleve, som vi foran have anført², en Borgermester og en Raadmand af hver Kjøbstad beordrede at møde med Fuldmagt i Kjøbenhavn den 26 Febr. til en Rigsdag; og paa denne samtykkede ligesaa vel Kjøbstædernes Fuldmægtige i, at Kongen hævede en Skat af dem, som Bondelandens Fuldmægtige tillod Skattepaalæg paa Bønderne. I Skattebrevet af 12 Marts 1570³ siges nemlig „Efter som Vi nu have forskrevet vore fjære, troe Undersaatte, Danmarkes Riges Raad og Udel, Superintendenter, Fuldmægtige af Prælater, Canniker, Probster, Præster, Kjøbstæds mænd, Bønder og menige Almue over hele Riget, og de med Os have overveiet denne store Udgift, som paahænger Os og Riget, og hver efter deres Evne og Leilighed godvilligen have bevilget at komme Os til Undsætning, fremdeles at udføre denne Krig,

---

¹ Skattebrevet for Bønderne er, som før anført, af 2 Juni 1569. Under 8 October 1569 udstedtes Breve om Pengestat af Kjøbstæderne; men dette var neppe en umiddelbar Følge af hiint Møde, ligesaa lidet som Skattebrevet af 21 Novbr. 1569 for Bønderne var det. Det er altsaa vel muligt, at der strax i Mai eller Juni er udgaaet Brev om Pengestat af Kjøbstæderne. I et Brev af 25 August s. A. (Regn. 10, 403) om en Madstat af alle Rigets Kjøbstæder, med Undtagelse af Jyllands, siges, at, endskjøndt Kongen behøvede en stor Sum Penge til Krigsfolkets Behov, havde han dog paa den Tid villet forskaane Kjøbstæderne, for at de skulde være desvilligere til at udgive Fetalieskatten.

² § 13 Side 81 Anm. 2.

³ Trykket i Tillægget her bagved under P.

og efterfom J paa samme Tid have ladet Eder taxere for R. Daler“ o. s. v.

Imidlertid var Kongen saa lidet bunden ved de dette Samtykke muligen tilskæiede Bestemmelser, at han, og det endog strax, kunde forandre temmeligt væsentlige Puncter af dem. I ovenmeldte Brev af 12 Marts, der maa være udstedt enten medens Rigsdagen endnu var samlet, eller kort derefter¹, siges, i Forbindelse med det Nysanførte „og efterfom da er blevet besluttet, at samme Penge skulde udgives i 4 Terminer; da efterdi Vi strax med det Første paa Sommeren agte at gjøre et alvorligt, bestandigt (o: langvarigere) Tog mod vore og Rigerets Fjender, og det derfor vil være meget fornødent, at samme Penge udgives paa een Tid, — — bede Vi Eder og ville, at J rette Eder efter, visseligen og uden al Undskyldning eller videre Tøven (Fortog) at udgive bemeldte R. Daler inden førstkommende Vindse i det allerseneste“ o. s. v. Herimod indgave Odense, Horsens, Aarhus, Kolding, Randers og flere Kjøbstæder, formodentlig noget ind i April, Forestillinger, i hvilke de anholdt om, „at det maatte blive ved den Bested, dem først var bleven givet“, eller at de i det mindste maatte udrede Skatten i 2 Terminer, Halvdelen til Vindse og Halvdelen til Michelsdag. Kongen tilskrev derpaa under 23 April 1570²

¹ Den 7de Marts synes Rigsdagen endnu ikke at have været tilende. Jevnfør en Notice i den gamle Dagbog, der er aftrykket i de Suhmske Samlinger til den danske Historie 2 Bd. 3 S. Side 5.

² Regn. 11, 78 b—79. Dette Brev er aftrykket i Ryges Vedder Dre Side 242.

Rigshovmesteren Peder Dye med Begjæring om hans Erklæring, og gik derved, at, da der var stor Uro mod i mange Kjøbstæder, syntes det ham bedst, at det blev ved den Bested, Borgerne først havde faaet, „for at de maatte være desvilligere til at hjælpe, og ikke skulde blive fortrydelige (fortrodne), naar ingen „Afskedt“ holdes med dem“. Dye fraraadte imidlertid, som det synes, idet mindste tildeels den omhandlede Udsettelse, og under 30 April 1570¹ findes der Breve til Randers, Aarhus, Horsens, Veile og Kolding, hvori siges, at Rigshovmesteren havde erklæret, at der til Sanct Hans Dag vilde kræves en stor Sum Penge til det forehavende Tog, og at Krigsfolket ei vilde kunne rykke op, med mindre samme Penge vare tilstede. Kongen „beder og vil“ derfor, at de skulde betragte dette „Rigets store Unliggende“, og finde Mittel og Raad, saa at Skatten uden al videre Forhaling og Undskyldning ydes i Kjøbenhavn inden Sanct Hans Dag; hvorhos tilføies: „Dersom det ikke var saa høiligen fornødent, vilde Vi gjerne see igjennem Fingre med Eder og unde Eder længere Frist (Dag); men nu kan det paa ingen Maade skee“ o. s. v.

§ 19.

Om Opkrævelsen og Afleveringen af Kjøbstædernes Skatter. Hvor ofte de bleve paabudne, og af hvilken Størrelse de vare.

Til at udrede Skatten gaves Kjøbstædborgerne en Frist, der i Almindelighed var af samme Udstrækning, som

---

¹ Sammensteds 83 b—84.

den, Bønderne fik til Erløggelsen af deres Skatter. I et enkelt Skattebrev (det af 13 Decbr. 1570) paabydes Borgene „iligen“ at udrede Skatten og at fremsende den „Dag og Nat uspart“.

Opkrævningen paalægges i Brevene Magistraten¹, og denne lod den vel forrette ved de Betjente, den havde under sig. Rodemestere forekomme i denne Periode, ikke blot i Anordningen af 1581 for Kjøbenhavn², men ogsaa tidligere andetsteds³. Hvilke Evangelsmidler Man anvendte til at faae Skatten erlagt af hver enkelt Borger, sees ikke tydeligt. Friis Edvardsen angiver imidlertid (Side 72) i Henseende til Skielvær, at Rodemestrene „pantede“ de Borgere, som ei vilde betale Skatten. Det eneste Brev, som jeg har truffet paa i Cancelliets Protocoller, hvori noget berøres denne Punct angaaende, er et af 2 Aug. 1573⁴, til Borgermestere, Raadmænd og Dyfoged i Skibe, hvori siges, at denne Bye stod tilbage med adskillige Restancer af Skatter, den i sidste Feide var taxeret for, „og at nogle af Borgene derfor vare fordeelte og med Loven forbundne, saa at de nu afvises i Hættegang og andetsteds“ o. s. v. Om saadan Ulgild:

-
- 1 Naar der nu og da siges, at Lehnsmændene, eller Andre, skulle opkræve Skatten, er derved uden al Tvivl meent, at de skulde sørge for at faae den overleveret fra Magistraterne, naar den var indkrævet hos de enkelte Borgere.
  - 2 Hos Resen Side 132—33.
  - 3 Ievnfør Friis Edvardsen om Skielvær, især Side 71. Paa flere Steder angiver han Rodernes Antal til 8.
  - 4 Jydske Tegn. 1, 96.

hed til at møde i Dietzergang skulde have været den eneste Folge af sig Resistance, sees imidlertid ikke.

Ufveeringen af Skatterne skeete sædvanligen til en af Rentemeesterne; dog beordredes ikke sjeldent enkelte Mænd at reise om og modtage Beløbet, især naar Kongen vilde forsikre sig om, at Skatten skulde komme ind til den forud bestemte Tid, eller, om muligt, endnu hurtigere. Sjeldnest, men dog undertiden, var det Lehnsmanden eller Stiftslehnsmanden, der skulde modtage Skatten af Kjøbstæderne.

Med Hensyn til Hyppigheden og Stærrelsen af disse Skatter, da har jeg deels affkrevet, deels exciperet Noticer og Breve om 16, foruden Madskatter og den i 1566 påbudne Robberskat. Det er vel ogsaa her muligt, at jeg har overseet enkelte, navnlig fra Christian den 3dies Tid; men det kan da kun være saare faa. Fremdeles kunne ogsaa de, der have ført Registranterne, have undglemte nogle, Skjøndt dette ikke er meget sandsynligt¹.

De Breve, jeg har bemærket mig, ere, foruden tre, der sandsynligviis ere udgivne i 1535 og 1536, fra følgende Tider: et af 1 Juli 1537, et af 1 August 1545², et af

¹ Paludan i Kallundborgs Beskrivelse Side 89 anfører, at 3 Aar efter 1558 (altsaa 1561) påalagdes denne Bye til Krigsfolkets Afbetaling en Skat af D + enkelte Daler; hvorhos han bemærker, at det nysanførte Tegn er ham ubekjendt. Dette, som han har læst urigtigt, kan ikke være andet end 500 (vet.), men om en saadan Skat fra 1561 har jeg ikke seet noget Brev. For 500 Daler blev Kallundborg taxeret i 1565.

² Teg. 2, 23.

29 Marts 1548¹, et af 27 December 1550², et af 15 December 1564³, et af 3 October 1565⁴, et af 5 Mai 1566⁵, et af 1 Juni 1568, et af 24 November 1568⁶, et af 8 October 1569⁷ et af 12 Marts 1570, et af 13 December 1570⁸, et af 24 Marts 1572⁹, et af 10 Juli 1575¹⁰ og et af 2 April 1576¹¹.

Jeg vil her til Sammenligning anføre de Lister, der henhøre til 6 af disse Skattebreve. De øvrige nærme sig meer eller mindre til disse, hvad Man allerede vil kunne slutte af det, som ved Enden af de her gjengivne Lister (Side 120—21) vil blive anført om Totalbetsbet af Summerne paa hver af de andre. — Følgelig er Ordenen, hvori Kjøbstæderne følge efter hinanden paa Listerne i selve Registranterne, aldeles vilkaarlig, kun at de ere sammenstillede provindsviis.

-
- 1 Sammenstedes 251 b ff.
  - 2 Tegneser 3, 261—63.
  - 3 Tegn. 8, 186 b—88.
  - 4 Sammenstedes 407—8 b.
  - 5 Sammenstedes 551 b—53 b.
  - 6 Tegneser 10, 50 b—53 og 217—20
  - 7 Tegn. 10, 438—40.
  - 8 Tegn. 11, 49 b—52 og 219—21 b.
  - 9 Sjæll. Tegn. 12, 8—9 b.
  - 10 Jydsk Tegn. 1, 189 b—90.
  - 11 Sjæll. Tegn. 13, 140 ff.

		1 Juni		12 Marts		
	1537	1548	1564	1568 ¹	1570	1576
	Gob Sølv.	Daler.	Daler Klip- ping.	Daler, halb Sølv, halb Mont.	Daler, halb Sølv, halb Mont.	Daler.
Kjøbenhavn unævnt		2000	12000	8000	10000	10000 ²
Rjøge . . .	3000	600	6000	2000	1200	1200
Præstøe . .	300	100	400	200	200	200
Heddinge .	100	50	300	200	200	150

¹ Efter den i det Foregaaende ommeldte Notice over Listen til Brev af 1 Juni 1568 skulde Man troe, at Skatte-sommerne for de enkelte Kjøbstæder vare lige med dem efter Brev af 5 Mai 1566; men derte er ingenlunde overalt Tilfældet. Paa Listen til sidstnævnte Brev nævnes Kjøbenhavn og Faaborg slet ikke; Stubbekjøbing ansættes for 500 Daler, Naffov for 1000, Odense for 1200, Alsens for 500, Middelfart for 200, Malmøe for 8000, Helsingborg for 1000, Trelleborg for 600, Ystad for 1200, Randers for 1000, Høbrøe, Grenaae og Ebeltoft hver for 100, Viborg for 1000, Thisted for 200, Skive for 300 og Nykjøbing paa Nøvs for 400. Nogle af disse Summer ere dog maaffee blot Skrivfeil; saaledes omtales i Stadfeldts Randers Beskrivelse Skatten i 1566 for denne Bye som 600 Daler Sølv og 600 Daler i Klippinger, altsaa 1200 Daler som i 1568.

Heraf eftergaves 2000 Daler ved Brev 10 Mai 1576 (S. N. 11, 219—20), og under 24 Januar 1577 (samme-steds 296) tilfødes det, at 2000 Daler, som da endnu resterede af de tilbageblevne 8000 Daler, maatte anvendes til Byens Forbedring. Det er om denne Skat der handles i Pontoppidans *origines hafn.* Side 473—74.

	1 Juni 12 Martz					
	1537	1548	1564	1568	1570	1576
Stege . . .	2000	300	4000	1000	1000	600
Vordingborg	400	150	1000	200	200	150
Nestved . .	3000	600	4000	1000	800	600
Skjelskøer .	1000	300	1200	800	600	500
Slagelse . .	2000	150	800	600	600	400
Korskøer . . .	200	unævnt	800	600	400	300
Kallundborg	400	250	800	800	400	400 ¹
Ryfjebing i						
Dds herred	100	60	400 ²	200	200	150
Holbæk . . .	200	100	800	400	300	150
Nøestilde . .	2000	300	1200	1000	1000	800 ¹
Ringsted . .	200	100	300	200	300	unævnt
Slangerup .	100	50	400	600	400	unævnt
Helsingør .	700	500	2000	1000	1000	800
Ryfjebing						
paa Falster	600	100	1000	500	400	200
Stubbekjebing	600	200	1000	300	300	200
Rysted . . .	600	100	600	200	200	100
Saxkjebing .	500	40	300	100	100	50
Raslev . . .	2000	500	4000	1200	1200	800

¹ Kallundborg og Nøestilde fik senere, under 20 Novbr. 1576, eftergivet hver 100 Daler.

² Ved en paakommen Klak er det blevet utydeligt i Registranten, om der har staaet *iiii^m* eller *iiii^{et}*. Det synes, som det første har været Tilfældet, men i saa Fald maa det vistnok have været en Feilskrift.

	1 Juni 12 Martz					
	1537	1548	1564	1568	1570	1576
Mariboë . .	400	50 ¹	1000	400	400	200
Rødbye . . .	unævnt	unævnt	1000	unævnt	unævnt	unævnt
Rudfjøbing .	200	60	600	300	200	200
Odense . . .	2000	500	6000	2000	2500	2500
Kjerteminde .	500	150	1000	600	600	500
Nyborg . . .	200	— ²	1200	600	600	400
Svendborg .	600	400	4000	1000	800	600
Faaborg . . .	200	150	2000	400	400	300
Ulsens	200	300	4000	1000	1000	600
Middelfart . .	200	100	1200	300	300	300
Bogensø . . .	300	150	1000	200	200	unævnt
Malmøe . . .	Summen unævnt	1600	8000	4000		6000
Helsingborg .	100	200	1200	500	ei nævnte paa denne Liste.	400
Lund	200	200	2000	600		350
Cimmershavn	200	50	600	200		100
Lilleborg . .	150	500	2000	300		500
Falsterboe og						
Skanser .	100	100	400	200		200
Landskrone .	2000	500	4000	1000		1000
Østaf	1500	800	4000	500		800
Beë	1000	250	1000	600		350
Mahuus	1000	300	1500	600		200

¹ Paa Listen af 1548 er Mariboë vel nævnet, men synes igjen at være udstrøget, dog uden at de 50 Daler ere udslittede.

² Saavel Navnet Nyborg som en Sum for denne Bye, 50 Daler, staaer anført paa Listen af 1548, men er igjen udslittet, hvorhos i Marginen er skrevet: nihil.

	1537	1548	1564	1568	1570	1576	
Engelholm .	800	unævnt	nævnes ei paa denne og følgende Lister.				
Vaholm . . .	100	30					
Barberg . .	800	100					
Halmstad . .	1000	200					300
Tønderup . .	200	unævnt					
Gaasefiel . .	20	unævnt					
Nodnebye . .	600	300					
Sylviøborg	100	40					
Lyskø . . .	100	20					
Musker . . .	100	50					
Kongsbæke.	40	unævnt					
Falkenberg .	50	50					
Nalborg . .		600		8000	2000	3000	2500
Narhøus . .		400		6000	2000	1600	1800
Nanders . .		400	3000	1200	1200	1200	
Horsens . .		300	4000	1200	1000	1200	
Weile		200	2000	800	600	500	
Kolding ¹ .		400	2000	800	1200	600	

¹ Et Brev af 22 Juli 1569 (Reg. 9, 73 b—74) indeholder, at Borgerne i Kolding (o: Byen selv) ei skulde tareres høiere i Skat, Hold eller anden Tønge end de i Weile, saasom det forhen altid havde været saaledes, men de derimod i den sidste Tid vare tarerede høiere. Paa de Tarationslister for denne Periode, som ikke ere indførte her i dette Skrift, findes Kolding stundom at have givet ligesaa meget som Weile, og stundom mere end denne Bye. Som ovenfor sees skulde Kolding efter Brevet af 12 Marts 1570 erlægge 1200 Daler, medens Weile gav 600, og efter Brev af

			1 Juni	12 Marts			
	1537	1548	1564	1568	1570	1576	
Nibe		1000	8000	2000	2000	2000	
Varde		300	1200	800	600	300	
Ringkjøbing .	fløder forekomme ei paa denne Lifte.	100	1000	300	400	300	
Lembvig . . .		150	1200	400	250	300	
Holstebro . .		200	1200	300	400	200	
Hobroe . . .		100	400	200	200	100	
Grenaee . . .		150	400	200	250	200	
Ebeltoft . . .		50	300	200	150	150	
Viborg . . .		400	4000	500	600	800	
Thisted . . .		150	800	400	500	400	
Skive		100	400	200	300	100	
Ryckjøbing							
paa Nors .			250	600	500	400	400
Sæbye . . .			100	400	200	250	250
Hjørring . .			100	300	200	150	100
Skagen . . .		200	800	200	300	350	
Mariager . .		40 unævnt		100	100	100	

Summerne efter de ovenfor anførte Lister og efter saamange af de andre, som jeg nu har afkræbne for mig, ere følgende: for 1537: 34960 Lod Sølv; for 1548: 19340 Daler; 1550 (saaledes som Listen i Registranten udviser, hvilken er aftrykket feilfuldt i Christian den 3dies Historie 3 Bind) 17750 Daler; 1564: 137000 Daler;

1576 gav Kolding 600, Veile kun 500 Daler; paa samme Maade bestemtes Taxten for Kolding ved Brev af 13 Dec. 1570 og det af 1572 til langt mere end for Veile. Tilføjet i Brevet af 22 Julli 1569 blev saaledes ingenkunde opfyldt.

1565¹: 48050 Daler; 1566: 46400 Daler²; 1 Juni 1568: 51100 Daler; 24 Novbr. 1568³: 51400 Daler; 1569: 23400 Daler; 12 Martz 1570: 43450 Daler; 13 Decbr. 1570: 48950 Daler; 1572: 42050 Daler⁴; 1575⁵: 9100 Daler; 1576: 47400 Daler.

Fra 1576 til Frederik den 2dens Død udfredes ikke nogen Skat af Kjøbstæderne; i det mindste findes fra den Tid intet Brev i Cancelliets Registre, der tyder hen paa nogen Skat.

Det er ikke let muligt at finde Principet for Byernes specielle Ansættelse til Skatterne. Med Hensyn til nogle enkelte sees vel, at deres Ansættelse har forarsaget, at dem er paalagt størst Skat; men for de fleste af de andre

- ¹ Paa denne Liste findes ikke Maribo, ei heller de ovenfor fra Engelholm til Falkenberg ommeldte Kjøbstæder, begge nævnte Byer indbefattede. Dette sidste er ogsaa Tilfældet med de følgende Listes.
- ² I Registeren angives Hovedsummen til 48000 Daler.
- ³ Paa denne nævnes ikke Ringsted og Rødbye. Rødbye forekommer ei heller paa de følgende Listes.
- ⁴ I Registeren angives Hovedsummen urigtigen til 42700 Daler.
- ⁵ Denne Skat paalagdes kun de hvenske og jydskke Kjøbstæder. Den var bestemt til Omkostningerne ved den da paatænkte Befæstning af Ribe; men da Skatten af 1576 kort efter blev paabuden, bleve disse tvende Byer ansætte altfor store, og det tillodes derfor, at hvad der var erlagt af Skatten for 1575 maatte betales tilbage. Brev 23 April 1576 (J. T. 1, 205 b—6). Paa Listen over denne Skat af 1575 nævnes ippvrigt ikke Mariager.

varierte Skattesummerne saa meget og saa hyppigt, at det ikke kan antages, at Forholdet imellem deres Størrelse, Folkemængde og Næringsdrift er taget i noiagtig Betragtning. Rimeligviis kunne de Naturalpræstationer, enkelte Byer maaskee have maattet yde meer end de andre, samt de Byrder, der i større Grad paalaae hine end disse, have havt nogen Indflydelse paa Skattesummenes Fastsættelse, ligesom Forskjellen upaatvivleligen for en Deel har været grundet i den Krigsskade eller andre Onder, f. Ex. Jldsvaader, der overgik enkelte Byer. Fremdeles har vel ogsaa saavel særdeles Forbon fra en og anden Lehnsmand, som og selve Kongens Naade og Borgernes Forsiklinger virket noget til at nedsætte Skattebeløbet for adskillige Byer og for enkelte Gange. Men dog kan hele den særdeles betydelige og bestandige Forskel ligesaa lidet tilstrækkeligen forklares ved alt dette, som ved at antage at Skrivfeil nu og da kunne være indløbne i Protocollerne.

Jovrigt findes der ofte Tale om, at Byerne havde paadraget sig Restancer ei blot af Bykkatten, men ogsaa af de her omhandlede oberordentlige Skatter, saa at hine tildeels meget betydelige Summer ikke indkom med deres fulde Beløb. Paa en Restanceliste af 3 Decbr. 1572, der findes i Jydske Tegnelser Nr. 1¹, forekomme Restancer endog fra 1566. Samtlige disse Restancer bleve imidlertid aldeles eftergivne, da Krigen var endt med Everrig. Adskillige Breve desangaaende for enkelte Byer findes hist og her; men i Almindelighed siges det leilighedsviis i et

---

¹ fol. 36 b—40 b.

andet af os før nævnt Brev af 2 August 1573 til Magistraten og Byfogden i Skive¹.

Endeligen skal jeg endnu, efter en Liste, der hører til et Brev af 2 April 1570², anføre de der angivne Skatte: summer for Bornholms Kjøbstæder. De vare for Aakirke: bye 30 Daler, Haslebye 50, Nexøe 60, Rønne (Rødne: bye) 100, og for Svanneke 50 Daler. Fiskerleierne „Snogebeck, Guddom og Melstaa, Hellig Peders, Wogne oc Rasleje, Osball, Arnicke, Tegenne og Hasle“³ vare ansatte hvert for et vist Quantum Torst.

§ 20.

Om Kongelige Laan af Kjøbstæderne, og om Cautioner, disse maatte paatage sig for Kongen.

Foruden Pengeskatterne, hvortil endnu kom Mad: skatter og den i 1566 paabudne Kobberskat, paahvilde der Kjøbstæderne endeel flere Byrder. Saaledes maatte de ofte deeltage i Gengjerd; de maatte befordre Kongens Sendebud; de vare underkastede Gjæsterie, og maatte, især under Frederik den 2den, holde et betydeligt Staldrum tilrede, naar Kongen kom til eller igjennem Byen. Flaaden bestod vel for en stor Deel af kongelige Skibe; men Kjøbstæderne maatte dog ogsaa ikke sjeldent kjøbe eller lade bygge og udruste Skibe, som tjente i Flaaden, naar

¹ J. Tegn. 1, 96.

² Tegn. 11, 66.

³ Nu Snogebeck, Gudhjem, Meelsted, Hellig Peder, Wang, Kaas, Marsdale, Arnager og Tein. „Hasle“ er formodentlig en Feiltagelse i Stedet for et af de flere andre Fiskerleier.

det behøvedes, ligesom denne overhovedet for en stor Deel bemandedes fra Kjøbstæderne. Ogsaa til Landkriigsstjeneste vare Borgerne forpligtede, og Skjøndt de sjeldent brugtes udenfor deres Byer, eller i al Fald udenfor Provindsen, — hvizaaarsag de ei heller siden deeltog i Maanedskfattens Udredelse, — saa vare dog nogle Omkostninger og personlig Byrde forbundne dermed. Endeligen indqvarteredes Kriigsfolket sædvanligviis i Kjøbstæderne, Noget, som ved Sol: daternes daværende særdeles store Mangel paa Lugt, forvoldte megen Uleilighed foruden Udgiften til deres Underhold, m. v.¹. Samtlige disse Kjøbstædernes Byrder ere imidlertid af den Beskaffenhed, at vi kunne forbigaae dem i denne Afhandling².

Derimod maae vi tale nogle Ord om de Laan, Kongen nu og da gjorde hos Kjøbstæderne, da disse Laan,

¹ Ifølge en Notice fra 1536 i Tegn. 1, 230, fritoges Kjøbstæderne i Skaane, Halland og Bleking for at holde Landsknegte, imod en vis Sum. Denne var for Landskrone 1500 Mk., Cümmershavn 200 Mk., Engelholm 600 Mk., Salmsted 1500, „Dwøse“ (Lahuus?) 1500, Zummerop 300, Wee 500, Warberg 1200, Helsingborg 200, Idsted (Ystad?) 4000, Rodnebye 600, Etholm (Laholm?) 100, Auffer 150, Lyckau 150, Snyvitsborg 100, Lund 200, Trellsborg 500, Falsterboe 250 og Skanøer 100 Mk.

² I Forbigaaende kunne vi henwise dem, der ønske et noget nærmere Begreb om disse Byrder til Friis Edwardsens Beskrivelse af Skjellskoer, i historisk Henseende en af de fortrinligste danske Typographier. I udsnævnte Værks 17de Capitel handles om Dnens Udgifter under Christian den 3die og Frederik den 2den.

der vel siden bleve afbetalte, dog hvad Regjeringens Resourcer angik, nu og da traadte i Stedet for Skattepaabud, og hvad Borgerne angik, i det mindste for Diebliffet vare en Udgift for dem, der kunde æquivalere en mindre Skat. Allerede i 1563, altsaa i Begyndelsen af den svenske Krig, opfordredes Kjøbstæderne, ligesom Adelen og Capittlerne, ved Brev af 11 Juni¹ til at laane Kongen en Sum Penge. Hvor meget der indkom har jeg imidlertid ikke fundet Oplysning om. Derimod sees af et Brev af 19 Aug. 1568², at Kjøbenhavn og Malinø da havde laant Kongen 12000 Daler til Krigsfolket, som skulde rustes mod Fjenden, for hvilken Sum endeel af Adelen havde caveret. Denne Gjæld skulde tilbagebetales inden Hellig-Tre-Konger's Dag næstkommende, og ved hiint Brev blev fastsat, at Skatten for de to Maaneder, November og December, skulde henlægges hertil, en Bestemmelse, som efter Brevets Udtryk synes nærmest at være tagen for at sikke Forloverne³. Ogsaa Randers havde under Krigen laant Kongen en Sum af 1000 Daler; det blev ved et Brev af 2 Juni 1573⁴ bestemt, at denne Sum skulde liquideres

¹ Regn. 7, 399.

² Reg. 10, 210.

³ Endnu kunne vi bemærke et Brev af 20 Febr. 1566 til Borgermestere og Raad i Kjøbenhavn om „at komme Os til Hjælp med 8000 enkelte Daler“, hvis dette Brev, der i Udtog findes i Boyes Lovtale over Daniel Kantzau Side 196, ikke snarere handler om en Skat. Jeg har ikke fundet denne Skrivelse i Cancelliets Protocoller.

⁴ J. Reg. 1, 129; jevnfør Stadfeldt Randers Kjøbstads Beskrivelse, Side 316.

med dens aarlige Vysfat, hvorved der imidlertid maa være hengaaet adskillige Aar.

Endeligen findes der Exempler paa, at Riibstæder have maattet cavere for Kongen. Under 8 Juni 1566¹ beordredes Rigscontoleren Antonius Bryske og Eskild Gjøe at henvende sig til Borgermestere, Raad og Borgere i Odense og Nyborg, om at cavere for noget over 53000 Daler, som Kongen skyldte Ritmester Josva v. Quales Ryttere, hvilke havde indvilliget i at modtage ovennævnte Borgermestere, Raad og menige Borgere som Forlovere for denne Sum. Tillige sendtes Bryske og Gjøe et under samme Datum udstedt Skadesløsbrev² for Odense og Nyborg med Hensyn til denne Caution, hvilket Brev de to nysnævnte Mænd skulde overantvordte Borgerne, naar Hovedbrevet var beseglet. Iøvrigt var det, hvad vi siden ville see, langt hyppigere Udelen, som paa saadan Maade maatte cavere for Kongerne, ligesom det ogsaa var denne Stand, hos hvem de laante Penge.

§ 21.

III. Geistlighedens Beskatning. Hvo der vare denne underkastede. Hvorvidt Samthkke udfordredes til Skattepaalægget.

Ligesom de andre Stænder, beskattedes ogsaa Geistligheden særskilt for sig, hvisaarsag der ogsaa altid, ikkun med en i det Foregaaende ommeldt Undtagelse³, udfredtes

¹ Tegn. 8, 574 b.

² Det findes i Reg. 9, 119.

³ § 17 Side 98, Anm. 1.

særskilte Breve for denne Stand. Disse sendtes som oftest til Stiftslehnsmændene¹, men stundom til alle Lehns- mændene², eller Superintendenterne³, til Forkyndelse for Geistligheden.

I Skattebrevene for Geistligheden nævnes næsten altid Sognepræsterne i Almindelighed, uden at der skjelnes mellem Landsbypræsterne og dem i Kjøbstæderne; kun i nogle enkelte Breve ommeldes begge udtrykkeligen⁴. I andre derimod tales ikkun om Præsterne paa Landet. Saaledes i Brev af 7 Septbr. 1553⁵, hvis Overskrift allerede siger: „Obne Dreffue, som udgiick om Skatt till Sogne-Præster och Degne, som haffuer Sogne paa Lanndzbyherne“, og ligeledes i Brev af 4 Marts 1570. Hvad det sidste af

¹ Der var ikke, i det mindste ikke altid, een eneste Stiftslehnsmand i hvert Stift, men undertiden flere i enkelte Stifter. Saaledes fandtes der i 1555 og 1559 fem i Aarhus Stift, og stadigen tvende i Tyeu, hvoraf den ene tillige for Sangeland. De kaldtes ogsaa sjeldnere Stiftslehnsmand, men betegnedes sædvanligen som „de Lehnsmand, der have de Geistlige i Befaling“. — Iøvrigt blev Forholdet mellem Stiftslehnsmændene og de Geistlige hævet ved Anordning af 19 Juni 1582 (ikke 1583, som Man ellers angiver), og hines Functioner i Henseende til Religionen og Geistligheden overdroges Lehnsmændene; men fra den Tid haves ingen Skattebreve for de Geistlige.

² Br. 24 Novbr. 1568 (Tegn. 10, 221 b—22 b).

³ Br. 4 Marts 1570 (Tegn. 11, 38 b).

⁴ Br. 24 Mai 1559 (Tegn. 6, 92, trykket her bagved under C), 22 Juni 1568 (Tegn. 10, 75).

⁵ Tegn. 4, 292.

disse imidlertid angaaer¹, da maae vi bemærke, at det blev givet efter de paa Rigsdagen i Februar samme Aartagne Bestemmelser, og at ogsaa en Præst af hver Kjøbstad var kaldet til denne Rigsdag. Det er derfor ikke rimeligt, at Kjøbstadpræsterne den Gang ganske have undgaaet Skattepaalæg; men hvis Man ikke tør antage, at særskilte Skattebreve ere udstedte for dem, saa er det dog muligt, at de have bidraget med Borgerne til den Skat, der til samme Tid udfreves af Kjøbstæderne. Vel tales Intet herom i de af os ommeldte Skattebreve for Byerne af 12 Marts 1570; men i et saa Dage i Forveien udstedt, forelobigt Brev af 8 Marts, om den Uorden, der gik i Svang i Odense ved Skatteansættelser, og om hvorledes der skulde forholdes med Hensyn til den da bevilgede Skat, siges udtrykkeligen: „Skall och Ingenn, huercken Prester, Fogitther, Schriffuer, Borgere, helder Bønder, som haffue Gaarde och Grunde ther vdi Otthense, och boer wdenn Byen, vere frii for samme Hielp“; hvorhos det, efter Constructionen, ikke er usandsynligt, at de Ord: „som haffue“ o. s. v. ikke have Hensyn til de førstnævnte Personer.

Hvad Proosterne angaaer, da kan der neppe tvivles om, at de altid hørte med til de Skattepligtige blandt Geistligheden. Efter endel Skattebreve er det aldeles klart, da det i dem siges med udtrykkelige Ord², og Benævnelsen „Præst“ i de andre kan vel omfatte ogsaa Proosterne, hvortil kommer, at alle Skattebreve intimeres

¹ Det findes i Tillægget under M.

² K. Ex. Br. af 24 Mai 1559, 27 Decbr. 1563, 7 Januar 1566 (Regn. 8, 459 6—60).

saaledes: „Vi o. s. v. hilse Eder, Provster, Sognepræster“ o. s. v.

Derimod er det laagt mere tvivlsomt, om Superintendenterne vare Skattepligten underkastede. De findes ikke ommeldte som Skatteyndende i et eneste Skattebrev, og der forekommer ei heller andetsteds, saavidt jeg har kunnet udfinde, nogetsomhelst Spoer til, at de maatte deeltage i Skattendredelsen. Deres høie Stand og særdeles Stillung kunne vel ogsaa have forarsaget en saadan Undtagelse. Blandt den egenlige Geistlighed skattede de efter al Sandsynlighed ikke. End mindre have de deeltaget i Skatterne for de Kjøbstæder, hvori de boede; thi det var allerede en Undtagelse, at Præsterne i Byerne deeltog i de Kjøbstæderne paalagte Skatter. Ei heller kan Man, uden forsaavidt enkelte Superintendenter muligen have haft et eller andet Prælatur, antage, at de have ydet deres Bidrag ved Capitlernes Beskatning; thi den Forbindelse, Wisperne før Reformationen stode i til disse, blev hævet 1536. Naar der endelig i nogle Breve angaaende Skat paalagt Adelen tales om Geistlige, som ogsaa havde frit Jordegods, og som skulde paa samme Maade som Adelen deeltage i Skatten, da fremgaaer det tillige enten af Udtrykkene, eller synes klart af andre Omstændigheder, at der ved disse Geistlige ikkun er tænkt paa Prælater og de øvrige Medlemmer af Capitlerne, og ikke paa nogen af de egenlige Geistlige, altsaa ei heller paa Superintendenterne.

Endeligen maatte ogsaa Degnene yde deres Andeel i deslige Skatter. Disse paalagdes dem vel ikke i alle,

men dog i de fleste af denne Periodes Skattebreve for Geistlige¹.

Vi have saaledes fremsat, hvilke Geistlige Skattepligten paahvilte. Den, som paalagde Skatten, var naturligtviis ogsaa her Kongen. Men herved opstaaer igjen Spørgsmaalet, om Rigsraadets Samtykke var fornødent, for at Kongen skulde kunne paalægge Skatten; og atter bliver her, som foran med Hensyn til Kjøbstæderne, Svaret, at Haandfæstningerne ikke gjorde sligt Samtykke nødvendigt, men at Kongen muligen nu og da af politiske Grunde har henvendt sig til Rigsraadet i denne Henseende, samt at han har paaberaabt sig dette i Skattebrevene for at gjøre Skatteyderne desbilligere til at opfylde deres Pligt. I det mindste udfiges det i adskillige af disse Breve udtrykkelig, at de ere givne efter Overveieelse med eller Bevilling fra Rigsraadet. Saaledes i tvende af 1535 og dem af 1564, 1566 og 24 November 1568. I andre omtales derimod saadant Samtykke aldeles ikke, og i disse Tilfælde kan Man vel antage, at Raadets Samtykke hverken er forlangt eller erhvervet, hvoraf igjen følger, at slig Bevilling ikke var nødvendig.

Paa den anden Side viser Skattebrevet af 4 Mars 1570, at Geistlighedens Fuldmægtige selv havde givet deres Samtykke til den ved dette Brev paabudne Skat, ligesom de øvrige ringere Stænders Repræsentanter havde for disses Vedkommende paa den da afholdte Rigsdag samtykket i lignende Skatter. Ogsaa til det i Mæret

---

¹ I tre Breve fra 1535 (Tegn. 1 fol. 6, 56, og 101); fremdeles i Brevene af 7 Septbr. 1553, 7 Jan. 1566, 22 Juni og 24 Novbr. 1568.

1569 afholdte Møde i Viborg bleve, som vi før have bemærket, Fuldmægtige fra Geistligheden indkaldte; men Brevet om den Skat, som formodentligen er bleven en Følge heraf for denne Stand, findes ligesaa lidet som noget Skattebrev for Kjøbstæderne¹. Endnu fortjener et Brev af December 1570² her at mærkes. I dette, der er udfærdiget til samtlige Superintendenter, siges, at de paa Kongens Vegne havde handlet med alle Provster og Præster i deres Stifter, og at disse velvilligen havde bevilget Kongen at komme ham til Hjælp med en Sum Penge aarligen, saalænge Krigen varede³. Nu var Krigen vel endt, men der udfordredes endnu en stor Sum til Krigsfolket, inden det kunde aftaffes. Derfor skulde Superintendenterne sammenkalde alle Herredsprovsterne paa et bekvemt Sted i Stiftet, tilkjendegive dem dette, og derefter „handle med Præsterne, at de paa denne Tid vilde komme Kongen til Hjælp med en Sum Penge efter deres Evne“. Slutningen af dette Brev tyder derhos paa een Grund mere, hvorfor Kongen saaledes kan have henvendt sig til Geistligheden paa denne anmodeende Maade. Der tilføies nemlig: Og skal hermed vort Brev, som Vi Eder tilforn tilskrevet haver om den Hjælp, Provster og Præster skulde give Os, aldeles blive

¹ Jernfør ovenfor § 18 Side 109—10.

² Teg. 11, 221 b—23.

³ Som det synes have Geistlighedens Fuldmægtige paa Rigsdagen i Februar 1570 vel i Almindelighed bevilget en Skat, og sandsynligviis en aarlig; men derefter have Superintendenterne, efter Overlæg med Provsterne og Underhandling med Præsterne, ansat disse til en vis speciel Tart.

ved Magt, saa at J efter denne Tid skulle blive for-
 staaede for saadan Besvøring"¹.

§ 22.

Om Ligningen og Skrivningen af de Geistliges Skat-
 ter. Hvor ofte de bleve paabudne. At Kongen
 stundom tillige oppebar Kirkens Indkomster.

Naar Skatter paalagdes de Geistlige i denne Periode,
 skeete det enten saaledes, at det paalagdes enhver af dem
 at udrede et vist Quantum af det Aars Embedsindtægt²,
 eller der fastsattes en vis Sum for hver Enkelt³, eller
 endelig en vis Sum for et vist Antal, 10 eller 20. J
 sidste Tilfælde er det ganske klart, at en Ligning fandt
 Sted, saaledes at ikke hver af de 10 eller 20 Præster
 kom til at erlægge den $\frac{1}{10}$ eller $\frac{1}{20}$ af den for dem samts-
 lige ansatte Sum, men at Nogle maatte betale mere,

- ¹ Herved sigtes til Slutningen af Brevet af 4 Marts s. A.
 hvori dette Tilslag indeholdes.
- ² Brev af 24 Måi 1559: atti rette Etther effther att giffue
 oc fornøge Oss treddie Parten aff all Etthers Indkomme oc
 Renthe, ingthedt vndertaget". Brev af 1546 (i Anhang
 til Christian den 3dies Historie 3, 81—82) paabød Er-
 læggelse af Hjerdeparten af Præsternes „Rente“, som i det
 Aar tilkom dem.
- ³ F. Ex. efter Brev af 7 Septbr. 1553: 6 Tschimsdaler for
 hver Sognepræst og 1 Daler for hver Sogndegn; Brev af
 7 Jan. 1566: 10 tydske Daler eller 20 Lod Sølv for
 hver Præst, og 2 Daler eller 4 Lod Sølv for hver Degn
 o. s. v.

Andre mindre. Men ogsaa efter de Skattebreve, i hvilke en vis Sum findes fastsat for hver Præst eller Degn, fandt upaatvivleligen saadan Lægdslægning Sted, idet der altid findes tilføiet „den Rige hjælpe den Fattige“, og der tillige sees i denne Henseende at være paalagt Bedkommende, der skulde skrive Skatten, at anvende den fornødne Opmærksomhed. Ogsaa er det i nogle af disse Breve udtrykkelig bestemt, at de Geistlige skulde lægges i Lægder¹.

Saafernt der blev paalagt saavel Præsterne som Degnene Skat, skeete dog Lægdslægningen saaledes, at Præsterne toges for sig, og Degnene for sig. I Brev af 22 Juni 1568 bedder det „hver 10 Præster skulle lægges i Lægd sammen og give Ds 150 Daler, den Rige hjælpe den Fattige; desligeſte hver 10 Sædedegne skulle og lægges i Lægd sammen og give Ds 30 Daler; den Rige hjælpe den Fattige“. Flere andre Breve godtgjøre det Samme.

For at de skulde kunne skrives for Skatten og denne lignedes imellem dem, indfandt de sig paa eet eller flere

---

¹ J. Er. Br. 12 Decbr. 1564 om en Kobberskat: „hver Præst, som een Kirke haver, skal komme Ds til Hjælp med 5 Pispund Kobber ... Og efterdi Vi forfare, at alle Sogne ikke ere eens gode, skal vor Lehnsmænd i forskrevne Stift kalde alle Provster og Sognepræster der i Stiftet for sig, og med Provsterne al Leiligheden overveie, og siden skrive og lægge dem i Lægd sammen, saa at den Rige hjælper den Fattige, og det i alle Maader gaaer ligeligen til; dog at Vi bekommer forskrevne Hjælp, som foreskrevet staaer, og Intet derudi forringes“.

bequemme Steder; derefter forrettede Stiftslehnsmanden Ligningen og Skrivningen enten ene¹, eller i Forbindelse med Provsterne², eller med disse og Stiftsfriveren³, eller endelig med Superintendenten og Provsterne⁴. Med Skrivningen af den i Aaret 1570 paabudne Skat havde dog alene Superintendenterne at gjøre.

I de Tilfælde, hvor de Geistlige skulde udrede en vis forholdsmæssig Deel af deres Indtægt i Skat, maatte denne Indtægt, der oftest bestod i mange forskjellige Urter, først beregnes og reduceres til Penge. Skattebrevet af 1559 indeholder i denne Henseende den Bestemmelse, at hvert Pund (et dengang større Maal) Korn skulde regnes for 2½ Daler, hver Fjerding Smør for 2 Daler, rede Penge og Andet hvert efter sin Værdie.

Naar den til Udredelsen bestemte Frist, som ogsaa her var meget forskjellig, var udløben, besørgede Stiftslehnsmanden Skattesummerne indkrævede og lod Beløbet behørigt aflevere⁵.

Uagtet jeg formoder, at jeg ikke er kommen til Kundskab om samtlige Skattebreve, der i denne Periode ere udsærdigede for Geistligheden, vil jeg dog anføre de Breve

¹ Brev 7 Septbr. 1553.

² Brevet af 12 Decbr. 1564.

³ Brev af 7 Jan. 1566. Stiftslehnsmanden skulde skrive Skatten, og Provsterne med Stiftsfriverne „lign og jefne“ samme Skat.

⁴ F. Ex. efter Brev af 24 Novbr. 1568.

⁵ Efter Brev af 4 Marts 1570 skulde dog Superintendenten indkræve Skatten og derpaa aflevere den til Stiftslehnsmanden.

om Pengefatter, jeg kjender, og ved hvert tilføie den Sum, som fordredes erlagt. Din Totalbeløbet af det, der virkeligen indkom ved denne eller hiin Skat, har jeg ikke fundet nogensomhelst Oplysning¹.

Ifølge Breve daterede Søndagen Judica 1535 skulde alle Sognepræster og Sognedegne erlægge Halvdelen af deres Indkomst til Christian den 3die. Efter en Notice, ligeledes formodenlig fra 1535 i Legn. 1, 56, skulde Præsterne paa Lolland og Falster hver give 10 Lod Sølv, $\frac{1}{2}$ Læst Al, 3 Tønder Brød og 1 Fjerding Smør, hver Degn 3 Lod Sølv, 2 Tdr. Al og 1 Tønde Brød; og af et Brev, dateret Lund St. Bartholomæi apostoli Dag 1535 sees, at Rigsraadet havde bevilget Kongen at erholde 10 Lod Sølv af hver Sognepræst og 3 Lod Sølv af hver Sognedegne.

Brevet af 1546², der paalagde Præsterne en Skat bestaaende i Fjerdedelen af deres Indkomst det Aar, og

¹ Saafremt Man vidste Antallet paa Præsterne i denne Periode, vilde Man i nogle Tilfælde deraf kunne beregne Skattebetøbet. I den foran ved en anden Leilighed nævnte Man til Krigsfolkets Befoldning umiddelbart ved Undersaatterne, hvilken Frederik den 2den selv udkastede 1565 og forelagde nogle af Rigsraadets Medlemmer, men som ei blev bifaldet, antog Kongen, at der fandtes nogle hundrede Præster i Riget. Dette Antal er imidlertid meget for lavt anset; efter Arent Berntsen var der paa hans Tid 2222 Sogne i det egentlige Danmark.

² I 1537 maa der ogsaa være paalagt Præsterne en Skat. I Danske Magazin 2det Bd. Side 69, siges nemlig, at Christiern Povelsen, Prier i St. Knuds Kloster i

Skattebrevet af 1553 (6 Jochimsdaler for hver Præst og 1 for hver Degn) ere omtalte i det Foregaaende.

Under Aaret 1554 ommelder *Stephanius*¹ en Skat af 4 Daler, der i dette Aar skal være paalagt hver Præst. Jeg har ikke fundet Brevene desangaaende; men naar han paa det anførte Sted siger, at de Fleste paa den Tid ansaae hiin Sum for at være en haard Skat, saa er dette meget besynderligt; thi samtlige de ovenfor ommeldte Skatter, fra 1535, 1546 og 1553, vare større end denne.

Brevet af 1559 om, at hver Præst skulde erlægge en Trediedeel af sin Indtægt i det Aar, have vi før omtalt; ligesaa Brevene af 7 Jan. 1566 og 22 Juni 1568².

Da de danske og svenske Gesandter senere i 1568 havde sluttet Fredstractaten i Roeskilde, som dog siden ikke blev ratificeret af den svenske Konge, udgif der, under 24 Nov. 1568, Bud om en Skat til dermed at betale Krigsfolket, der nu skulde aftages. Hver 20 Præster skulde give 400 Daler, og hver 10 Sædedegne 20 Daler.

Dense, det Aar paa Kongens Vegne oppebar den paalagte Soloskat af Præsterne i Fyen, som var 774 Lod purt Sølv og dertil 1804 Mk. rede Penge, for hvilket Sølv og Penge han fik *Anders Glob's* Quittance paa Kongens Vegne. Jeg ved ikke at have seet nogen saadan Quittance.

¹ Christian den 3dies Historie 1, 376.

² Den ved Brevet af 1566 paabudne Skat, af 10 Daler for hver Præst og 2 Daler for hver Degn, blev dog nedsat til det Halve for Præsterne i Skaane ved Brev af 13 Februar 1566 (Tegn. 8, 473 b); ligeledes blev Skatten efter Br. af 22 Juni 1568 strax efter, under 10 Juli (Tegn. 10, 105), nedsat for Præsterne til 100 Daler for hver 10.

Vi have i det Foregaaende omhandlet, hoordidt nogen Skat muligens er bleven paalagt de Geistlige i 1569, ligesom vi ogsaa have omtalt de tvende Skatter fra 1570. Brevet af 4 Marts 1570 om den første af disse henholder sig til en allerede forfattet Laxt, som ei findes, og Brevet af Decbr. 1570, der omhandler en Skat, som først skulde bevilges, kunde ikke nævne Skattesummen.

Foruden disse Pengekatter, der dog ikke vare saa hyppige som Kjøbstædernes, endfige som Bøndernes, udredede Præsterne ogsaa Madkatter, skjøndt langt sjeldnere end Bønderne og Kjøbstæderne. Fremdeles paalagdes dem i Maret 1564 en Robberkat, hvilken vi ved flere Leiligheder i det Foregaaende have omtalt; og i Maret 1568 maatte Præsterne i adskillige Dele af Riget stille Archeliehest, saaledes at hver tvende Præster lagdes i Lægd sammen og udredede en god, stærk Hest¹.

Endnu maae vi paa dette Sted, som det bequemmeste, nævne de Resourcer, Kongerne fandt i Kirkerne Indkomster. Det var en alt i meget ældre Tider indført Skik², at Kongerne i Krigstid, naar det var fornødent, benyttede sig af Kirkens Tiender, og Indskrænkninger heri forekomme oftere blandt Gjenstandene for de ældre Haandfæstninger. Imidlertid var det ikke ene Kirketienderne,

¹ Brev 26 September 1568 (Tegn. 10, 185 b—86 b). I dette, der er udstedt til Lolland og Falster siges ogsaa, at Præsterne i Sjælland og Staaene ifølge Kongens Begjæring allerede vare i samme Aar komne ham til Hjælp paa lignende Maade.

² Hvidtfeldt, 1ste Bind Side 292, synes at tilskrive Etik Klipping Indførelsen af denne Skik.

som flere Gange i denne Periode af Kongerne bleve anvendte til andet offentligt Brug¹; men ogsaa Kirkerne's øvrige Indkomster gif det ud over. Saaledes bleve, for at anføre Exempler, Kirkerne's samtlige Indtægter brugte paa denne Maade i 1559 og i 1570². Efter Brevet af Søndagen Judica 1535 havde Rigsraadet ogsaa tilstaaet Kong *Christian* den 3die Halvdelen af alle Sognekirker's Indkomst det Aar; og desforuden indeholde de andre tvende, lidt ovenfor af os ommeldte Breve fra 1535, at hver Sognekirke skulde erlægge 10 Lod Sølv til Kongen³.

- ¹ I et Brev af 7 September 1553 til Stiftslehsmændene siges dog kun: „Vi wille till wort och Riggins Nøtte och Behoff vdi thette Aar lade oppbære aldt Kirckenns Partt aff Thiennenn“; og efter Brev af 1553 vilde Kongen endog kun benytte den halve Kirkekiende for det Aar.
- ² See Brevet af 24 Mai 1559 og Brev 28 Novbr. 1570 (Tegn. 11, 207). Dette sidste udsiger, at Kongen dette Aar seer sig forarsaget til at oppbære al Kirkerne's Skuld og Landgilde, saavelsom deres Tiende. Stiftsfrivorne skulde modtage det „eptherfom forgangne Aar skeet er.“ Brevet af 1559 omtaler ei alene Kjøbstæds- og Landsbye-Kirker, men ogsaa Domkirker.
- ³ Det for Volland og Falster i Tegn. 1, 56 siger, at af hver Sognekirke skulde gives 10 Lod Sølv og Halvdelen af Kirken's Rente i dette Aar. Dette maa søges forklaret saaledes, at det ei kommer i Strid med det førstnævnte Brev af 1535.

IV. Om Capitlernes Betskatning.

Ved Reformationen blev den Forbindelse, som hidtil havde fundet Sted imellem Bisperne og de catholske Stifts- capitler aldeles hævet¹. Disse sidste, der vare meget rige, kunde desaarfsag gjerne have været ophævede; men Kongen afholdt sig fra at inddrage deres Formue, idet han, navnlig efter Luthers Raad, lod dem vedblive, for med de Indtægter, der vare henlagte til de forskjellige Prælaturer, Canonicater og Vicariater, at forsørge hvem han dertil ansaae værdige, deels Adelige, deels Geistlige, deels Cancelliets og Kenteriets Betjente, deels endelig Lærde og enkelte Andre.

De, som saaledes næde Prælaturer, Canonicater eller Vicariater² henhørende til Capitlerne, bleve, i det mindste

¹ Man maa iøvrigt erindre, at der ifkun vare 5 Domcapitler: i Aund, Roskilde, Ribe, Aarhus og Viborg. Fyen og Wendelboe Stift havde intet Domcapitel. Derimod fandtes der et Slags Capitel i Kjøbenhavn („Canniker og Vicarier i Kjøbenhavn“ siges der i en Liste af 1545, Tegn. 2, 24 b—25; og „Kjøbenhavns Capitel“ paa en anden, uidentivt af 1546, sammesteds 115); men dette Capitel var underordnet det i Roskilde.

² Ved Aarhus Domkirke var, ifølge Hertel (Aarhus Domkirkes Beskrivelse 1ste Bd. 2det H. Side 159—164), Prælaturernes Antal 3 (Erkedegnens, Domprovstens og Cantorens); Cannikedømmer vare der, som det synes, 17 af, og 14 Vicariater. Om Prælaturerne, Canonicaterne og Vicariaterne ved Roskilde Domkirke see Bircherods

hvad Skattevæsenet angik, betragtede som en egen Stand, og der gik næsten altid særskilte Breve til dem om Skatten, ligesom til de øvrige Stænder. Hvad hvert Capitel angaaer, da skjælnes der i Almindelighed ikke i Brevene imellem de forskjellige Classer af dem, som hørte til Capitlet; kun i eet, fra 1545, gjøres der ved tvende Capitler, — Roeskilde og Aarhus, — Forskjel mellem Capitlet selv, hvilket da vel ikkun har indbefattet Prælaterne og Cannikerne som de høiere Grader, samt Vicarierne, saaledes at een Summe fastsattes for disse sidste, og en anden for Capitlet.

Ogsaa med Hensyn til Capitlerne findes Raadets Samtykke ommeldt i endeel Skattebreve¹, medens dette ikke er Tilfældet i adskillige andre². Da en stor Deel af de til Capitlet hørende Personer vare Udelige, kunde det synes saa meget nødvendigere, at i det mindste Rigsraadets Samtykke kom til, inden Skat blev paabuden, og jeg er derfor meest tilbøielig til at ansee de enkelte Tilfælde, hvor sligt Samtykke ei findes ommeldt, som Undtagelser. Men paa den anden Side maa det ogsaa erindres, at Kongen vel kunde betragte Forundelsen af

Optegnelser i de Suhmske Samlinger til dansk Historie 1ste Bd. 3 S. Side 108—21. Sectio 2 af 2den Bog i Tarpagers *Ripæ cimbricæ* handler om Ribe Capitel.

- ¹ F. Gr. Brev 7 August 1545, 4 October 1565 (Regn. 8, 411 b—12), 2 April 1576 (S. T. 13, 141 b—42), 1 Juni 1578 (S. T. 14, 80).
- ² F. Gr. 24 Mai 1559 (Regn. 6, 91 b ff.), 15 Dec. 1564 (Regn. 8, 184). Det af 1559, der ogsaa udgik til Klosterserne, er trykket i Tillægget her bagved under C.

et Prælatur, Canonicat eller deslige, som en særdeles, af ham selv ganske afhængig Raade, og at han derfor saa meget mere kunde ansee sig berettiget til at paalægge Skat, uden at indhente enten Raadets eller de Skatteydendes eget Samtykke.

Tøvrigt gides der ogsaa i Henseende til Capitlerne Exempler paa, at disses eget Samtykke er forlangt og erholdt til Skattepaalæg paa dem selv. Til Rigsdagen i 1570 indkaldtes, som vi tidligere have bemærket, en Prælat og en Canik af hvert Capitel med Fuldmagt for dette, og det derefter udstedte Skattebrev af 12 Marts 1570¹ indeholder, at ogsaa Capitlernes Fuldmægtige have bevilget Skattehjælpen. Fremdeles synes andre Breve af 1566 og 1567² at vise, at Prælater, Caniker og Vicarier, i det mindste de adelige, ogsaa da havde meddeelt Samtykke til deres egen Beskatning. Derimod indkaldtes ikke Fuldmægtige af Capitlerne til det i 1569 afholdte Viborgske Møde.

---

¹ Regn. 11, 44—45. Dette, som findes i Tillægget til dette Skrift under N, er iøvrigt kun stilet til de 4 Capitler Roeskilde, Ribe, Aarhus og Lund.

² Br. 6 December 1566 til Jyllands Adels, Abbeder, Priorer, Prælater, Caniker, Vicarier o. s. v. „Vider, at, eftersom Vi nu have handlet med vore troe Raad og Undersaatter af Udselen om nogen Hjælp og Undsætning til den store Penge-Udgiift, Os paahænger, og der da blev samtykket og bevilget en Hjælp at skulle oppebæres af alle Geistlige og Verdslige, som frit Jordegods have“, o. s. v. Brevene, der findes med Hensyn til det øvrige Rige angaaende denne Skattehjælp, ere af Januar og Februar 1567.

Maaden, hvorpaa Capitlerne beskattedes, var meget forskjellig. Undertiden fastsattes i Skattebrevet en vis Sum for hvert Capitel, hvorefter, som det synes, det har været de til Capitlet hørende Personers egen Sag, at fordele Summen indbyrdes¹. Stundom befales de derimod at erlægge en vis forholdsmæssig Deel, og da $\frac{1}{3}$ af det Aars Indtægt, i hvilket Brevet er udfærdiget². I saa Fald fastsattes som oftest tillige en meer eller mindre detailleret Tægt, hvorefter de Indkomster, de havde in natura, skulde udredes³. Endeligen paalagdes det dem

-
- ¹ Saaledes i Brevene af 1545, 1556 (Tegn. 5, 5 b—6) og 1564.
  - ² Brevene af 1546 (Tegn. 2, 114 og 115 b, jevnsfør Kragø Christian den 3die 1 Bd. Side 298), 1559, 1570, 1576 og 1578. Vi kunne her bemærke, at da Udfærdigede i Roeskilde Capitel i 1570 androge, at de formeente, de burde være frie for den da paabudne Skat, svarede Kongen (Brev 18 Sept. Tegn. 11, 165—66), at for Fremtiden Følgende skulde være fritagne, naar de ikke udtrykkelig nævntes i Skattebrevene, nemlig Casper Pæsllich (licentiatus juris; han kaldes i kongelige Breve: vor Mand og Raad), Hans Skougaard (dengang nok endnu Kongens Secretair, siden Rigsråd), Niels Kaas (ligeledes), Dr. Niels Hemmingsen, Dr. Rasmus Lætus, Mester Niels Kolding, Otto Brockenhuus (Rentemester), Dr. Albrecht Knopert, Dr. Poul Matzen, Franciscus Hamsfort (Sangmester), Nickel Druckebrott (Kongens Secretair) og Hr. Christopher Knopff (Kongens tydske Prædikanter).
  - ³ Saaledes i Brevet af 1559: hver Læst Korn regnet for 30 Daler, hver Td. Smør for 8 Daler. I det af 1570

i 1565 at udrede et vist Beløb, nemlig 1 Daler af hver 3 smalle Edr. Korn, de havde i Indtægt, hvorhos der fastattes en Norm, hvorefter de øvrige Arter af Indtægt reduceredes til Korn, saaledes at 1 Fdg. Smør regnedes for 3 Edr. Korn, ligesledes 6 Mk. Landgilde: Penge for 3 Edr. Korn, og et Boelsvoin for samme Quantum¹.

Den Frist, der blev Capitlerne tilskaaet til Udredelsen, var sædvanligviis noget længere end de andre Stænders, og undertiden² blev det fastsat, at Skatten skulde udbetales i tvende Terminer. Naar denne Frist var tilende, maatte Beløbet være overleveret til den, som skulde modtage det, hvilket i Almindelighed var den Rentemester, der opholdt sig i Kjøbenhavn.

Vi have i det Foregaaende allerede ommeldt næsten alle de Brevs for Capitlerne om Pengeskat, som vi endnu have tilbage fra denne Periode. Her ville vi ikkun i

specificeres det mere: hver Ed. Byg eller Rug regnes for 1 Daler, hver Ed. Havre 1 Mk., hver Fdg. Smør 3 Daler, hver Boelgalt 2 Daler, hvert Lam 12 Sk., hver Gaas 4 Sk., hvert Par Høns 2 Sk., hver 3 Mk. Landgilde: Penge beregnet for 1 Daler. Brevene af 1576 og 1578 omtale samme Species; menarten er noget anderledes sat, hvilket ubetvivl var en Følge af den imidlertid indtrufne Forandring i Henseende til Myntvæsenet.

¹ Efter Brevet af 6 December 1566 var Skatten 12 Daler af hver Læst Korn (af Byg regnedes 36 Edr., af Rug 30 og af Havre 60 Edr. i Læsten). En Fdg. Smør skulde regnes for 1 Pd. Korn; ligesledes en Boelgalt, en feed Koe og en Dre, hver for et Pd. Korn.

² Skattebrevene af 1545 og 1546.

chronologisk Orden gjentage de Aar, i hvilke de ere udsædte, nemlig 1545, 1546, 1556, 1559, 1564, 1565, 1566 og 1567, 1570, 1576 og 1578. Desforuden paa lagdes Ribe Capitel i Aaret 1576 en Skat af 2000 Daler til Befæstningen af bemeldte Bye.

Med Hensyn til Størrelsen af disse Skatter, da staaer, efter hvad vi i det Foregaaende allerede have anført, paa dette Sted ifkun tilbage at angive Beløbet i de Tilfælde, hvor en vis rund Sum blev fastsat for hver Capitel. Dette Beløb er følgende:

	<u>1545</u> ¹		<u>1556</u>		<u>1564</u>
Lunde Capitel .	600 Daler.		1500 Daler.		3000 Daler ² .
Roeskilde— . .	1000 —		3000 —		4000 — ²
Ribe — . .	600 —		1000 —		3000 —
Aarhuus— . .	500 —		1000 —		3000 —
Viborg — . .	600 —		2000 —		2000 —

Endelig maae vi tilføie, at der findes Exempler paa, at Capitlerne have deeltaget i Madskatter. Ved et oftere i denne Afhandling omtalt Brev af 1563 til Viborg Stifts Bønder, Kjøbstedmænd, Præster og Capitel paalagdes en saadan; men flere mindes jeg ikke at have seet omtalte.

¹ I Skattebrevet af 1545 anføres desuden Vicarier i Roeskilde 300 Daler, Canniker og Vicarier i Kjøbenhavn 200 Daler, Vicarier i Aarhuus 300 Daler.

² Skatten af 1564 nedfattes siden for Roeskilde Capitel til 2000 Daler og for Lund til 1000 Daler.

§ 24.

V. Om Klostrenes Beskatning.

Deels i Forbindelse med Capitlerne, deels ved særskilte Breve bleve ogsaa nu og da, især under Christian den 3die, Herreklostrene paalagte Skat. Som bekendt vedbleve adskillige af disse deres Existens som Klosterselskab ind i Frederik den 2dens Regjerings-Tid, og uagtet deres Historie efter Reformationen ingentunde er tilstrækkelig oplyst, er det dog klart, at nogle af dem ikke ganske ere behandlede som de sædvanlige Forlehninger, men ere blevene bestyrede paa en særegen Maade, ligesom ogsaa deres Forstandere kaldtes Abbeder og Priorer en Tidlang, efterat de havde ophørt at være catholske.

Ikke alle Klostre nævnes paa de Lister, der henhøre til Breve om Skat af Klostre i Danmark. De enkelte, som saaledes forekomme, ville vi lidet nedenfor faae Leilighed til at anføre. Grunden til, at de øvrige ere forbigaaede, har vel tildeels bestaaet i særegne Omstændigheder, Indulgents og deslige, men især er det nok forarsaget derved, at den største Deel af Klostre strax, ligesom de øvrige siden efterhaanden, ere blevene seculariserede og derefter ganske behandlede som Lehn, pantfatte o. s. v.

Det er ei aldeles let at bestemme hvem de paabudne Kloster-Skatter egentlig faldt til Byrde. Abbeden eller Prioren var et Slags Lehnsmand, og som saadan oppebar han ingentunde altid, maaskee endog aldrig, Klosterets Indtægter for sin egen Regning, hvorimod i det mindste endeel af disse indbetaltes til Kongen og Kronen. Af det Øvrige fulde Klosteret vedligeholdes og dets Personer underholdes. Naar Skatten nu ikke toges af den Deel,

der tilfaldt Kongen, maa Byrden enten være falden ene paa Abbederne og Priorerne, eller det maa ogsaa være gaaet ud over de enkelte Subjecter, der vare i Klosteret; naadligen kunde dette sidste have været Tilfældet, naar Skatten ifølge Skattebrevet skulde staae i et vist Forhold til Indtægten, saaledes at $\frac{1}{3}$ af den aarlige Indkomst skulde ydes i Skat, eller en vis bestemt Sum fastsattes for hver Indtægtspost, som oppebæres det Aar. Imidlertid maa paa den anden Side erindres, at Klosterbrødrene, eller de, der opholdt sig i Klostrene, neppe fik stort mere, end hvad virkelig kunde medgaae til deres Underhold; hvortil kommer, at Brevene om Skat synes mere directe at være stilede til Abbederne og Priorerne.

Med Hensyn til Spørgsmaalet, om Raadets Samtykke var nødvendigt til Skattepaalæggene, bemærke vi, at ogsaa i Skattebrevene for Klostrene sigt Samtykke snart findes ommeldt¹, snart derimod forbigaaet med Taushed.² Da Brevet af 6 Dec. 1566 ligesaavel er filet til Abbederne og Priorerne, som til Prælaterne, Cannikerne og Vicarierne³, er der samme Sandsynlighed for at hines, som for at disse Samtykke er indhentet til den der omhandlede Skat. I 1569 indkaldtes de ei til Mødet i Viborg, ligesaalet som Capitlernes Fuldmægtige, og medens disse sidste beordredes at møde ved Rigsdagen i 1570, findes ingen Breve med saadan Ordre fra den Tid til Klostrenes Abbeder og Priorer.

¹ F. Gr. Brev af 7 August 1545 (Tegn. 2, 24 b — 25).

² F. Gr. Brevene af 1555 (Tegu. 4, 506) og 24 Mai 1559 (i Tillægget under C).

³ See ovenfor Side 141.

I Henseende til de Maader, paa hvilke Skatter paa-
lagdes Klostrene, gjælder ganske det Samme, som vi have
anført med Hensyn til Capitlerne. Snart fastsattes en
bestemt rund Sum for hvert Kloster; snart paalagdes det
dem at erlægge $\frac{1}{3}$ af Aarets Indkomst; og da Brevet af
6 Dec. 1566 ogsaa gjaldt for Abbederne og Priorerne,
fandt endelig endnu det tredje Slags af de Skattepaabud,
som vi ovenfor have omhandlet ved Capitlerne, Sted ogsaa
med Hensyn til Klostrene. Den samme Lighed forekommer
fremdeles i Henseende til de øvrige Puncter, saasom Be-
regningen af Indkomsten, Terminen for Udredelsen, Af-
leveringen m. v.

I den Fremstilling af Mariager Klosters Historie, som
findes i Danske Magazins 6te Bind, siges¹ under Aaret
1535, at Abbedissen da fik Qvittance for 1000 Mk. danske
Penge, som Klosteret var taxeret for af Christian
den 3die og Rigsraadet til Kongens Hylдинг. Jeg har
imidlertid hverken bemærket nogen saadan Qvittering,
eller forefundet en Taxation fra 1535 af dette og de
andre Klostre, ligesom Mariager Kloster overhovedet alde-
les ikke forekommer paa Listerne til de Skattebreve, jeg
har antegnet mig. Disse ere:

Et af 1536², hvor Klostrene angives saaledes med
tilsvarende Skattesummer, formodentlig i Lod Sølv:³

I Sjælland Eskrom 4000, Ebelholt 2000, Rnar-
drup 1000, Ringsted 4000, Skovkloster 2000, Antvorskov

¹ Side 139.

² Tegn. 1, 170.

³ Iøvner ogsaa Danske Magazin 2, 98, hvor denne Skat
omtales som 4000 Lod Sølv for St. KnudsKloster i Odense.

6000, Sorse 6000; hvortil kommer Halsed paa Lolland 1000.

I Høen St. Knudskloster i Odense 4000, St. Hanskloster 1000, Holmekloster¹ —

I Jylland Bestervig 2000, Børglum 3000, Vidstild 1000, Tvis 500, Alling —, Esbenbek 500, St. Hans i Horsens 500, Boer 1000, Øm 2000, St. Hans i Viborg 500, Dueholm 1000.

I Skaane Herisboad 4000, Dalbye 4000, Helnekirke² 2000, Beckeskov 2000, Øvig 1000, Aas (Aass) 1000, Lømmeryp 1000.

I det Brev af 1545, som ogsaa paalagde Capitlerne en Skat, og derfor alt er nævnet i forrige S, findes følgende Klostre ansatte til Skat: Sorse 1000 Daler, Antvorskov 1000, Esrom 600, Ringsted 600, St. Knudskloster 600, Øm 600, Vidstild 400, Bestervig 1000, Maribo 1000, Helnekirke 300.

¹ Summen for dette Kloster er ei nævnet; ei heller for Allingkloster i Jylland.

² Helnekirke var efter Pontoppidan Ann. eccles. 3, 409 egentlig et hørst Kloster. Men derimod bliver dette Kloster i et Brev af 2 Mai 1567 (Reg. 9, 298 b—99) for Bjørn Raas, om at maatte indløse Helnekirke Kloster fra Hr. Magnus Gyldenstjerne for den Sum, Sidstnævnte havde det i Pant for, beskrevet som liggende i Skaane. Man har uden tvivl derved forstaaet Alle Helgens Kloster i Lund, som Almuen endnu skal kalde Helnekloster; jvfr. ogsaa Arrent Bernsen Danm. oc Norgis fructbar Hærlighed 1 B. 1 P. S. 69. I Daugaards Værk om Klostre forekommer der vel Tale om det lundske Alle Helgens Kloster, men Benævnelsen Helnekirke findes ikke der anført.

Skattebrevet af 1546¹ paalægger Abbederne og Priorerne at give $\frac{1}{3}$ af det Nars Indkomst. De Klostre, som da synes at være blevne beskattede, vare Esrom, Sorø, Antvorskov, Ringsted, St. Knudskloster, Øm, Vestervig, Bidskild, Herisvad og Helnekirke.²

Efter Skattebrevet af 1555 skulde der af Sorø Kloster gives 1000 Daler, af Antvorskov 1000, Ringsted 500, St. Knudskloster i Odense 1000, Helnekirke 500, Herisvad 1000, Bidskild 500, Øm 500 og Maribo 1000 Daler.

Brevet af 1559 til Capitterne og Herreklostrene om at erlægge $\frac{1}{3}$ af deres Indtægt i det Nars, afgik efter den Brevet vedføjede Liste til følgende Klostre: Øm, Bidskild, St. Knud i Odense, Sorø, Antvorskov, Ringsted, Esrom, Skovkloster, Maribo og Herisvad.

Om Brevet af 6 Dec. 1566, ved hvilket intet enkelt Kloster nævnes særskilt, have vi allerede talt i det Foregaaende.

Endnu bemærke vi, at Christian den 3die ogsaa har optaget Laan hos Klostrene. I et Brev dateret

¹ Teg. 2, 114 og 115 b; jvfr. Christian den 3dies Historie ved Krag 1, 298.

² Disse Klostre staae, tilligemed Capitterne, anførte i en Række nedad fol. 115 i nybenævnte Tegnelser, skjøndt uden Sammenhæng med Brevet, der fol. 114 staaer i en kort Extract og fol. 115 b i fuldstændig Afskrift. Da de første Bind af Tegnelserne ikke ere andet end Papirer, hvorpaa Man har skrevet Optegnelser og Klader, og som Man siden har indbundet, er en Uregelmæssighed, som den omtalte, usædvanlig.

Mortensdag 1540¹ beordres Peder Ebbesen og Mente-
mesteren Jørgen Pedersen at drage ind i Nørre-
Jylland og handle med de kongelige Lehnsmænd og andre
Adelige, „thiisligeste met the Abbeder, Prouester og andre
Klosters Forstandere ther wdi Landet, om nogle Pendinge
wdi Guld och Jochim Dalker, som the skulle vindsætte och
laane Off paa Pant eller paa Bresser och Segell.“

§ 25.

VI. Om Adelens Beskatning.

Naar Kongen ønskede at erholde en Skat af Adelen,
overveiede han først, som det synes, denne Sag med
Rigsraadet, eller med dem af Raadets Medlemmer, der
enten ledsagede ham, eller dog ikke vare langt borte,
hvorhos Man sandsynligviis tillige foreløbigen henvendte
sig til de Adelsmænd, der vare tilstede ved Hoffet, eller
der opholdt sig i Nærheden.² Derpaa afhandledees Sagen

¹ Reg. 4, 317.

² Saaledes synes Brevene af 30 Sept. 1565 (Tegn 8, 402),
der angaae saadan Skat paa Adelen, at være foranledigede
ved en mellem Kongen og Rigsraadet faa Dage i Forveien
foretagen Raadslagning. I et Brev af 5 Jan. 1567
(Tegn. 9, 128—29) til Peder Dre og Peder Wilde,
betræffende nogle Vanskeligheder, Adelen i Sjælland og
Fyen havde gjort i Henseende til Beregningen ved den Skat,
som da skulde paalægges Adelen, siges: „Saa drager Ether,
Peder Dre, well till Minde, huorledes Altingest ther om
bleff keraadslagitt, och aff wore Raad endeligen besluttitt;“
og i Brev af 28 Sept. 1567 (Tegn. 9, 406—7), hvor-
ved Lehnsmændene tilkjendegives, at nogle udvalgte Mænd

med de Adelige selv, enten paa Herredage¹, som dog neppe holdtes ene for den Sags Skyld, eller ogsaa ved Mænd, sædvanligviis Rigsraader, der udsendtes til de forskjellige Provindsfer med et Credentsbrev til Adelen, for at erholde denne Stands Samtykke til Skatten; hvorved dog er at mærke, at Mødet af sliq Ambassade sjeldent blev udtrykkelig angivet i disse Credentsbreve, men derimod anførtes i de Ordre, som tilfillede de udnævnte Mænd. Saaledes indeholder Credentsbrevet af 30 Sept. 1565, til Jyllands, Siællands, Fyens og Smaalandenes Adal, at N. N. skulde paa Kongens Vegne give dem nogle Erinder og Hvero tilkjende, hvisaarfag Adelen anmodedes om at have bemeldte N. N. betroet, som om det var Kongen selv, der personligen var tilstede; men i det dertil hørende Misive til Antonius Bryske, Jørgen Lykke, Bjørn Andersen og Claus Hvit; felt siges, at, efterdi Proviant var fornøden til Orlogsskibene, og Raadet saant andre af Adelen, der havde været

---

skulde henvende sig til dem om deres Samtykke til en ny Skat af Forlehningerne, siges iblandt mere, at nogle af Rigsraadet, som da vare tilstede hos Kongen, havde for deres egne Personer bevilget at komme Kongen til Hjælp. Dette sidste Brev er trykket i Tillægget her bagved under F.

¹ Saaledes i 1542 (Chr. 3dies Historie 1, 255—56; jvfr. Brevet sammesteds 2, 132—33), og formodentlig ligesaa i Slutningen af 1567, da der i November Maaned holdtes en af de sædvanlige Herredage i Jylland til Sagers Paa-dømmelse. Mødet i Viberg 1569 gjaldt ogsaa Skat; men denne paatages ei alene Adelen, ligesom det ikke heller var ene denne Stand, der indkaldtes til Mødet.

tilstede, havde bevilget at komme Kongen til Hjælp med Rug, Byg, Malt, Havre, Smør og Flæsk, saa havde Kongen ogsaa ladet udgaae Credents for hvide Mænd til de Riddermændsmænd, der sadde hjemme, og til Enkefruerne angaaende lignende Hjælp, hvisaarsag de befales at handle med dem desangaaende.¹ Da Sagerne om sliq Skat saaledes bleve forhandlede, tildeels mundligt, enten med enkelte Mænd eller paa Herredage, hvis Forhandling aldrig findes indførte i Cancelliets Protocoller, og da der ikke heller siden udfærdigedes formelige Skattebreve, saa er det ogsaa næsten ene hine Credentsbreve, tilligemed de for Skattetilstaaelserne udstedte kongelige Reversaler og nogle enkelte, andre Breve, der meddele de Dplysninger, vi see os i Stand til at give om Adelens Skatter.

Da de Skatteydendes Samtykke udfordredes for at Skatten kunde paalægges, er det at formode, at saadant Samtykke just ikke altid er meddeelt uden Indvendinger. Efter Krags Beretning om Skattepaabudet af 1542 stødte de Adelige sig over dette Paabud, og først efterat Kongen deels havde forestillet dem, hvor høiligt Riget

---

¹ Om den Skat, der blev erlagt i Begyndelsen af 1567 skulde Johan Friis og Frands Brockenhuus handle med Adelen i Fyen og paa Langeland og Taasstuge, Peder Dre og Peder Bilde med Adelen i Sjælland og Smaaløndene, og Otte Krumpen, Peder Skram og Lauge Brade med de Adelige i Skaane og Bleking (Breve i Tegn. 9, 114—15). Til den jydsk Adal sendtes Jørgen Lykke og Hvilger Rosenkrands (Br. 6 Dec. 1566 sammesteds 115 b—16 b), men, som det synes, blot for at opbevare den alt tilstaaede Skat. — Lignende Breve findes fra Slutningen af 1567.

trængte til en saadan Hjælp, og at Almueen ikke kunde udrede den, og deels havde tilkjendegivet dem, at, hvis de vilde vente hans Forsvar i den forestaaende Krig, maatte de bære Byrden med, hvilken Byrde forsvrigt ikke skulde komme dem til Skade i deres Privilegier, først da gave de endelig deres Indvilligelse. Fra Frederik den 2dens Tid opbevarer Historien ingen lignende Beretning, og i Diplomerne har jeg kun fundet eet Exempel paa, at en Adelig nægtede sit Samtykke til Skattepaalægget. Af et Brev af 9 Marts 1568 til Erik Rud¹ sees, at han, der dengang, ligesom de øvrige Lehnsmænd, var bleven opfordret til at indvillige i en Skat af Forlehningerne, ikke vilde erlægge Noget for sit Lehn, Ravensborg paa Volland. Ved hiint Brev tilkjendegaves ham imidlertid i denne Anledning, at, hvis han fremdeles vægrede sig for at give den forlangte Hjælp, vilde Kongen see sig forarsaget til at forshue samme Lehn med

---

¹ Regn. 9, 495b—96. — Lehnsbrevet for Erik Rud paa Ravensborg Lehn og nogle Birker paa Volland var af 10 Mai 1567 (Reg. 9, 104—5), og han skulde derefter give Kongen en aarlig Afgift paa 3000 Daler og Halvdelen af den uvisse Indtægt, samt desuden „give og fornøie høibaarne Forstinde, Dronning Sophie, Hendes Kjerligheds sædvanlige Afgift, eftersom Os elsk. Veder Dre Hendes Kjerlighed tilforn givet havde“. Det kan bemærkes, at Erik Rud tidligere havde faaet Ravensborg i Forlehnning under andre Vilkaar, blandt andet det, at Kongen selv vilde udrede Afgiften til Dronning Sophie; dette blev atfsaa forandret. Iøvrigt det, som vi længere henne i denne Paragraph komme til at bemærke om Skat, der paalægdes Entedronningernes Livgeding.

en anden Lehnsmænd, som vilde præstere deraf hvad andre Lehnsmænd i Riget præsterede. Her, hvor Tælen var om Skat af Forlehninger, havde Kongen en særdeles Tvang ihænde, som han ogsaa var rede til at bruge; men selv naar Skatten fordredes af Adelens eget Gods, kan det neppe have feilet, at en forstandig Konge uden stor Vanskelighed kunde faae de Udelige til at samtykke, især naar han havde Rigsraadet og deriblandt de Mænd, der beskæftede de høie Rigsembeder, paa sin Side. Dette var Tilfældet med Frederik den 2den: den kongelige Cantstuler Johan Friis og Rigshovmesteren Peder Dye vare Mænd, der vare Kongen hengivne i særdeles høi Grad; og dette var vel ogsaa en betydelig Medgrund til, at Adelen ikke gav Afslag paa Begjæringerne om Skat, naar saadanne fremsattes, hvilket isøvrigt rigtignok, navnlig i Forhold til Vondestanden, skeete meget sjeldent og kun naar Regjeringen var særdeles betrængt.

Vi have før omtalt de Skatter, der mere middelbart falde Adelen til Byrde, nemlig dem, som paalagdes deres Ugedagsmænd og øvrige Fæstere. Her tale vi kun om de Skatter, hvilke de bevilgede umiddelbart af deres Gods eller Jndtægter. Der vare i saa Fald tre Slags Gjensstande, som Skatten kunde lægges paa, deels de Udeliges virkelige Eiendomme, deels deres Pantegods, navnlig den kongelige Gods, som de havde i Pant, og som jevnlig kaldes Pantelehn, og deels de andre Forlehninger, der vare dem tilstaaede af Kongen. Undertiden blev Skatten erlagt saavel af Adelens eget Gods, som af Pantelehnene og de andre Forlehninger. Saaledes havde Adelen bevilget den Skat, som der handlede om i Slutningen af 1566 og i Begyndelsen af 1567, „af deres

Arvegods, Pantegods og Forlehning.“ Men stundom synes Skatten at have været indskrænket til deres egne faste Eiendomme og udestaaende Gjældsfordringer. I den tit ommeldte Reversal af 1542 siges, at de havde bevilget at erlægge „then tyffuende Pendinge aff alltt theris Jordt: gods, restligeste aff alle the Pendinge, som the haffue vde paa Rente eller the haffue Pantt fore.“ Paa den anden Side var det, som vi have berørt i det Foregaaende, ene Pantelehne og de andre Forlehninger, der bleve Gjenstand for den Beskatning, som fandt Sted i Slutningen af 1567 og Begyndelsen af 1568.¹

Endnu maae vi bemærke, at, naar de Adelige skulde give Skat af deres Eiendomme, blev der dog gjort Undtagelse med Hensyn til deres „Hovedsædegaarde“, som de selv boede paa og selv dreve Uol til, og de Møller, som laae for samme Sædegaarde og malede frit for deres Herfskab.² I Reversalen af 1542 omtales endnu som undtagne fra Skatten „Bo, Bostab, Fæe, Qvæg, Klenodier, Heste, Harnisk, Bøsser, Krudt, Vaaben og Bærg.“

---

¹ Brevet af 28 Sept. 1567. De hos Kongen tilstedeværende Rigsraader havde bevilget „at ville komme Ds til Hjælp med den tredie Part af det Hars visse Rente og Indkomst af de Lehn, de af Ds have, det være sig enten Forlehning paa Afgift, Genant eller Pant“. Iøvrigt maa erindres, at ikke alle Lehnsmænd vare af Adel. De, som havde Herreder under sig, eller den saakaldte Jurisdiction, vare rigtignok steds Adelige; men adskillige af de mindre Lehn, ofte kun enkelte Bøndergaarde, bleve ikke sjeldent forundte Uadelige, især blandt de kongelige Betjente.

² Reversalen af 1542 og den af 12 Februar 1567.

Ligesom Beskættningen i det Hele var afhængig af Adelen's eget Samtykke, saa maatte ogsaa Størrelsen af Skatten blive det. I 1542 gaves $\frac{1}{2}$ af Adelen's Jordegods, hvorved Man formodentlig har forstaaet Godsernes aarlige Revenue efter Jordebogen, og af de Adeliges Pengefordringer. Størrelsen af den Skattebyrde, som blev paalagt i Begyndelsen af 1567, og som ikke skulde præsteres af Adelen alene, men ogsaa af Capitterne og Klostrene, have vi før omtalt: den bestod i 12 Daler af hver Læst Korn, hvorhos de øvrige Naturalindtægter reduceredes til Beløb i Korn. Efter hvad vi foran have bemærket, skulde Lehnsmændene i Slutningen af 1567 og Begyndelsen af 1568 erlægge den 3die Deel af deres visse Indtægt det Aar¹; og af et Brev af 25 Juli 1569², hvor det leilighedsviis kommer paa Tale, erfares, at den Skat, Adelen da havde bevilget, formodentlig paa det Viborgske Møde, ligeledes skulde udgjøre tredie Parten af al deres „Rente“ i det Aar.

I alle disse Tilfælde var det nødvendigt, at de Adelige noigtigen opgave Størrelsen af deres Indtægter,

---

¹ I Brevet af 28 Sept. 1567 anføres tillige Tarten for Reductionen til Penge: hver Tønde Korn regnedes for 1 gammel Daler, en Tønde Smør for 12 Daler, en Tønde Honning for 8 Daler, en feed Koe for 8 Mk., en Dre for 3 Daler, en Dølgalt for 2 Daler, et Jaar for 1 Mk., et Lam for 12 Sk., en Gaas for 4 Sk., to Høns for 2 Sk., en Tønde Sild for 2 Daler, 1000 Hvingler for 8 Daler og 1000 Fløndere for 10 Mk. dansk. Iøvrigt vise andre Breve, at Skatten gjerne kunde erlægges i Korn.

² Tegn. 10, 386 b. ff.

og at de saavidt muligt beviste, at disse virkelig ikke vare større, end de angave. I denne Henseende maatte de fremlægge Jordebøger, og forsaavidt den fornødne Oplysning muligens ikke kunde erholdes derved, maatte de, som det synes, aflægge edelig Forklaring.¹ Lehnsmændene bleve derhos, forsaavidt Skatterne bleve paalagte deres Forlehnninger, beordrede at fremlægge særskilte Registre over deres Genant, hvorved her maa forstaaes den Indtægt, som de havde af Lehnet. De Mænd, som derefter gjennemgik Jordebøgerne, m. v., og fastsatte Skattebeløbet for hver enkelt Adelig, oppebar udentviol tillige de Summer, som skulde erlægges.

Efter hvad vi i det Foregaaende have anført, er det kun fem Gange i denne Periode, at Adelen har erlagt egentlig Skat, nemlig i 1542, i Slutningen af Aaret 1565, i Begyndelsen af 1567, igjen i Slutningen af 1567 og Begyndelsen af 1568, og i 1569. Af disse var den Skat, der udrededes i 1565, en Madskat, hvorved der vel kunde være nogen Tvivl, om denne Skat virkelig ogsaa paalagdes Adelen selv og ikke dens Ugedagsmænd. Det Første maa imidlertid nok antages efter Udtrykkene i Brevene desangaaende. Derimod synes Adelen selv ikke at være paabyrdet nogen Skat paa Nigsdagen i Kjøbenhavn 1570; de indvilligede udentviol blot i, at Skat paalagdes deres Ugedagsmænd.

Da det unægteligen var en sædvansmæssig Ret, Adelen havde til ikke at paalægges Skatter, var det

---

¹ Br. 13 Febr. 1567 (Regn. 9, 162), hvorefter den omhandlede Skat skulde udredes enten efter Jordebøgerne eller under Vedkommendes Eed.

ganske naturligt, at de ved enhver, frivilligen tilfaaet, Undtagelse derfra forlangte og erholdt Kongelig Forsikkring om, at denne Undtagelse ikke skulde tjene til at forringe deres Privilegier eller drage til Følge for Fremtiden. De Reversaler, der af Kongerne blede udstedte i dette Niemeed for Skatterne af 1542, 1565, 1567 og 1568¹ ere endnu i Behold, hvorimod jeg ikke erindrer mig at have seet nogen lignende for den i 1569 bevilgede Skat.

Hvad det samtlige Belsøb angaaer, der er indkommet ved den ene eller anden af disse Skatter, da erindrer jeg ikke at have fundet nogen Oplysning i denne Henseende i Cancelliets Protocoller. Derimod findes der iblandt de i Tillægget til den danske Oversættelse af Kragø og Stephani Christian den 3dies Historie aftrykte Documenter en Liste over den jydsk Udelss Taxt ved den i 1542 befalede Skat.² Denne udgjorde derefter af Udelige i

- ¹ Reversalen af 1542 have vi oftere omtalt. De andre ere daterede 6 April 1566 (Reg. 9, 162 b—63), 12 Febr. 1567 (smsts. 200 b—201 b) og 15 Mai 1568 (Reg. 10, 10—10 b). De af 1566 og 1568 ere mere generelle, og den sidstnævnte er navnlig udstedt med Hensyn til alle de under Krigen, lige indtil den Tid af Udelen bevilgede Skatter. Desuden omtales i nogle af disse Reversaler ogsaa den særdeles Krigstjeneste, denne Stand havde præsteret ndermere end den efter sine Privilegier var forbunden til. Reversalen af 1568 har jeg ladet aftrykke i Tillægget til dette Skrift under G.
- ² 2det Bind, Side 160—68. Iøvrigt forekommer det mig dog uvist, om alle jydsk Udelige ere anførte paa denne Liste. En Quittance, dateret Viborg Oct. Knuds og Ketils Dag 1543, i Thesaurus Krigsarmatur S. 301, viser,

Marhuus Stift i Alt 1576½ Daler og 8224½ Mk.; i Ribe Stift 1092½ Daler og 5649 Mk., samt 94½ Lod Sølv; i Viborg Stift 928 Daler, 7048½ Mk. og 53½ Lod Sølv; og i Wendelboe Stift 1206 Daler og 3221 Mk. Til sammen 4803 Daler, 24143 Mk. og 148 Lod Sølv.¹ — Efter denne Liste har Antallet af de Skatteyndende været 232:² i Marhuus Stift 54, i Ribe Stift 84, i Viborg Stift 53 og i Wendelboe Stift 41.³

---

at en Lars Nielsen (efter Thestrups Bemærkning en Sefeldt) i Refsnæs havde givet 4 Daler i denne Stat; men han og Refsnæs nævnes ei paa Listen. Vel var der to Steder, der kaldtes Refs eller Refsnæs, hvoraf det ene laae i Viborg Stift, det andet i Sjælland, og begge uden tvivl eiedes af Sefeldtet (jvfr. Suhms Saml. til den danske Hist. 2 B. 2 S. S. 163 og 173); men at her i Nitteringen er meent det i Viborg Stift, synes allerede at fremgaae af Stedet, hvor Documentet er dateret, nemlig Viborg Kjøbstad.

Bed nogle af de Udeliges Navne er tilføiet: paa (ogsaa til) Regnskab. Saaledes ved Manderup Holks, Mogens Gjoes og Fleres Navne. Muligt derfor, at det Beløb, som er anført for dem, ikke var det hele, der skulde erlægges, men ikkun hvad der var erlagt, da Listen forfattedes.

- ² En af disse, Frands Jversen til Strandbyegaard i Ribe Stift, var dog, efter Sandvigs Bemærkning (see det citerede Sted Side 163) ikke af Udel, men havde i Maret 1542 faaet Livsbrev af Kongen paa denne Gaard.
- ³ Nogle af dem, der gave meest, vare Peder Ebbesen (150 Daler og 1200 Mk.), Ludvig Munk (1600 Mk.) og Frands Banner (500 Daler og 1200 Mk.) 3

Ved Slutningen af vore Bemærkninger om Adelen's Pengeſkatter, maane vi endnu tilføie, hvad der ellers ikke vilde finde en paſſende Plads, nemlig at ſelve Enkedronningerne i det mindſte een Gang ikke bleve forſkaaned for Beſkatningen. Et Brev af 25 Jan. 1567¹ viſer, at den da omhandlede Skat, der blev paabuden af Adelen's, Capitlernes og Kloſtrenes Gods, ligeledes ſkulde ſvares ſaaavel af Dronning Sophies (Frederik den 1ſtes Enke), ſom ogſaa af Dronning Dorotheas (Chriſtian den 3dies Enke og Frederik den 2dens Moder), alſaa af begge de daværende Enkedronningers Livgeding.

Endeligen maane vi bemærke, at det af nogle Udtryk i adſkillige Breve ſynes tvivlſomt, om ikke ogſaa Kongen ſelv lod, ved den i Slutningen af 1566 og Begyndelſen af 1567 omhandlede Beſkatning, betale Skat af Forlehniningernes Indkomſter, forſaavidt diſſe kom ham til gode. I adſkillige Breve, ſ. Ex. et af 6 Dec. 1566, befalede Lehnsmændene at møde „med Kronens Fordebog och vnderſkædligenn paa Etthers egen Genannt“; og ſaa rimeligt det var, at Lehnsmændene godtgjorde Størrelſen af deres egne Indtægter, naar der ſkulde ſvares Skat af diſſe, ſaa overflødigt ſynes det at være, at de ſkulde bevise Lehnens øvrige Provenie. Men hertil kommer, at Kongen i det nyſommeldte Brev betræffende Skat af Enkedronningernes Livgeding ſiger: „ey heller Bii ſelfue —

Umindelighed er det ikke ſtore Summer, denne Tært indeholder; der ere endog Udſkillige, for hvilke kun findes anført 1 Daler.

¹ Regn. 9, 145 b — 46, trykket i Tillægget til dette Skrift, under E.

vti theppe Wdgiff och Hielp forffornitt er"; thi det kunde neppe gaae paa andet end det ovenmeldte Tilfælde.¹ — Af Mangel paa flere Oplysninger see vi os ikke i Stand til at discutere denne Sag nøiere. Imidlertid maae vi dog endnu tilføie, at det vel kunde synes underligt, om

¹ Uagtet jeg jævnlig søgte at oplede Spoer, som jeg troede maatte kunne findes i denne Periode, til Udskiftelsen mellem den egenligt offentlige eller Rigets Formue og Gods, og Domainerne tilligemed den øvrige til Regentens særlige Casse som Statsoverhoved hørende Masse, og endelig Kongens aldeles private eller Patrimonialgods, saa fandt jeg dog kun Lidet eller Intet i denne Henseende. I Usmindelighed bruges der om alle Slags faste Eiendomme, der stode i Forhold til Kongen, det være sig enten Slotte, Lehn, Selveier, Fæstegods eller andet, ligesom ogsaa om Indtægterne, der flode deraf, saavel som om de øvrige Indkomster (f. Ex. Tolden), de Udtryk „vorange Kronens"; og medens det vel af andre Data synes, som om endeel af Indtægten, naar den var indkommen, enten tidligere fra først af var bestemt, eller maastee nu og da for længere Tid bestemtes til Kongen selv, saa frembyde Diplomerne ligesaa lidet Tegn til noget som helst egenligt Patrimonialgods for Kongen, som til de saakaldte Domaines. Ikkun enkelte Rettigheder, saasom Jagtretten paa visse Steder, samt Fiskeriet i endeel Aaer og Indsøer, især i det nuværende Standerborg Amt, saa og nogle særdeles Veie f. Ex. fra Frederiksborg til Kjøbenhavn og omkring Kolding, m. m., sees Christian den 3die og Frederik den 5den at have forbeholdt sig, ofte truende dem med streng Straf, som vilde overtræde Forbudet i denne Henseende; men flige Reservationer vare hverken betydelige eller mange.

der af de Indtægter, som allerede vare bestemte til Rigets Fornødenheder, skulde gives Skat og hine Indtægter saaledes i sig selv formindskes. Men selv om Man ei tør antage, at en deel af Lehnens Indtægter tilfald Kongens egen Casse, findes der dog endogsaa med Hensyn til Rigets Indtægter og Udgifter nogle Spor til en Adskillelse, som kunde gjøre det noget sandsynligt, at der af de Indtægter, der vare bestemte til at dække de ordentlige Udgifter, ved extraordinaire Leiligheder toges Noget for at bestride overordenlige Udgifter. I al Fald have vi troet at burde fremsætte den Tvivl i den omhandlede Henseende, som de ovenfor anførte Udtryk synes at kunne give Anledning til.

§ 26.

Om Kongelige Laan hos Adelige og om disses Cautioner for Kongernes Gjæld.

Foruden den Skattehjælp, som Adelen stundom indvilligede i at yde, var denne Stand ogsaa pligtig til selv at lade sig bruge i Krigen, dog under visse Betingelser,¹ samt til

---

¹ Den vigtigste var, at de ei behøvede at tjene i Krig, der førtes udenfor Riget, undtagen naar Kongen selv var med, og i saa Fald vare de dog berettigede til særskilt Erstatning derfor; see Recessen 1558 Art. 2. I et Brev af 17 Mai 1568 (Tegn. 10, 25—26) siges blandt andet — — „och endog I her till Dags efter Recessenn och Ethers Priuilegier icke hafue meritt affbethalit for hues Reigser, I hafue giort Os og Riigitt till Thienniste offuer Grenzen, tha wille Wii dog lade bestille og forfordre, atti skulle

at stille et vist Antal Folk, og navnligent Ryttere, hvilket til forskjellige Tider blev nærmere fastsat for hver enkelt Adelsmand. Denne Krigstjeneste ville vi imidlertid ikke afhandle her. Vel kunde nemlig aldrende og svage Adelige samt andre „formuende Riddermændsmænd“, der havde Forsald, saa de selv enten ikke kunde eller ikke vilde begive sig i Krigen, unddrage sig derfor, ikke blot ved at sende Andre i deres Sted, men ogsaa ved at erlægge en vis Betaling.¹ Men da dette neppe indtraf meget hyppigt, og saadan Erstatning for Fritagelse fra Krigstjenesten aldrig, saaledes som i 1568 med Hensyn til Bønderne, gik over til at blive en egenlig Skat, saa ligger hiin Materie udenfor nærværende Afhandlings Grændser.

Derimod ville vi, ligesom vi have gjort det med Hensyn til de andre Stænder, her meddele Noget om den Understøttelse, Adelen ydede Christian den 3die og Frederik den 2den ved Laan, som disse Konger anmor-

bliffue bethalitt och tilfrids stillebt for hues Thienniste och Rustning, I vti saa Maade her till Dags haffuer giortt och holditt offuer Grenzen, og her effther giorendis och holdendis worder“ o. s. v.

¹ I et Brev af 24 Jan. 1567 (Reg. 9, 124 b—26) fastsattes denne Betaling til 12 Daler maanedlig til dermed at besolde en Riddermandsmand, og til 10 Daler for hver Hest, som Vedkommende var pligtig at holde. En Søren Munk, der tvende Gange havde mistet sin Hest og Karl i den svenske Krig, og kun havde een Gaard, saa han var uformuende til at vedblive at holde Hest og Karl ved Armeen, blev ved Br. af 21 Aug. 1565 (Reg. 8, 109 b—10) fritagen herfor imod, efter sit Tilbud, at erlægge 50 Daler til Kongen.

bede dem om. Saadanne Laan begjærede og erholdt Kongerne meget ofte. Snart var det flere Adelsmænd, der paa eengang bleve tilskrevne om at laane Kongen visse, i Brevene angivne Summer; men snart henvendte Kongen sig ogsaa blot til een enkelt Adelig. Saaledes findes der i Legn. Nr. 3, 306, under Dato 4 Februar 1551, Formular for Gjældsbreve til 10 Rigsraader, hvoraf een (Gabriel Gyldenstjerne). havde laant Kongen 2000 Guldgylben, sex hver 1000 Daler og tre hver 500 Daler. Ligeledes udstedtes Tirsdagen efter Hellig-tre-Kongers Dag 1554¹ lignende Breve til 34 Adelsmænd, af hvilke Kongen da havde laant endeel Summer, hvis Beløb udgjorde noget over 20,000 Daler. Efter adskillige Breve og Noticer, jeg har antegnet mig, laante Frederik den 2den i Mai 1559² henimod 40,000 Daler af omtrent 30 forskellige Adelige, og selv efterat de derpaa følgende Krige vare tilendebragte, og Finantssvæfenet bragt meget i Orden, maatte Kongen i Aarene 1577, 78 og 79, og maastee oftere, tage sin Tilflugt til Laan hos Adelige,³ hvilke sidste Laan dog synes kun at være skeete paa

¹ Reg. Nr. 6.

² Flere Breve i Begyndelsen af Reg. Nr. 7 især fol. 73 b—75.

³ Br. 3 Febr. 1577 (Sjæll. Reg. 11, 266—67, trykket i Tillægget til dette Skrift under Q) til 49 Adelige paa omtrent 36000 Daler; Br. 3, 12 og 16 Nov. 1578 (smfs. 398—99) til 42 Adelige for henved 27000 Daler, og Brev af 1 Aug. 1579 (Sjæll. Legn. Nr. 14, 233 b—34) til 21 Personer om at forstrække Kongen med visse der angivne Summer, som i Alt udgjorde noget over 13000 Daler. Blandt disse 21 Personer var en „François Lau-

Grund af siebliffelig Forlegenhed¹ og meget snart at være afbetalte. Men langt hyppigere var det Tilfældet, at Kongerne henvendte sig til enkelte Adelige om en mindre Sum.

Naar Kongen saaledes paa eengang gjorde et Laan hos flere, udstedtes sædvanligviis ikkun simple Gældsbreve til dem. Herfra fandt en Undtagelse Sted i Aarene 1546 og 1547; men da var det ogsaa den største Deel af dem, som allerede havde Pantelehn i Besiddelse, der bleve opfordrede til at laane Kongen en større Sum paa deres Panter, Noget, hvortil der var saameget mere Grund, især hvad de jydsk Lehn angik, som disse Lehns Værdie var bleven forøget derved, at en stor Deel forhen frit Bøndergods efter Clemens' Feiden var bleven forbrudt, forvandlet til Fæstegods og desaarfag nu ydede større Land:

rigen, Borger i Helsingøer," der saaledes formodentlig ikke har været af Adel.

- ¹ At Kongens Finanzer paa den Tid ingenlunde vare flette, sees af, at han paa samme Tid eller kort efter laante i det mindste omtrent ligesaa store Summer ud til Andre, især Adelige. Under 21 Sept. 1582 (Sjæll. Regn. 15, 109 b—10 b) udstedtes saaledes Erindrings-Skrivelser til 22 Personer, om, overensstemmende med deres Forfrivninger, inden Tuel at tilbagebetale endeel Penge, Kongen havde forstrakt dem med, og som han nu selv skulde bruge til Betalinger udenlands. Disse udlaante Pengesummer beløbe sig i Alt til 23900 Daler. Under 9 Sept. 1584 (sistds. 393) gik der lignende Breve til 14 Personer, hvoriblandt der dog kun var een af hine 22, men flere Uadelige. De i disse Breve omhandlede Penge [udgjorde i Alt 13610 Daler.

gilde.¹ Naar derimod iffun en enkelt Udelig laante Kongen Penge, da var det sædvanligt, at han erholdt et eller andet Lehn, ofte det, han hidtil havde havt i simpel Forlehnning, til Pant for sin Fordring.² Slige Pantelehn vare særdeles hyppige under Christian den 3die,³ men bleve meget sjældnere i Frederik den 2dens Tid, især efterat den svenske Krig var endt. Iøvrigt kunne vi ikke i denne Afhandling gaae ind i Detailen af Materien om Pantelehnene, men kun bemærke, at det sædvanligen bestemtes i almindelige Udtryk, at Creditor skulde beholde Lehnet, indtil han blev fyldestgjort for sin Fordring;⁴ og

-
- ¹ Denne Omstændighed ommeldes ogsaa som Grund i enkelte Breve angaaende slige forøgede Laan (Reg. 5, 1 b og 2, samt Regn. 2, 79 og 79 b). Jvfr. isøvrigt, om Følgerne af denne Opstand, min Afhandling om Selveiergods o. s. v. i Jurid. Tidsskr. 18de Bd. S. 243—50.
  - ² Undtagelser herfra findes naturligviis, saa at Creditor ikke fik Pant for sit Udlaan. Exempel herpaa findes i et Brev af 1559, aftrykket i Unhanget til Chr. den 3dies Historie 3, 127. Allersjældnest findes Caution omtalt for Kongelige Laan.
  - ³ Ifølge en Liste af Jan. 1553 (Regn. 4, 194—96 b) vare alene i Jylland 40 større og mindre Lehn pantsatte til Udelige for en Sum af i Alt 38708 Daler, 16543 Rhinske Gylden, 42349½ Mk. tyske Penge og 9418 Mk. danske Penge.
  - ⁴ I et Brev af 6 Juli 1556 (Reg. 6, 377—78) for Knud Gyldenstjerne paa Drum Slot og Lehn, som han da havde indløst fra Gabriel Gyldenstjernes enke, bestemmes, at alle Indtægterne af Lehnet, visse og uvisse, skulde tjene til at afbetale den skyldige Sum, og aldeles

da dette sjældent skeete meget hurtigt, saa laae egenlig heri Grunden til, at Man attraaede Pantelehnene saameget. Vilkaarene i Henseende til Indkomsterne vare ofte ligesaa gunstige for de andre Lehnsinænd; men disse vare ikke saa sikke paa at kunne beholde deres Lehn saa længe. — Med Hensyn til Tilbagebetalingen af de øvrige Laan, som Kongen gjorde, fassattes ordenliadvis en vis, kortere Termin og i nogle saa Breve tilføiedes, for det Tilfælde at Capitalen blev indestaende hos Kongen efter denne Termin, at Vedkommende da kunde kræve den tilbage, men at Opsigelse saa først skulde finde Sted.¹

Endeligen understøttede de Adelige Kongen i fornødent Gald og efter hans Begjæring ved at cavere for ham, især til det fremmede Krigsfolk, der ikke strax kunde faae Solden behørigen udbetalt. Saadanne Cautioner gaves undertiden ligefrem, uden nogen videre Sikkerhed for Cautionisterne. Af et Brev af 5 Mai 1568² sees, at Erik Rud med flere Adelige havde sagt god for Kongen til Henrik von Hagen for 11000 Daler, som han havde laant Kongen; og af et lignende Brev af 26 Juni

Intet falde Rud Gyldenstjerne til Nytte. Men denne Bestemmelse var ogsaa næsten eneste i sit Slags.

¹ Brevene af 4 Febr. 1551: „och ther som for^{ne} N. Daler Hoffuitstuel lenger bliffuer standendis hoest Di eller wore Arffuinge — — oc for^{ne} N. eller hans Arffuinge well egien indmane for^{ne} N. Jochimsdaler, tha skal for^{ne} N. eller hans Arffuinge tilforn tilfuge Di eller wore Arffuinge ett halft Mar tilforn“ v. s. v. Derpaa skulde Summen udbetales til den følgende Fæstelaan.

² Reg. 10, 421.

f. A.¹ erfares, at Daniel Ranzau med Flere havde lovet for Kongen til Rytterne under Henrik von Plastow, Johan von Ulden og Frih Cappell for deres Besolding, som skulde betales til St. Lauridsdag førstkommende. I intet af disse Breve ommeldes, at nogen reel Sikkerhed var givet Forloverne. Imidlertid var det langt sædvanligere, at deslige Cautionister erholdt Pant i et eller andet kongeligt Slot og dets Indkomster. Saaledes fik Rigsraaderne Erik Banner og Erik Krumbige med 21 andre Adelige, der i 1540 lovede for Christian den 3die til endeel Adelsmænd i Hertugdømmene for adskillige ikke ubetydelige Summer, Kalløe Slot og Lehn til „et frit, brugeligt Pant“, hvorhos det i Brevet desangaaende² siges, at Lehnsmanden der paa Slottet skulde „holde dem og deres Arvinger en tro Haand i samme Slot og Lehn“, og at de og deres Arvinger skulde nyde og oppebære al Indtægten af Slottet og Lehnet, samt at Bønderne skulde svare (v: staae under) den Lehnsmand, som de satte over Lehnet, indtil Kongen havde tilbagebetalt Summen med Renter. Slige Cautioner forekomme siden temmelig hyppigt, især under den svenske Krig. I Aarene 1564, 1565 og 1566 bleve paa denne Maade Hageskov Slot, Kallundborg Slot og Lehn (for 100,000 Daler), Næsbjehoved i Fyen, Malmøe Slot og Lehn, Vdenser

---

¹ Smstfs. 454.

² Reg. 4, 323 b—25; jvfr. et andet Brev om samme Sag smstfs. 318—18 b, hvor dette Pant kaldes et Underpant. Dette var det imidlertid ikke, ei engang efter Indholdet af sidstnævnte Brev.

gaard og Lehn¹ og flere pantsatte til Cautionister for Kongen.

Da den kongelige Credit ikke var meget rodfæstet, navnlig under den svenske Syvaarskrig, og da Man vel ikke gjerne vilde give Fremmede, især Krigsfolket, Pant i Rigets Slotte og Lehn, ligesom dette ogsaa maatte ansees formeent ved Haandsæstningerne,² saa var der ikke andet for end at skaffe Cautionister, idet den tredie Maade, som de Fornemmere dengang brugte for at sikke deres Creditorer, nemlig at underkaste sig den saakaldte Maning eller Indmaning (d: i Mangel af Betaling at begive sig hen paa et af Creditor betegnet Sted og der at opholde sig paa egen Bekostning, indtil Betaling var erlagt) naturligvis ikke kunde komme til Anvendelse mod Kongen. Man seer imidlertid, at hans Cautionister nu og da maatte underkaste sig dette Tvangsmiddel. Af et Brev dateret 30 Jan. 1567³ erfares, at Daniel Rankau og Hovedsmænd havde ladet Hartvig Wilde og Albrecht Dre indmane i Lübeck, og at de andre Medfor-

¹ Reg. 8, 334—35; 465 b—66; 363 b—64; 374—75 (jvfr. et Brev af 28 Juni 1565, smsteds. 321, hvori 20 Adelige anmodes om at love for Kongen til Josva von Quaken og hans Ryttere mod at erholde Malmsø Slot og Lehn i Pant), og fol. 181.

² Chr. den 3die's og Fred. den 2dens Hdf. § 5: „Destligeste ville Vi og ingen udlændiske Mænd — — forlehue med Danmarks Krones Slotte eller Lehn, uden at det skeer med menige Danmarks Riges Raads Willie, Fuldbuyrd og Samtykke.“ Slige Pantsætninger vare en Art af Forlehninger.

³ Tegn. 9, 249.

lovere (upaatbidlelligen for Kongen til hine Hovedsmænd for Solden) befrygtede det samme. Kangau havde imidlertid, som det synes, lovet, at dette ikke skulde skee.

§ 27.

VII. Skat, paalagt de fremmede Kjøbmænd, som opholdt sig i Kjøbenhavn. Laan af Kjøbmænd og Skippere, der seilede igjennem Øresund.

Uagtet den Overbægt i Handelen, som de fremmede Nigers og Stæders Kjøbmænd saa længe havde været i Besiddelse af, havde tabt sig betydeligt allerede i denne Periode, var denne deres Handel dog stor nok, og mange fremmede Kjøbmænd opholdt sig her enten selv i nogen Tid, eller havde Factorer, der ofte i flere Aar boede i de danske Kjøbstæder, modtog Skibenes Ladninger og forhandlede disse i smaae Partier til Nigers Indvaanere; Noget, der især var Tilfældet i Kjøbenhavn. Alligevel deeltog de ikke, hverken i de aarlige Byskatter eller i de extraordinaire Paalæg. Under disse Omstændigheder var det vistnok fuldkomment rigtigt, at Frederik den 2den i Slutningen af Aaret 1570 paalagde ogsaa dem at bidrage Noget til det Offenliges Vel. Ved Brev af 13 Dec. 1570¹ tilkjendegiver Kongen nemlig, at han har befalet Nigstraaderne Jørgen Lykke, Bjørn Raas og Bjørn Andersen, at fordr alle fremmede Kjøbmænd i Kjøbenhavn for sig og at underrette dem om, hvorledes der paahænger ham en stor Udgift til Krigs-

---

¹ Tegn. 11, 218.

folkets Betaling, og da de (de fremmede Kjøbmænd) i denne Krig ikke havde havt nogen Besværing, og ikke med det Mindste vare komne Kongen til Hjælp, enten med Penge eller Andet, men ubehindret havde brugt deres Handel og Wandel, dem selv til ikke ringe Fordeel, og undertiden Kongens Undersaatter til Besværing, saa begjærer han nu, at de vilde komme ham til Undsætning med en Sum Penge, Enhver efter som han er formuende og driver Handel til, og at de strax vilde erlægge denne Hjælp til Rentekriveren Peder Hansen. De ovennævnte Rigsraader skulde have Guldmagt til at taxere disse „Kræmmere“ og ansætte hvad enhver af dem skulde give.

Men det var ikke blot de fremmede Kjøbmænd, der virkelig opholdt sig her i Riget, men ogsaa Skippere og Handlende, som blot seilede forbi, igjennem Øresundet, der maatte paa særdeles Maader bidrage til Rigets overordenlige Fornødenheder. Under Dato 18 Mai 1565 findes der¹ et kongeligt Skadesløsbrev for Tolderen i Helsingør, Henrik Mogenssen. I dette siges, at bemeldte Henrik Mogenssen havde Befaling at skulle paa Kongens Vegne handle med de fremmede Skippere og Kjøbmænd, som komme der i Sundet, om at laane Kongen en Sum Penge mod Mogensens Brev og Segl. Hvad Penge han saaledes oppebar og gav sit Beviis for, vilde Kongen lade tilbagebetale af Tolden den 13 Mai 1566. Allerede tidligere maa Henrik Mogenssen i Forventning af dette Kongelige Brev have laant Summer for Kongen af de Forbifarende. Thi den samme Dag,

---

¹ Reg. 8, 361 b — 62.

paa hvilken Skadesløsbrevet er dateret, fik han Qvittance¹ paa 3583 Joachimsdaler, som han havde leveret til Rentemesteren, samt paa 2 Portugalsfer (regnede for 32 Daler) og 3 dobbelte Ducater (regnede for 9 Daler), som han efter Kongens Befaling og til dennes Behov havde laant af fremmede Skippere og Kjøbmænd og derpaa givet sit Brev og Segl. Fremdeles findes fra den 19 Juni 1565² en Notice, der viser, at Henrik Mogensens da havde indleveret 4375 Daler, 2 Portugalsfer, hvilke der regnes for 31½ Daler, 2 Engלותer, beregnede for 4½ Daler, og en dobbelt Prindses-Daler, regnet for 2 Daler 1 Mk., samt at dette var „Lone Pendinge aff fremmede Skippere och Kjøbmænd“; og siden fik Mogensens igjen under 15 Aug. 1565³ Qvittering for 725 Daler, „som han Kon. Mat. til Bedste havde laant af fremmede Skippere der i Sunder.“ — Hvad Tilbagebetalingen af disse Summer til 13 Mai 1566 imidlertid angaaer, da holdt Man ikke hvad Man havde lovet. Endnu i et Brev af 6 Marts 1567⁴ til Henrik Mogensens skriver Kongen: „At betale i dette Aar hvad der blev laant Anno 1565 af de fremmede Skippere, det, synes Os, kan ikke skee, hvorfor Du maa lade bestaae dermed til i Fremtiden. Lætes eller fordres noget i denne Henseende,

---

¹ Reg. 8, 361 b. Der kan, uagtet Constructionens Feilsindhed, neppe være Tvivl om, at alle de i Qvittancen nævnte Summer, — ogsaa de 3583 Daler, — vare laante af Skipperne.

² Reg. 8, 98.

³ Reg. 8, 206.

⁴ Tegn. 9, 214 b — 15 b.

kan Du udsætte (forelegge) det med bedste Lempe.“ —
 Yderligere synes en Forhandling af samme Slags, som den
 i 1565, ogsaa at have fundet Sted i Aaret 1566. I et
 Brev af 17 Juli 1566¹ tilkjendegives nemlig, at Mar:
 cus H e ß, Borgermester i Kjøbenhavn, har faaet Befaling
 at handle med de Skippere, som løbe igjennem Sundet,
 om en Sum Penge at komme Kongen til Hjælp med,
 hvorhos der forsikres ham Skadesløsholdelse i denne
 Henseende.

§ 28.

Om enkelte Stæders eller Districters Skatte- Privilegier.

Vi have i det Foregaaende oftere faaet Leilighed til
 at berøre Begunstigelser, som Kongen udenfor Ordenen
 tilstod enkelte Districter, Stæder eller Personer. Ved
 Bønderkatterne vil Man saaledes allerede have lagt Mærke
 til, at ikke altid hele Landet beskattedes, og at nogle Dele,
 f. Ex. Skaane, fritoges paa Grund af de Byrder, der
 allerede tyngede disse Provindser mere end det øvrige
 Rige.² Ligeledes have vi, f. Ex. med Hensyn til Geist:

---

¹ Reg. 9, 178.

² Vi kunne her endnu bemærke, at der findes endel Breve,
 især under og efter den svenske Krig, hvorved særdeles med-
 tagne Landdistricter eller Byer tilfuges Frihed for Skat i
 nogle Aar. Ligeledes forekommer der oftere Frihed for Skat
 forundt andre Kjøbstæder paa adskillige Aar, naar de enten
 vare afværende eller behøvede Penge til en eller anden offen-
 lig Indretning, f. Ex. Skibsbroer, Havnearbejde og deslige.

ligheden, seet, at Skatter, der allerede vare paabudne, nedfattes for alle eller for en Deel af de Skatteyndende; ei at tale om Eftergivelse af Restancer. Hvad de civile Embedsmænd angaaer, da have vi allerede talt om Herredsfogderne og Byfogderne. Om hine antog vi, paa Grund af Skattebrevens Udtryk, at de vare underkastede Skattepligten.¹ Byfogderne derimod formeente vi at have været fritagne; foruden de forhen (i § 17) herfor anførte Grunde² kunne vi endnu paa dette Sted bemærke, at de tilligemed Lehnsmændene ogsaa næsten vare de eneste egentlige kongelige civile Embedsmænd; thi Magistraten betragtedes som en mere borgerlig Myndighed, og Herredsfogderne vare forstørstedelen at ansee som Lehnsmændenes Fuldmægtige. Endeligen have vi ogsaa talt om de Tilfælde, hvor Noget, navnlig i Byerne, forundtes Skattefrihed, det vare sig for Livstid, paa visse Aar eller *ad gratiam*. Det var især Kongens Pro-

---

Men da toges ordenligviis, hvad Byerne angik, ene Hensyn til den aarlige Bykæt.

- ¹ En stor Deel specielle Breve tildele dog enkelte Herredsfogder Fritagelse for Skat og andre Byrder, imedens de ere i Embedet. Men selv om her ved Skat er tænkt paa de egentlige Skatter, og ei paa de sædvanlige Afgifter, er det dog kun Undtagelser.
- ² Dog findes der ogsaa for enkelte af disse specielle Breve om Fritagelse for Skat og deslige. Men undertiden søgtes ogsaa dengang kongelige Tilladelser, hvor de i sig selv vare overflødige. Iøvrigt tale vi ikke om Toldere og Sise-mestere. Disse Embeder vare næsten alle forenede med en af Magistratspersonernes eller med Byfogdens.

fessionister, ndtjente Krigsfolk, som nedsatte sig i Byerne, og deslige, der erholdt saadanne Fribreve.¹

Men hvad vi paa dette Sted, ved Slutningen af vor Afhandling, endnu skulle meddele nogle Oplysninger om, er, hvorledes flere Districter nøde, tildeels som en Rettighed, en vis varigere Skattemoderation eller endog Fritagelse for Skat, der var grundet enten i kongelige Tilsagn eller en lang Sædvane. Saaledes indeholder et Brev af 16 Juli 1579² om Madskat af hele Rigets Bønder, at Jndbaanerne i Halland og Bleking, efter de disse Provindsers Bønder tidligere givne Bevillinger, ikkun skulde give Halvdelen ogsaa af denne Skat, og et Brev af 10 Jan. 1584, om en almindelig Pengekat, indeholder samme Begunstigelse for disse tvende Provindser.³ Fremdeles findes der en af Kong Frederik den

---

¹ Som Exempel af en anden Art kan dog anføres Brev 5 Mai 1568 (Reg. 10, 7b—8), hvorved Anders Munk, Cancellik ved Aarhus Domkirke, for sin Livstid forundtes at være forfæaet for hvad Skat eller anden Hjælp, der kunde blive paalagt Aarhus Capitel.

² Regn. 14, 220b—24.

³ Ogsaa i adskillige andre tidligere Skattebreve bestemmes med Hensyn snart til den ene, snart til den anden af disse Provindser, at Bønderne kun skulde give halv Skat; saaledes i 1560 og 1561. Et Brev af 18 Novbr. 1557 (Regn. 5, 292) indeholder, at Undersaatterne i Sølvitsborg Lehn da havde andraget, at nogle Breve om Penge- og om Madskat vare forkyndte for dem, samt at „naar andre vore Undersaatter her i Riget have udgivet nogen Skat, da ere de ikke vante til at udgive mere end halv Skat.“ Kongen havde da „omdraget med dem“, at de ikke

1ste i 1526 givne Stadfæstelse¹ paa et Brev af Kong Hans, indeholdende, at, naar Landehjælp skulde udgives over hele Landet, skulde Bønderne i Skibye i Hornsherred (i Sjælland) give 4 lødig Mk. og dermed være frie. Da disse Bønder senere under Christian den 3die havde andraget, at det af tidligere Konger havde været dem tilladt „for deres Armods Skyld“ ikke at betale saa megen Skat, som de andre Undersaatter, fik de i Maret 1554 Brev² paa at, naar Skat og Landehjælp skulde paalægges menige Landboer over hele Riget, skulde de ikkun give halv Skat; og dette Brev stadfæstedes siden af Frederik den 2den under 8 Januar 1572.³ Da Bønderne i Gjerninge (i Voldborg Herred i Sjælland) i 1579 berettede, at de nogen Tid forhen havde erholdt Kongens Brev for, at de maatte være frie for Madskat, da de boede ved en Allarvei og ofte besøgte af Bøsseskytter, Waadsmænd og andet Kongens Folk, som de maatte forsørge med Mad og Øl, men samme Brev nu var dem frakommet, saa tillod Kongen,⁴ at, hvis de kunde gjøre

---

skulde give mere end halv Skat, som de tilforn pleiede; og i Overeensstemmelse hermed befales Lehnsmændene ei at for-dre Merc.

¹ Reg. 2, 316.

² Reg. 6, 16.

³ Jydske Reg. 1, 1b—2. Formodentlig har den, der har indført Brevconceptet i Cancelliets Protocoller, tænkt, at Skibye laae i det Hornsherred, som var en Deel af det daværende Bendelboe Stift. Ogsaa er Klarstallet for det af Christian den 3die udstedte Brev, der in extenso er indført i Stadfæstelsen, urigtigen angivet til 1553.

⁴ Br. 11 Apr. 1579 (Sjæll. Reg. 12, 10).

beviistligt, at de hidtil vare bleone forskaaenede ifølge sigt et Brev, skulde de ogsaa i Fremtiden være fritagne for Madskat. Paa samme Maade bestemtes ogsaa med Hensyn til Bønderne i Nørvig i Oddsherred, der besværedes meget paa Færgestedet med at overføre Kongens Folk og Gods, ved et Brev af 10 Juli 1577,¹ at, naar Breve skulde udgaae om almindelig Skat og Landehjælp, skulde de ifkun give halv Skat mod andre Bønder og Kronens Tjenere. Endelig fortjener et Brev fra 1552² her at mærkes. Dette indeholder en Stadsfæstelse af et ved Kong Hans udstedt Brev for Bønderne i Nørrevangs Herred (under Kolbinghuus Lehn), „at de maae og skulle blive ved samme Skat og Afgift, som de have været ved og gjort i vore Forfædres, Dronning Margrethes, Kong Eriks og vor kjære Herre Faders, Kong Christians Tid, og saa til denne Tid, og at dem ikke skal paatrænges nogen ydermere Lyngsel eller de uforrettes i nogen Maade,“ ligesom Kong Hans ogsaa havde stadfæstet Christian den 1stes „Dombrev“, som de havde derpaa. Imidlertid er det af de anførte Udtryk endnu ikke ganske tydeligt, om her ogsaa virkelig tales om de almindelige overordenlige Skatter, eller blot om Jordebogs-Afgifterne; men selv i sidste Fald kunde dog nogen Analogie drages derfra.

I de anførte Tilfælde gif Privilegiet eller Begunstigelsen umiddelbart ud paa Skattebetsbet; men stundom findes lignende Benaadninger at være tildeelte mere midlertidigt ved Indskrænkningen af det Antal Lægder, et

¹ Sjæll. Reg. 11, 300 b—1.

² Reg. 5, 140 b—41 b.

givet District skulde lægges i. Da Vesterlandsfahrs Bønder, som hidtil, naar Skat skulde udredes, havde været lagte i 14 Lægder, klagede over, at de vare blevne saa forarmede, at de ikke kunde overkomme Skatteudredelsen, tillod Kongen ved Brev af 8 Marts 1570,¹ at de i Fremtiden maatte lægges i 10 Lægder, naar nogen Skat eller Hjælp skulde udgives; og ved et Brev af 3 Juni s. A.² tillod Kongen ligeledes, at Bønderne, som sadde for Gaarde paa Fuur, og som hidtil, naar Skatter bleve paabudne, havde været lagte i 3 Lægder, nu, da de for Arriods Skyld ei kunde afstedkomme at skatte efter denne Art, i Fremtiden maatte lægges i 2½ Lægder.

---

¹ Reg. 10, 90.

² Regn. 11, 125.

Tillæg

af

endeel i den foranstaaende Afhandling
paaberaabte Diplomer.

A. 14 April 1536.

Tiill alle Rispstederne offuer alt Riiget om Skatt.

Selke Etther alle, vore Vnderfotthe, Borgemestere, Raadmend och menige Borgere, som bygge och boe vti vor Kjøpsted Lundth, kerligen met Gud och vor Naade! Kere Wenner, I forstoo vdhæn Luiffuell well self thenne lange Fegde, som Ds och vore Vnderfotte vdi lang Tiidth haffuer paahengt, begynder nu dagligen ath formynskes, och Wii, Gudt tets Loff, nu haffwe alle Righes Slot och Steder inde, saa ner som tiill Køpenhagen och Wordbergh; och ther som Wii nu kunde affbetale thette fremede Krigsfolck, tha ville Wii met Guds Hielp snartligen forskone vore Vnderfotte met thenne store Lynge, som thennom nu paa henger. Saa viide I nu selff, ath Ds icke er mweligth at bekomme at lone* same Folck vdhæn vore Vnderfottis Hielp. Thii betthe Wii Etther alle och huer serdeles, at I end nu paa thenne Tidth ville komme Ds tiill Vndsetning met en mweligth Hielp i saa Mode, ath huer xx Borgere giue Ds lxxx Loed Sølf, then Riige hielpe then Fattige; och skall for same Hielp Ingen were frii aff the, som Borgerskab haffue ther i Byen. Och skulle Borgemestere och Raad legge Ether vdi Legh samell, saa ath thet gaar ligeligen tiill, ath then Riige kommer vdi Leg ebant the Fattige; och hcke at the Riige

---

* lone 3: lønne.

komme alle i Leg sammell, och icke heller the Fattige vdi Leg tiillsamell. Och skall samme Sølf were vde* xiiii Dage effther atz tette vorth Bress bliffwer Etther forkyndth, och skulle Borge- mestere och Raad ladhe thet vpebere och thet ladhe antuordhe Dff elskelige Erich Krwmedicke tiill Alneruppe, wor Mand och Raad, met clare Regiisther; hand skall lade thet ssecke offuer tiill wor Mynthemestere at mynte vti PENDINGE tiil vort Kriigsfolcks Besolding. Ther med gore I Dff synderlige tiil Bilge och Etther self storligen tiil Gaffn och Fordell. Thii ladher thet ingenlundhe, vndher vorth Hylleste och Raade. — Giiffuet vti vor Stad Malmø, Lang Fredag 1536.

(Legn. Nr. 1, fol. 156—56 b.)

B. 22 Juli 1553.

Obne Bressue, som vdgick tiil Bønder och menige Almue, ehuem som helst the tienne eller tilhører, som bygge och boe offuer ald Danumarck, om Schatt, som heer effter schreffuitt staar. Datum Saffute, Sancte Marie Magdalenne Daggh anno 1553.

Wii Christiann mett Guds Raade etc. helste Etther, Bøndere och menige Almue, ehuem som helst I tienne eller tilhører, som bygge och boe offuer allt N. Keenn, euindeligen mett Gudt och vor Raade! Wiider, att, effterthii Wi for- mercke thenn store farliig Thiidt, som begiiffue segh vdi Lydsche- lanndt mett Kriige oc Kriigis Folcks Forsamblingh, och Wii icke wiide huadt Dff, wore Niigere och Kannde hasteliigenn mett Dffueruoldt paakomme kunde, och haffue Wii ther om beraadt:

---

* a: vare udredet, erlagt.

flagett Dff mett wore efftelige menige Danmarcks Riigis Raadt; tha paa thett att Wii kunde sidde vdi goedt Forraadt, om Nogett hastigt paa komme, haffue forschreffuene wore efftelige Danmarcks Riiges Raadt beuilgett och samtsogt en almyndeligh Lannschatt och Hielp att mue fannge och lade vppebere aff menige Riigens Inndbyggere, Bønder och Utmue offuer allt wortt Riige Dannmarck till wore och Riigens Nøtte och Behoff, vdi saa Maade att huerii xx jordengne Bøndere skulle leggis vdi Leegh sammenn och giiffue Dff xl Jochims Dalere, och skulle huerii xx Bønder, som icke haffue eget Jordgoedz, leggis vdi Leegh sammell och skulle giiffue Dff xx Jochims Dalere; och skall thenn Riige hielpe thenn Fattiige. Sammelebis skulle Inndstedmenndt, Pøbbersuene, Husemenndt, Diennefte Drenge, som Kornseedt haffuer, huer giiffue Dff i* Jochims Daler, thenn Riige hielper thenn Fattiige. Lestigte skall huer Smedt, huer Schoemager, huer Schredder, som boer paa Lannzbyerne, och huer Møllere giiffue Dff i Jochims Daler. Och skall Inngen were frii for samme Schatt och Hielp, huercken Fogedere eller Andre, vden aldennefte the Vggedagsmenndt, som giør Vggedagh och regnes for Vggedagsmenndt, och boe vdi the samme Sognne, som wore Slotte, Gaarde, Clostere, och Uddellens Seedegaarde vdi liigger och holle selff Affuell paa. Dogh skall wore Leennsmend, som samme Hielp vppeberer, haffue goedt Tillhynn mett, att Inngenn regnes for Vggedags Menndt, vden the, som bor att regnes for Vggedagsmenndt. Schall och the Møllere were frii for samme Schatt, som boer for wore Slotte, Gaarde, Clostere och Uddellens Seedegaarde, och maale friitt for theres Hershuff. Och skall samme Schatt och Hielp were vde inndenn Sancti

---

* Det i ældre Liber brugte Tegn for $\frac{1}{2}$ findes foran S. 105 Anm.; her og i det Følgende have vi maattet benytte j for $\frac{1}{2}$, ligesom i for 1.

Mortenss Dagh førstkommenndis vdi thett allerfienniste. Och skall Dff etffel N. eller hanns Fuldmegtige Schriiffue samme Skatt offuer allt forschreffuene N. Keenn och alle the Herrettere, som till for^{ne} Keenn liiggenndis ere, och legge Etther vdi Keegh sammenn, att thenn Niige hielper thenn Fattiige, att thett gaar liigeligenn till vden, Willdt, och ther effter samme Schatt och Hjelp aff Bønderne och Almuenn offuer allt forschreffuene Keenn vppetreffue och vpebere, och siidenn framdelis mett clare Register och Mandtall frann segh offueranntuorde. Och skall Schriiffuerenn ingen Penndinge haffue eller vpebere for hanndt Schriiffuer samme Schatt. Thii bede Wii Etther alle, och huer serdelis strengeligenn byude, atti mett thett allerførste paa beleplig Tiid och Stedt, nar och huor forschreffue wor Lennessmandt Etther tillsiigennndis worder, møder och aff hannom eller hanns Fuldmegtige lader Etther for samme Schatt Schriiffue och legge vdi Keegh sammenn, och siidenn rette Etther effter, bethymmeligenn att framsøere och vdgiffue samme Schatt, och anntuorde thenndt forschreffuene wor Lennessmandt, saa thenn wisseligenn ere vde och ald framkommenn inndenn Sanneti Mortenss Dagh, som forschreffuitt staar, vdi thett allerfienniste, och lader thett inngennlunde; thii Wii icke lennger ther mett fortøuffe kunde. Wii wille igienn ramme och wiide alles Etthers Gaffnn och Beste, som Wii wore troe Wnnderfotte pliigtige ere. Datum ut supra.

Nørre Jutlandt.

Kollingh Keenn } Skjuffue Keenn }	. . . - 3 ffuer Krabbe.
Miiber Keenn	Jesper Krauffse.
Skottborg Keenn	Jesper Rankow.
Lundenes Keenn } Nastrup Keenn }	. . . Erich Krabbe.

Bøffueling Leen	Niels Juell.
Drum Leenn	Gabriell Gyllenstjerne.
Segellstrup Leenn	Christoffer Gøye.
Nalborg Leenn	Jacob Brochenhus.
Kalløe Leenn och } Hedenstedherret }	Erich Banner.
Halbt Leenn	Her Otte Krumpfen.
Drottningborg Leenn . . .	Hanns Stygge.
Spynderlyngerrett } Medellsomherret . }	Christoffer Rosenkrantz. till Schierne.
Silkeborg Leenn	Franndz Bilde.
Schanderborgh Leenn . . .	Albregtt Gøye.
Narhus Leenn	Peder Bilde.
Nakker Leenn	Jyrgenn Barnechow.
Nyholm Leenn	Holgier Rosenkrantz.
Hønnborg Leenn	Frue Sigille.*
Rogstøe Herrett	Greers Bliffstanndt.
Trønborg Leenn } Vesterlandzfiord }	Her Wulff Paauisch.

Syenn.

Hindzegafluell Leenn . . .	Hanns Johannsen.
Nesbyhoffuitt Leenn } Rudgaardz Leenn . }	Jyrgenn Skinkell.
Sallingherrett	Eschildt Dre.
Hagenschouff Leenn	Cyler Rønnow.
Nyborg Leenn } Tranekier . } Lofingh . . }	Franndz Brochenhus.

---

* Naar adelige Damer nøde Lehn, havde dette sin Grund i Pant-
sætning; navnlig var det Enker, hvis Mænd havde havt flige
Lehn som Pantelehn.

Siellandt.

Korsøer Leenn	Her Knud Ruudt.
Kallingborg Leenn	Steen Røsensparre.
Roskilde Leenn	Hanns Barnechow.
Holbeck Leenn	Franndz Banner.
Krogenn Leenn	Herloff Trolle.
Risørnehaffn. . . .	} . . . . Peder Gaadsche.
Abbramstorp Leenn	
Worblingborg Leenn	Syrgenn Brade.
Steege Leenn	Her Underz Willde.
Skoldenes Leenn	Frue Elline.
Tryggeweldt Leenn	Woiyla Wobker.

Schonne, Halland etc.

Malmöhus Leenn	Her Mogens Gyldensternn.
Helsingborg Leenn	Her Peder Schram.
Lunde Leenn	Sti Paars.
Wardbiery Leenn*	Pauffue Blffstand.
Laugholm Leenn	Byrge Blffstand.
Willandz Herrett	Frue Sitkilde.
Fersherrett	Jacob Sparre.
Frostherrett	Her Lauge Brade.
Lychoro Leenn*	Ebbe Blffeld.
Syllesborg Leenn*	Werner Parsberg.
Hallumstedherrett*	Hartuig Wille.
Giersherrett	Byrge Trolle.
Gladfare Leenn	Dtte Brade.
Borringholm	Stii Paars.
Gottlandt	Dtte Ruudt.

---

* Foran disse fire Lehn staaer i Marginen: j Schatt.

Lollandt och Gallster.

Nyköpingh . . . . . Sörgenn Brne.
 Natholum . . . . . Sörgenn Ruudt.
 Raffuensborg Leenn . . . Peder Dre.

Lesse fforschreffuene Leensmenndt fick Bress att skulle
 schriffue samme Skatt offuer aldt Danmark, som heer
 effter schreffuitt staar. Datum ut supra.

Wor Gunsth tillfornn! Wiidt, att Wii nu stücke till Tegh
 wortt obnne Bress till Bønnder och Almue, som bygge och boe
 offuer altt thiitt Leenn N., om enn almynddeligh Lannschafft
 oc Hielp, effter som Thu ydermere haffue att forfare vdi samme
 wortt obnne Bress aldt Lehlighebenn ther om. Thii bede Wii
 Tegh oc wille, att Thu strags vffortouffuitt lader lese och
 forkynde samme wortt Bress for Almoenn offuer altt thiitt
 Leenn, som thett tillschreffuit er, och strags vdenndt Forsøm-
 melffe lader schriffue och legge thennom vdi Leegh sammenn
 effter samme wortt Bress Lydelisse, saa thet gaar till vdenndt
 Wiidt, och icke bliffue annseett Gunsth, Gaffue eller ann denn
 Fordeell, oc gør thynn største Gliidt till, att samme Hielp
 vdkommer wiffelligenn inndenn Sancti Morttenss Dagh først-
 kkommenndis i thet allersienne; thii Dff er ther Magt paa-
 liiggenndis, och strags Thu samme Schatt vpreboret haffuer,
 att Thu tha forstücker thenn strags till wor Riobstedt N. och
 thenn offueranntuorder Dff eskel. N. N., wore Merndt och
 Raadt; thagenndis heer aldelis inngenn Forsømmelisse for;
 thii Wii Dff alffuorligenn ther till forlade. Datum ut supra.

Syrgen Trolle och Peder Dre finge Bress att skulle
 vprebere samme fforschreffuene Skatt offuer aldt Danmark,
 vnder tagett Nørre Juttlannndt, ther skall Erich Banner och

Her Dtte Krumpenn vppebere samme forschreffuene Schatt.
Datum ut supra.

(Legn. Nr. 4, fol. 294—96.)

C. 24 Mai 1559.

Capiteller oc Herre Closter sige Kon. Mat. Schriffuelse
om Schat att vdgiffue, som her epther følger.

Frederich then Andenn etc.

Wor synderlig Gunst tiillfornn! Wiber, att for thenn
store Besuering oc Penbingses Wdgiffte, Dß paa henger, haffuer
Dß elskel. Danmarcks Riigis Raadt beuilgit oc sambttygt Dß
en almindelig Skatt oc Landhielp aff Riigens Indbyggere,
Wønder oc meninge Almue, oc Wii nu haffue offuerueiet, at
samme Hielp icke will forflaa tiill for^{ne} Wdgiffte, huar for Wii
nødis tiill Etther oc andre wore Wnderfotte at besuere. Thii
bede Wii Etther oc wille, ati rette Etther effther at giffue oc
fornoige Dß tredie Parthenn aff all Etthers Renthe, regnet vdi
Penbingse huer Lest Kornn for xxx Daller, huer Thynne Smør
for viii Daller, oc anden Indkomme, bode rede Penbingse oc
Andet, huer effther sin Werdt, aldelis Ingthedt wndertagit, oc
thedt mett clare Register oc Regnscap offueranthuorder Dß
elskel. N., wor Mandt etc., oc Embizmandt etc., saa att thedt
wißeligenn oc wdenn all Forsømelße redeligen vdkommer inden
Sti Jacobi Apli Dag* førstkommenbis y thedt allerseeniste; thii
Dß ther alsom største Magt paa liggennbis ere. Wii haffue
tiillschreffuit for^{ne} N., at handt paa wore Wegenne for^{ne}

---

* d: den 25de Juli.

Hielp aff Etther wphere skall oc ther paa giiffue Etther Quit-
tange. Thii lader thedt ingenlunde. Wii wille egenn were
Etther en naadige oc gunstige Herre oc Konning, oc alle Liidt
wiibe och ramme Etthers Gaffnn oc Bestæ, som Wii wor troe
Wnderfotte pligtuge ere. Bessallendis Etther Gudt. Dat. vdi
vor Feltteger Auerstorp vdi Dytterschen, then xiiii Maii 1559.

Register paa for^{ne} Capitteler, Herre Closter, oc the Em-
bitzment, som samme Zielp skulde wphere.

Juthlandt.

Narhuß Capitell } Emcloster }	. . }	Jens Suell . . .	} huer saa wiit som handt of- fuer the Geist- lige Bessalling haffuer.
		Jørgen Rosenkrands	
		Jørgen Berneckow	
		Erich Rosenkrands Eskildt Gøye . .	

Riiber Stigt.

Riiber Capitell	{	Erich Rudt . .	} huer saa wiit som handt offuer the Geistlig haffuer Bessallingh.
		Pouel Hultfeldt	

Wiiborg Stigt.

Wiiborg Capitell . . . Her Dtthe Krumpenn.

Wendelboe Stigt.

Widschildt Closter . . . Dtthe Brade.

Syenn.

Ecti Knudß } Closter }	{	Dtthe Rudt . . .	} huer saa wiit som hans Bessalling sig strecker offuer the Geistlige.
		Frans Brochenhuus	

Sielandg Stigt.

Roskilde Capittel . . .	}	Herloff Trolle.
Soerdt Closter . . .		
Andvorskouff . . .		
Ringsted Closter . . .		
Egerom Closter . . .	}	Claus Huitfeldt.
Schouff Closter . . .		
Smolandene . . .		
Mariebo Closter . . .		

Lunde Stigt.

Lunde Capittel . . .	}	Lauge Brne.
Herrshvad Closter . . .		

Kong. Matt. obene Bressue, som vdginge tiill Stigterne om en almindelig Landdehtelp aff the Geislige, som her eyther følger.

Wii Frederich then Andenn etc. helpe Etther alle, Prouester, Prester oc Kiercke Weriger, som bygge oc boe offuer allt N. Stigt, saa wiit som Ds Esfel. N., wor Mandt etc., ther offuer Befalling haffuer, euindeliggenn met Gudt oc wor Raade! Wiider, at for then store Befueringe oc Pendinges Wdgiifft, Ds paa henger, haffuer Ds esfel. Danmarckis Riigis Raadt beuilgedt oc sambtygt Ds enn almindelige Schat oc Landhielp aff Riigens Indbygere, Bønder oc menninge Almue, oc haffuer Wii nu offuerweiet, att samme Landhielp icke will forflaa till forne Pendinges Wdgiifft, oc ther for nepis till Etther oc andre wore Wundersotte att besuere. Thi bede Wii Etther, forne Prouester oc Prester v Riopsteborne eg paa Landshyperne, som aartlige wisse Renthe oc Indkomsth haffuer enthen af Riop:

stedt Gog, Altzar Godz, Landz Godz, eller Liinde, alle oc huer serdelis strengeligenn biude, atti rette Etther effther att giiffue oc fornøge Dß tredie Parten aff all Etthers Indkomme oc Renthe, Inghedt vnderagedt, regnendis huer Pundt Koronn for iij Daller, huer Tierding Smør for ii Daller, rede PENDINGE oc anden Deell eyther sin Werdt. — Tbesligeste alle Kiercke Wergerne tiill Domkierckerne, Kiøbstedz Kierckerne oc Landz Kierckerne, ingen vndertagenne, som Renthe og Indkomst hæffuer, enthen Jordegodh, Liinde eller Andett, ati oc saa rette Etther effther att giiffue oc fornøge Dß all for^{ne} Kierckens Renthe oc Indkomme aff thet forgangene Aar, allt vdi PENDINGE, regnit effther som for schriffuit, oc thedt siiden paa clare Register oc gott Regnscap offueranthuorder Dß elskel. N., wor Mandt etc., hæa att thedt wisseligen oc wden all Forsømmelse wdkommer inden Sti Jacobi Apti Dag først kommendis vdi thed allerseniste; tagendis ther fore aldelis ingen Forsømmelse; thi Dß ther alsom største Magt paa liggendis ere. Wii wille egenn wære Etther alle en naadige oc gunstige Herre, oc ramme oc wiide alles Etthers Gaffnn oc Beste, som Wii wore troff Wnderfotte pligtuge ere. Dat. Aluerstorp ex castris nostris, xxiiii Maii Anno 1559.

Nota at ther gick oc siiden Bress tiill Gottlandt oc Borgholm om Preste Skatt at giiffue vt, in tenorem ut supra, sed dat. Haffnic v Julii Anno 1559.

(Regn. Nr. 6, fol. 91 b—93.)

D. 21 September 1565.

Her Magnuss Gyldenstiern, Johan Friis, Børge Trokke,
 Her Jørgen Løkke, Solger Rosenkrantz, Ulrich And
 och Jochim Beck* sinnge Kon. Ma. Bress, som her
 effther følger.

Frederich etc.

Vor synderlige Günst tilforn! Wiider, att, effthertii her
 foresfalder stor PENDINGES Wdgiffit, bode tiil Krigsfolckit,
 Skiibsfold og andett mere, oc her findis søige Forraad, bede
 Wii Etther oc begiere, atti ville samtycke Dff en Skatt offuer
 allt Riigett aff alle Wønder, som icke nu sist haffue vdgiffuit
 PENDINGE Skatt,** oc J wille betencke, om thett skulle were
 Daller Skatt eller en Sølf Skatt, att thett motte nogitt drage
 tiil Sum, oc mett thett første gaa for sig, saa oc atti wille
 lade bestille, att thett motte formeldis vdi Bressuene, att ther
 icke bleff for mange Vgedagsmænd, effther som Wii forfare,
 her tiill aff Mange skeed er, huilcke wille tiilholde thennom
 theris Wønder for Vgedagsmænd, som tiilforn icke haffue veritt.
 Samelebis er Etther wittherligt, huad for stor Dmkosten Dff
 paa henger mett Prouiant, Brød, Wll oc Haffre att forskaffe
 tiil wortt Krigsfolck, oc Wii forfare att hues paa vore Slotte
 oc Gaarde finndis, er allt forskickitt oc ther fran sendt, saa
 the ere forblotett, oc ther Inthett er att bekomme; thisligte att

* Jochim Beck var ikke Rigsraad, altsaa fordrebes hans Samtykke til Skat egenlig ikke. Men da Brevet tillige gaaer ud paa Betænkning, tildeels angaaende andre Sager, er det vel derfor, at han, som Rentemester, er bleven hørt tilligemed de Andre.

** Herved sigtes udentviol deels til et Brev af 20 Aug. 1565, hvoreed en Skat paalagdes nogle sjællandske Lehn, og deels til et Brev af 1 Sept. s. U. om Skat af nogle skaanske Lehn.

thett will falde Bønderne altt for besuereligg att hielpe Dff nu mett nogen Madsfatt, om the skulle wdgiffue tiil Dff en Daller eller Solffue Skatt; huor fore Wii bede Etther oc begiere, attt ther om wille beradslaa, huad Nød og Middel ther til er, attt ther motte findis Raad tiill; thii J wiide, attt thett er allerhøygiste oc mest for nøden, oc thæt som Gud giiffuer Maden, huilckett Wit hans Aldmegtighed fuldkomeligen tiiltroe, attt wortt Følk enthen fannger Sienderne i Flucht, eller thennom Nar, er well formodendis, attt wortt Slott Wardberg icke saa snartt kannnd forøffris, oc Følkitt ther fore fororlages ther attt fortøffue nogen Tiid. Attt ther fore motte findis Raad tiil Brød, Wl oc Haffre tiil thennom attt forfickis, paa thett the icke skulle nødis ther fran attt drage. Wor thett mueligg, begerede Wii nadiggst, attt Wit aff Etther oc andre wore Raad oc Uddel motte fannge tiil sig Prouiant nogen Hielp oc Udsættning; icke forthi attt ere thett pligtige, men attt ther motte anses thenne Tiids store Besueringe, saa oc thend Nød, nu for Hender er; huor fore J ther om wille betencke thett Beste. Thissligte attt icke wille forglemme attt beradsla oc beslutte, huad Raad ther wiill were tiil Prouiant tiil wore Skibe vdi Foraritt, huilckett oc wiill lige Magtt paa i Thide attt bestille.* — — Helsingborg, thennd 21 7bris No. 1565.

Her Mogens Gyldenstjerne, Johan Friis, Byrge Trolde,
Her Jørgen Lycke, Holgerd Rosenkrands och Erich
Kwd sinnge Kong. Mæts Bress, vt sequitur.

Wor synderlig Gunst tiilforn! Wii haffue effther Etthers,
Johan Friis, Her Jørgen Lycks och Holgerd Rosen-
krands is Afftog, betencktt thenne Handell, och er Dß ind-

---

* Det Følgende af Brevet handler om et paatenkt Forbud mod Kornudførsel, m. m. Derimod var det nedenfor Anførte formodentlig en Scddel, som lagdes i Brevet.

falden nogen Bestilling, hvilcken Wii Artickels Wiisß haffue labdett forfatte oc nu skicke Etther samptligen, bedendis Etther och begiere, atti wille thage Etther thend Tiid oc thennom att offuerlese, offuerweige och beraadsla, oc siden paa hwer Artickell besynderligen giffue Dß schrifttelig Beskeed och Etthers Betenckinde att forstaa. I wille oc betrachte hward Besuering oc Nød for Hende er, oc Etthers tro Raad vdti thee oc aandre Maade Dß mett deele. Ther mett giøre I Dß synderligen tiill Wilge, oc forlade Dß ther wiisseligen tiill etc. Aar. Helsingborg, thend 21 Septembris Anno 1565.

Article, som Wii Frederich thend Anden, mett Guds Raade Danmarks, Norgis, Wendis oc Gottis Konning etc. haffue labdett foresatte, hwilcke Wii naadigst begiere, att wore elf. Raad, som nu vdti Kiøbenhaffnn foresamblitt ere, wille offuerweige, beraadsla, oc paa hwer Article besynderligen giffue Dß theris Betenckinde schriftlig tiilckende.

Tiill thett Første. Efftherthii Wii icke twile, att vdti thette gandske Riige siindis mere end hundredt tusinde boesiddendis Bønder, stille Wii vdi wore Raads Raad og Betenckende, om thett kunde wore lideligt, att hwere fem Bønder bethalitt hwer Monaks Dag en Hageskotte hans Besolding, oc tha kunde hundredt tusinde Bønder bethale 12^m* Hageskötter Aar oc Dag; saa Wii Dß for samme Bethalning videre icke haffde Behoff att bekomre.

Tiill thett Andett. Er her nogre hundredt Præster vdi Riigett; stillis vdti Betenckende, om icke hwer thwo aff thennom vdi thenne Feygde kunde holde Dß en Hageskotte, og hwer vptegnis wed hans Raffnn, oc hwilche Præster hannom vnderholder. Ther som samme Hageskötthe affdøde, skulle hans Høwijsmand strax slii en Anden vdi hans Sted, saa Hoben

---

* m betegner tusinde (mille), ligesom ct hundrede (centum).

bleff altiit liige sterck, oc fraa thend Dag, han hendøde, oc tiill thend Dag en Anden vdi Steberr forordnis, skulle the Præster were frii, som thend, ther døde, holdett haffue.

Tiill thett Tredie. Om Cannickerne her vdi Riigett icke skulle kunde holde, somme thwo, somme en Hageskiotte, mere eller mindre, hwer effther sin Formue.

Tiill thett Fierde. Om Riobstederne icke kunde tillsammans leggis, thre, fire eller fem, thee beste, hvilche her effther skulle bethale Dffueesten hans Besolbing; the andre hwer effther theris Formue taperis och forordineris att bethale Høffuigsmendene, Leutenampt, Fendrich oc andre Befelsmend, saa hwer kunde fange sin Besolbing vdi retthe Tiide; og tha kunde mand holde Regimente oc altiit bruge thennom emod Fienderne. Oc thenne for^{ne} Besolbing skall were Halffparten Daler oc Halffparten Klippinge.

Tiill thett Femfte. Att ther motthe forordineris nogne forstandige, willig oc tro Schriffuere vdi huer Sticht, som kunde vpbere wor oc Kronens Tiende, saa oc Kirketienden vdi Sielland oc Skone, oc thennom giffwis fuld Befalning, samme Tiende att wende Dff tiill Beste vdi saa Maade, att lade bage Ruen vdi Brød, Byggitt lade giøre vdi Maltt, oc brygge Mll, oc foreskicke thett tiill Leigrett, saa oc Haffren vdi lige Maade, oc thett selgis Riigssoldkett Dff tiill Beste, oc thage ther Pendinge fore. Wii forsee Dff icke andet; end, ware thett saa mett Tiiden bestillitt, skulle thett forslaa ett stortt Støcke, baade tiill Folt oc Heste att vnderholde, maa well ffee Nar oc Dag, oc Wii end kunde ther aff løse en god Hielp tiill Pendinge, att bethale Rytterne mett. Ther hoß kunde oc bestillis, att wortt Folt altiit skulle haffue theris Leigre vdi Fiende Land, oc ther were om Høss, Rug, Foder oc anden Nødtørfft; saa kunde wore Vnderfotte forschonis, saa oc wore, Kronens oc

Udelens Skouffive fredis, som ellers vdi andre Maade vphuggis oc forderffvis.

De forsee Wii Oss, att, ther som thette vdi saa Maade eller bedre kunde ordineris oc bestillis, tha skulle Vnderfotene vere bedre till freds, end the nu ere, oc Fienderne ther hos skee mere Affbreck oc Skade. Wii besrøgte oc ther hos, skeer thett icke, will Skone, Halland, Bleginde oc Norge staa stor Fare, hvilchett dog Gudt naadeligen will affwende. Schreffwitt paa wort Slett Helsingborg, thendt 21 Septembris Aar etc. M D L r v.*

(Tegn. Nr. 8, fol. 396—99.)

E. 25 Januar 1567.

Breff til Erich Rud och Mogens Erichsen, saa liudenddis.

Frederich etc.

Vor synnderlig Gunst tilforn! Wider, att, efter som wore elskel. Danmarks Rigs Raad och mennige Udel och Ridderckab, thestlig^{te} alle Amdre, geistlige och wercklige, som

---

* Paa Grund af disse Skrivelsers Indhold have de Rigsraader, hvem Brevene vare tilskrevne, ubentviol strax anmodet Kongen, om muligt at reise over til Kjøbenhavn. Han erklærer imidlertid i en Skrivelse af 23de s. M., ei at kunne gjøre dette, da der endnu icke vare komne Tidender fra Krigsfolket; hvorimod han begjærer, at de selv skulde overveie alt Magtpaaliggende, og at Friis, Nykke og Rosenkrands derpaa skulde begiue sig over til ham. Under 28de s. M. udstedtes derefter, med Rigsraadets Samtykke, Skattebreve for hele Rigets Bønder, og samtibigen dermed begyndtes Begjæringerne hos Udelen om en Mabskat.

frilit Fordeghø hæffue her vti Rigitt, hæffue for thend store Besueringe och Pændiges Vdgiffit, Riigitt paahenger, beuilligitt att komme Dff tiill Hielp aff for^{ne} theris Godz; sammeledis skall och vdgiffuis aff alle vore och Kronens Leenn, aldelis inthett vndertagitt, offuer allt Rigitt; huorfore Wii nogenn Liidit sidenn forledenn hæffue tilschreffuitt høgborne Førstinne, vor kiere Fencke, Dronning Sophie* etc., att Hindis Rbedt och aff Hindis Rbedts Liffgedenckis Godz her vti Riigitt will komme Dff och Rigitt tiill Hielp, paa huiltken Schriffuelse Wii enn nu ingen Suar hæffue bekommit; — tha, effterti huorckenn høgborne Førstinne, vor kiere Fru Moder, en heller Wii selfue, eller nogenn vore Raad, Adell, geistlige eller werklige, offuer allt Rigitt vti thenne Vdgiffit och Hielp forskonnitt er, menn Riigents Raad hæffuer thett mett mennige Adell samtycktt och endeligenn besluttett, att sadanne Besueringe skall gaa offuer thett ganndsche Riige, bede Wii Ether och ville, atti rette Ether effter att vdgiffue tiill Dff aff høgmelte Dronning Sophies Liffgedenckis Godz, som J vdi Forlenning hæffue, sadanne Hielp effter som aff Raaditt och mennige Ridderstaff offuer allt Rigitt beuilligitt er, och samme Hielp wisseligenn och vdennd ald Vndskyldning fremføre och offuerantworde Dff effel. Byrge Trolle och Peder Wilde, wore Mennd och Raad, till Rynndermyffe Dag nu først kommenbis. — Ther med skeer vor Vilge. Thii tager her ingenn Forsømmelse fore. Dat. Kjøbenhæffuenn, thennd 25 Dag Januarii Aar etc. 1567.

(Regn. Nr. 9, fol. 145b—46.)

---

* Kongens Farmoder, Frederik den 1stes Enke.

F. 28 September 1567.

Kon. Magt. obne Dreff till Ridder, Riddermændzmand, Fruer, Jomfruer och alle andre Lensmænd, som Kronens Leen haffue enten wti Pantt, paa Affgiffit, eller for Genant offuer alre Danmarck, saa liudendis.

Wii Frederich thend Anden etc. helse Ether alle, wore kiere tro Underfogthe, Ridder, Riddermændzmand, Fruer, Jomfruer och alle Andre, som wore och Kronens Leen haffue enthen wti Pantt, paa Affgiffit eller for Genant, ^{ken} med Gud och wor Naade. Wider, att nogre wore elskel. Danmarckis Rigis Raad, som her hof Dff tilstede ere, for theris egne Personer haffue beuilligitt till thenne store Pændiges Wdgiffit, Dff paahenger, att wille komme Dff til Hielp med thredie Partt aff alre thette Aars wiße Renthe och Indkomst aff the Leenn, the aff Dff haffue, thett werre seg entenn Forleninge paa Affgiffit, Genantt eller Pantt, och samme Hielp att wille vdgiffue indenn Jull først kommendis, och thett att forstikke till wor Lensmand N. Och skall regnis thennom, som wille giffue Penninge, wti gamble Daler huer Thonne Kornn for i Daler, i 2^{ne} Smør xii Daler, i 2^{ne} Honning viii Daler, en fed Roe viii *m℥*, enn slagtt Dre iii Daler, en Bolegalt ii Daler, eitt Faar i *m℥* danske, i Lam xii *β*, i Gaas iii *β*, thuo Høns ii *β*, i 2^{ne} Sild ii Daler, eitt ^{im} Huillind viii Daler, ^{im} Slynder x *m℥* danske, efter som for^{ne} N., som Wii haffue befallitt, paa wore Wegne herom med Ether att skulle handle, Ether ydermere berette kann. Thii bede Wii Ether alle, och aff huer serdelis naadigst begiere, atti herudindenn Ether goduillige lader finde, samme Hielp till Dff att vdgiffue, baade aff Ethers Genantt och Pantt, och thend med klar Fordebog och Register paa alre Ethers Leens wiße Indkomst, theslig^{te} hund Ethers Gendmut och Affgiffit er, fremforet och yder paa

hvilket Sted forne N. Ether tilfigendis worder, saa hand thend maa bekomme indenn Jull først kommendis; hand skall fremdelis lade gjøre Dff ther fore gode Red: och klartt Regenskaff. Her med gjøre J Dff synnderligenn till Bilge, och forlade Dff ther visseligenn till. Dat. Kiøbnehaffn, thend xxviii Septembris Mar etc. 1567.

(Regn. Nr. 9, fol. 406—7.)

G. 15 Mai 1568.

Addeleenn her vdi Rigit fänge Konn. Maitz. Bress, saa lyubindes.

Wii Frederich etc. gjøre Alle witterligt, at, effterthi nogre more Wnndersotte aff Adelenn her vdi Riiget for Dff haffue labit berette thieris Besuerring, som the nu paa fembte Mar haffue haffdt vdi thenne Feigde emellem Dff och the Suennske, bode med thennd Diennist, som the haffue giortt wdenn Riiget och med thieris Rustning labit thennom bruge, sameledis besuerrit thennom sielff med stoer Penndiges Wdgiff aff thieris Arffuogers, Pannt och Forienning, teslig^{te} labit thieris Thienner komme Dff til Hielp bode med Penndinge Skatt, Fethalie Skatt och Lueg Skatt och vdi andre Maade ydermere ennd the haffde werit pligtig, och befochte, att sig thieris Welwilligheed motte vdi Fremtidenn komme thennom och thieris Arffuinge och Effterkommere vnnder Dgnne och regnis til een Sedwanne och Pligt; tha haffue Wii ther fore lofft och tilfagt, och nu med thette wort obnne Bress loffue och tilfige, at huiff Thienniste och Hielp, som wor elffel. Danmarckis Riigis Raad, Adell och andre more Wnndersotte Dff

her til giortt och bewiist haffuer, eller her effter giörinndis och bewisennndis worder, ydermere ennd the haffue werit pligtig effter thieris Preuelegier, were sig med Thienniste, Penndingis Wdgiffit eller Hielp, som the enndthenn wed thennom sielff, eller thieris Thiennere Dff vdi thenne Feigde, eller tilfornn giortt haffue, eller her effter giörinndes worder, icke skall regniff thennom eller thieris Arffuinge eller Effterkommere til nogenn Pligt eller Seduanne, emod thieris Preuelegier och Friiheder; och Wii och wore Effterkommere, Konginger vdi Danmark, wille och skulle were forplichtet att holde och hanthaffue thennom och thieris Arffuinge och Effterkommere wed alle the Preuelegier, Raader och Friiheder, som thennom aff wore Forfedere, fremfarnne Konninger, naadeligenn vnndthe och giffne ere. Och haffue thette til ydermere Forwaring ladit henge etc. Dat. Kiöpnnehaffna, xv Dag Maii Aar etc. Lxxiii.

(Reg. Nr. 10, fol. 10—10 b.)

H. 1 Mai 1568.

Kong. Mat. obne Bress vdgangitt till Bänder och mennige
Ulmue offuer altt Rigit, som effterfølger.

Wii Frederich thend Andenn etc. helse Ether, wore tro Bñnderfotthe, Bñnder och mennige Ulmue, ehuemfomhelst F thienne eller tithere, som bygge och boe offuer altt N. Leenn, euindeligen med Gud och vor Naade. Wiber, att, efftertii Wii ere kommenn vti Forfaring, huorledis att, naar Wii lade wore Bressue vdgaa till wore Bñnderfotthe, Bñnderne her wti Rigit, om Folk att vdgjore till att bruge emod Riigens Siendere, tha beskattis och besueris the ther med fast offuer nogenn

andenn Skatt och Hielp, som thennom paaleggis och the till Dff vdgifvne; tha paa thett sig Besuering motthe affskaffis, och J med* Ethers Husse och Hiem Ethers Nering och Biering att søge och bruge, haffue Wii Dff ther om med wore elskel. Danmarckis Rigis Raad beraadslagit, thennd Keilighedt offuerueigiddt, och saa ther om till ens wordenn, att Wii her effter wti thett Sted wille lade anthage och bruge fremmede Krigsfolck, och huere xx Mennd vthii thette neruerendis Aar, regnendis frann thette Breffs Dato, och sidenn eitt gandfke Aar egiennom, skulle leggis wti Leg sammenn och gifvne Dff huer Moneddtt xx *m^k* danfke till for^{ne} wortt Krigsfolck att besolde, och skall thennd Rige hielpe thennd Fattige, saa Altingest ganger ligeligenn till wdenn ald Wilt. Och ther med skulle J werre forskonnitt, saa att huerckenn J eller Ethers Søner eller Drengte skulle vdtagsis eller vdskriffuis wti Wdbud. Thefligeste skulle J och wti lige Maade werre frii for ald andenn Skatt och Landehielp att vdgifvne, vndthagitt Madskatthe allene. Och haffue Wii befallitt Dff elskel. N., wor Mannnd, Thierner och Embismand paa N., samme Hielp huer Moneddtt ther wti Keennitt aff Ether att skulle opberge, och legge Ether wti Leg sammenn, effterfom for^{wit} staar. Och skall Ingenn werre frii for samme Hielp, wdenn Adelens egne Wgedagsmænd, som boe for theris Sedegaarde, the holde Affuell paa, och wti the samme Sogne, for^{ne} theris Sedegaarde wti ligge, och haffue werit frii aff Aeriidgs Thid. Thii bede Wii Ether alle, och huer serdelis strengeligen biude, atti retther Ether effter att møde paa the Steder, for^{ne} N. Ether tilfiger, och Ether ther aff hannom eller hans Fuldmegtige for samme Hielp lader legge och skriffue, och thennd sidenn bethimenn och till gode Rede huer Moneddtt

---

* Formodentlig er her en Skrivfeil, saa at der i Stedet for „med“ maa læses „blive ved.“

att yde och vdgiffue, och for^{ne} vor Lensmand offuerantuorde, och Ether herubindenn som tro, lydige Vnderfotthe goduillige lader befinde. Wii wille egienn verre Ether enn naadigst Herre och Konning, och Ethers Gaffn och Beste wide och ramme, som Wii vore tro Vnderfotthe plictige ere. Dat. Kiøbnehaffn, thend første Dag Maii Aar etc. 1568.

(Regn. Nr. 10, fol. 16 b—17 b.)

I. 20 April 1569.

Breff om en Serredag v Wiiborig.

Wii Frederich etc. hilffe Ether alle, wore kiertt tro Vnderfotte Riddermændsmænd, Enkefruer och alle, som frii och frelffe kiendis, samelebis Superintendentter, Herriskprouiffter, Sogneprefter wdi Kiøpstederne oc paa Landtitt, saa oc Kiøpstedsmænd, Herriskfogether, Bønder oc menige Altnue, som bygge och boe wthi N. Stigt, kiertligen met Guð och wor Naade! Wiider, att Dff foresfalder Erinde oc Bestillinge met Ether att wdrette, som Dff oc Rigit, saa oc Ether selff staar Macht paaligger; huorfore Wii endeligen haffue besluttid oc erre tillsindz att wille begiffue Dff wthi egen Persson end wthi wort Land Nørre Julland till wor Kiøpsted Wiiborg, saa att Wii ther med Guð Hjelp achte att verre tillstede Mandagen næst epther Søndagen vocem iucunditatis, som er then xvi Maii først komendis, oc ther met Ether att tale. Thi bede Wii Ether alle, oc huer serdellis blude, atti retthe Ether epther, alle for^{ne} aff Udellen, som frii och frelffe kiendis, at were huos Dff ther samestedz paa for^{ne} Dag; tielligeste Superintendentter met alle Herriskprouiffter, en Prest aff huer Kiøpsted, oc tho

Prefter aff huert Herrit, end Borgemeſter met i Rodmand oc ii Borgere aff huer Kiøpſted, ſaa oc alle Herrikfogeder met fiire Bønder aff huert Herrit, vdi lige Naade att møde wthi for^{ne} Kiøpſted Wiiborrig, ſaa att I wiſſeligen wdenn all Wndſkylling erre ther tillſtede paa for^{ne} Dag oc forfarer wor Willge; thagenbis ther allbellis ingen Forfømmelſſe fore. **Haffniæ**
20 Aprilis 1569.

(Reg. Nr. 10, 39—40)

K. 2 Juni 1569.

Røn. Ma.^s obne Breff om Scharten*, ſom følger.

Indgang vdi Sielandh oc Skonſke etc.

Helſe Eder, Bønder oc menige Almue, ehuemſomhelſt I thienne eller tilhøre, ſom bygge oc boe offuer alt N. Leen, euindeligen med Gud oc vor Naade. Wder, att, efftherdi the Suenſke haſſue omkaſt oc vdfilagit thend Friid, ſom thiſe Riger emellom war oprett, oc icke ville holle huiſ thiſe Riger** en Gang tiill Ende war forhandlidt; tha efftherdi Wii icke gierne vilde holde wortt Kriegsfolck tiill forgeffuis her vdi wortt egit Land, wore Wnderſotte tiill Skade oc Forberffuinge, haſſue

---

* Dette er ſelve Skattebrevet. Brevet til Lehnsmændene, hvorved hiint fremsendtes, og hvori diſe gives de i Henſeende til denne Skat fornøbne Ordre, ſtaar i Regiſtranten foran ſelve Skattebrevet. Men bemeldte Brev ſaavelſom den tilhørende Liſte over Lehnsmændene og Lehnene have vi ingen Grund til at lade aftrykke her.

** Tilføi: ſmellem.

Wii Dff med vore elffel. Riigens Raad, saa oc med Adelen Borgerne oc Bønderne vdi vore Lande Nørre Jutland oc Fyen beraadslagit, och the samptligen hassue tiiltraadt Dff att skulde foretage the aluorlige Middel, att thise Riige en Gang kunde kome tiill en Ende;* oc efftherdi Wii ere tiill Sinds att lade wortt Kriegsfolck oprøcke, thersom the Suencke icke ville indgaa nogen lidelig Friid, tha hassue vore Bndersotte, Bønder oc menige Almue vdi forne vore Lande, beuilgit Dff en almindelig Schatt oc Hielp, huor om Wii oc alrede hassue. ladt vore Bressue vdgaa; huorfor Wii fororsagis Eder vdi lige Maade om en Hielp att besøge vdi saa Maade etc.

Helpe Eder alle, vore kiere, tro Bndersotte, Bønder oc menige Almue, ehuemfornhelst I thienne eller tiilhøre, oc bygge oc boe offuer alt N. Leen, euindeligen med Gud oc vor Maade! Witder, att, effther som Wii nu siste Gang vdi wor Riibsted Wiborg lod Eder giffue tiilkiende, huore Leyligheden hassuer begiffuit sig emellom Dff oc thend nu regerindis Konning vdi Suerig, huad Friid thise Riiger emellom wor oprett, oc huorledis thend igien aff the Suencke hassuer werit affschuet oc omkast, oc huad besuerlige Artickel Kongen aff Suerig foregiffuer, Dff oc vore Riiger fast vlibelige. Oc efftherdi vore Bndersotte, Adelen, Borgerne oc Bønder, Dff sambtligen hassue tiiltraadt, att Wli icke skulle giøre nogen vlibelig Friid, som Dff, vore Riiger oc Bndersotte kunde kome tiill Skade, Hon, Spott eller Forachtelse; men heller foretage thet, som Dff, vore Riiger oc Bndersotte kunde vere till Ere oc Berømelse, huor tiill the oc vilde vere Dff behielpelig; tha ere Wii tiill Sinds att bruge the Middel oc Weye, huor med vore Lande oc Bndersotte en Gang kunde bliffue befriid aff thenne lange, besuerlige Feyde, oc ther

---

* Det sees let, at her er en eller anden Feit. Meningens skal vel vare, at Krigen kunde blive bragt til Ende.

som the Suenſke icke wille indgaa nogen chriſtelig oc liidelig
 Friidz Middel, achte Wi med thet førſte med vor gandske
 Kriegsmagt att giøre it beſtandigt, warindis Log vdi Suerige.
 De efftherdi till wortt Kriegſfolk att opbringe, vil Behoff giøris
 en merckelig ſtor Summa Penndinge, tha fororſagis Wi vore
 Wnderſotte, Wønder og menige Almue offuer allt Riiget om en
 almindelig Schatt oc Landehielp tiill thes Behoff att beſøge vdi
 ſaa Maade, att huer jordeigne Bonde, ſom freiit Bonde Gods
 haſſuer, ſkall giſſue Dſſ aff huer frei Bondegaard, hand eyer,
 iiii Daler eller xii *m*ſſ danſke. Skall och huer Bonde, ſom icke
 haſſuer freiit Bonde Gods, men ſidder for Gaard oc pløyer oc
 ſaar, giſſue Dſſ ii Daler eller vi *m*ſſ danſke. Thend Riige hielpe
 thend Fattige. De huor the ſindis flere y Gaarden end en Mand
 paa Kronens oc Udelens Gods, tha ſkall en aff thennom leggis
 for fuld Schatt, ſom er ii Daler, oc the Andre regtris for
 Huſmænd. Skall oc huer Møllere, Webermøllere og Wand-
 møllere, ſom icke boe for Godemendz Gaarde oc male freiit for
 theris Herſchaff, giſſue iii Daler eller ix *m*ſſ danſke. Huer
 Smed, huer Skomager, huer Skredder, huer Muremeſter, huer
 Lømmermand, huer Kieltring paa Landzbyerne, ſom icke ſidde
 for Gaarde oc giſſue Landgilde, giſſue Dſſ ii Daler eller vi *m*ſſ
 danſke. Uff huert Gadehuſ i Daler eller iii *m*ſſ danſke. De
 ſkall vore egne Wgedagsmænd, ſom boe for wore egne Slotte,
 Gaarde oc Cloſtere, huer giſſue Dſſ i Daler eller iii *m*ſſ danſke.
 Thend Riige hielpe thend Fattige. De ſkall Ingen vere frei for
 ſame Skatt, huercken Herrigfogither eller Andre, vden allene
 Udelens egne Wgedagsmænd, ſom boe for Udelens Sedegaarde,
 the holde Affuel paa, oc vdi the ſame Sogne, for^{ne} theris Sede-
 gaarde vdi ligge, oc haſſue weritt frei aff Arildz Tiid. De ſkall
 ſame Schatt vere vde inden Scti Iacobis Dag Midſomer, ſom
 er thend 25 Juli førſtkomindis, i thet allerſeniſte. De ſkal Dſſ
 eſſel. R. eller hans Fuldmegtige lade legge oc ſchriſſue ſame

Schatt effther som forschuit staar. Ther skall och tillschickis vdi huerett Leg iiii achte Dandemend till Legomend, som same Schat oc Hielp rettferdeligen legge skall, saa thend Riige hielper thend Fattige, och Altingist ganger ligelig till, vnder theris Boeslodg Fortabelse. De skall Schriffueren ingen Penndinge mue oppebere, for hånd schriffuer same Schatt. Thii bede Wii Eder alle, oc huer serdelis strengeligen biude, atti retter Eder effther att møde paa the Eder, for^{ne} N. Eder tilsiiger, oc Eder aff hannom eller hans Fuldmegtige for same Schatt lader legge oc schriffue, oc thend siden vden ald Vndskylling eller Forhaling vdgiffuer oc framsører. De therfor Nogen sig fortrycker etc. **cum solita clausula etc.** 2 Junii Ao. 69.

(Regn. 10, 351 b—56.)

L. 22 Januar 1570.

Kong. Mag. obne Bress vdgangitt till ald Aadelenn offuer allt Rigt, saa liudendis.

Wii Frederich thend Andenn etc. helße Etther, wore kiere, tro Wunderfotte, Ridbere, Riddermendsmenn, Enckesruer och alle Andre, som frii och frelße kienndis, och bygge och boe offuer allt N. Stigitt, ^{en} med Gud och wor Naade! Wiider, att, effter som I nogen Thiid siden forledenn haffue bekommit wor Skriffuelße, atti med Ethers Suenne, Heste och Harniss skulle verre tillstede vdi wor Riobsted Riobnehaffnn thend iii Dag Februarii først kommendis, och siden fremdelis med Ethers Rustning begiffue Etther paa Grenkenn, tha, endog Wii for allehaande Marsagers Skyld well behøffue att bruge Eter paa Grenkenn, paa thett att Fienderne icke skulle giøre nogitt hastigt

Indfald, och wortt Kannnd Skonne forherde* och forderffue; dog efftherthii Wii well kunde betencke, att thett nu will falde Ether fast besuerligt med Ethers Rustninge att begiffue Ether hiid offuer, haffue Wii for godtt anseett Etther med for^{ne} Ethers Rustninge paa thenne Thiid att forsønne. Men, effterthii Wii dog haffue nogen merckelig Erinde att lade Etther forstaa, som Dff oc Riggitt, saa och Ether selff och mennige Rogens Indbyggere ehr anliggendis, huor wdi Wii och Etthers Raad ere begierendis, tha bede Wii Etther alle, och huer serdellis strengeligen biude, atti retter Etther effter, selff wdi egenn Person att møde wdi wor Riøststed Riøbnehaffn, saa I wisfeligen och wdenn ald Wndskylling ere ther tilstede Sondagen Oculi, som ehr thennd 26 Dag Februarii først kommendis, tha ydermere wor Willige att forfare. Thagendis her aldelis ingenn Forsømselße fore. Skreffuitt wdi Høigby i Dsherrit, thennd 22 Januarii No. 1570.**

Kong. Mag. obne Dreff till alle Herritzfogeder, Bønnder och mennige Almue offuer allt Riggitt, saa liudendis.

Wii Frederich thend Andenn etc. helse Etther alle, Herritzfogittther, Bønnder och mennige Almue, som bygge oc boe offuer allt R. Stigitt, euindeligen med Gud och wor Raade! Wiber, att Dff foresaller Erinde och Bestillinge med Etther att wdrette, som Dff och Riggitt, saa well som alle mennige Rogens Indbyggere aldsomstørst Magtt paaliggendis ehr. Och efftherthii Wii for merckelig Forfald Skuld icke paa thenne Thiid selff kunde

---

* verheeren, forhærje.

** I Protocollen staaer vel i dette og de tre følgende Breve 1571; men der er ikke mindste Tvivl om, at det er en Skrivfeil, formodenlig foranlediget ved at Concepterne først ere indførte i Protocollerne i Begyndelsen af 1571.

begiffue Dff did offuer till Lannditt, tha bede Wii Etther och strengeligen biude, atti retter Etther effter, aff huerett Herritt vdi N. Stiggt att fremsfick till wor Riobsted Riobnehaffnn Herrikfogedenn och med hannum tho gode, achte och forstandige Bønder, som kunde haffue Etthers Fuldmagtt att giøre och lade vdi hues Erinnde Wii haffue att lade giffue Etther tillkiennde; och att for^{ne} Herrikfogitt och Bønderne wisseligenn och woderin ald Bndskylling ere ther tillstede indenn Sønndagen Oculi, som ehr thennd 26 Dag Februarii først kommendis, tha ydermere wor Willige att forfare. Ladendis thett ingenlunde. Giffuit wdi Høyby i Dsherritt, thennd xxii Dag Januarii Mar etc. 1570.

Landzdommerne offuer altt Rigtitt finge Breff, saa liudendis.

Frederich etc.

Wor Gunst tilfornn! Wiber, att Wii fick Etther her hoos wore obne Breffue, som Wii haffue labitt wdga till menige Wnderfotte baade aff Udeleenn och Andre ther vdi wortt Land N., bedendis Etther och wille, atti strax lader samme wore Breffue ther till Lanndgtingitt lesse och forkynde, att wore Wnderfotthe thennum ther effter kunde wibe att rette, och atti siden samme wore Breffue wdi god Foruarung holder tillstede, saa att the icke borttkommer; thesligeste atti och selff vdi egenn Person retter Etther effter att begiffue Etther till wor Riobsted Riobnehaffnn, saa atti kunde were ther tillstede till thennd Dag och Thermin, wore obne Breffue om formelber; thagenbis ther ingen Forsømmelse fore. Dat. Høyby i Dsherrit, thennd 22 Januarii Mar etc. 1570.

**Breff til Prelater, Cannicker och mennige Capittel offuer
alte Rigitt, saa liudendis.**

Frederich etc.

Wor synnderlig Gunst tilformn! Wiider, att Wii haffue
nogenn Erinde att lade Etther forstaa, som Dff och Rigitt, saa
och Ether selff och mennige Rigens Indbyggere aldsomsterst
Magtt paaliggendis ehr, huorfore Wii och Etthers saa well
som andre wore Underfottis, mennige Rigens Stenders Raad
ther wdi ere begierendis. Thli bede Wii Etther och wille, atti
retter Etther effter, ther aff Cappittelitt att fremsticke till wor
Kiofsted Kiofbnehaffnn enn Prelat och enn Cannick med Etthers
Fuldmagtt att giore och lade wdi hues Wii haffue att lade
giffue Etther tillkiende, saa att the wiseligenn och wden ald
Wnndskylling ere ther tillstede Saandagenn Oculi, som ehr thanad
26 Dag Februarii forst kommendis, tha ydermere wor Willige
att forfare; ladendis thett ingenlunde. Dat. Hopy i Dsherritt,
thenn 22 Dag Januarii Aar etc. 1570.

**Borgemesters, Raadmend och mennige Borgere wdi Kiob-
stederne offuer alte Rigidter sige Breff, saa liudendis.**

Frederich etc.

Wor Gunst tilformn! Wiider, att Wii haffue nogen
Erinde att lade Etther forstaa, som Dff och Rigitt, saa och
Ether selff och mennige Rigens Indbyggere ehr anliggendis, huor
wdi Wii Etthers saa well som andre wore Underfottis, mennige
Rigens Stenders Raad ere begierendis. Thii bede Wii Etther
och wille, atti strax, anseendis thette wortt Breff fremsticker till
wor Kiofsted Kiofbnehaffnn enn Borgemestere och enn Raad-
mannnd ther aff Byenn med Etthers Fuldmagtt att giore och
lade wdi hues Wii haffue att lade giffue Etther tillkiende, saa

att the wiseligenn och vden ald Wndskylling ere ther tillstede Søndagen Oculi, som ehr thend 26 Dag Februarii først Kommendis, tha ydermere wor Willge att forfare; ladendis thett ingennlunde. Dat. Høyby i Dsherritt, thend 22 Dag Januarii Aar etc. 1570.

Superintendenter, Prouester och Prester wdi Kiøbstederne och paa Landtzbyerne offuer allt Rigtigt finge Bress, saa liudendis.

Wii Frederich thend Andenn etc. helse Ether, Superintendenter, Prouester och Prester wdi Kiøbstederne och paa Langbyerne offuer allt R. Stigt, euindeligen med Gud och wor Naade! Wiider, att Wii haffue nogen Grinde att lade Etther forstaa, som Dff och Rigtigt, saa och Ether selff och mennige Riigens Indbyggere ehr anliggendis, huor vdi Wii Ethers saa well som andre wore Wndersotthis, mennige Riigens Stenders, Raad ere begierendis. Thi bede Wii Etther och strenngeligenn biude, atti retter Ether effter, Superintendentenn med alle Herris Prouester, enn Prest aff huer Kiøsteb och enn Prest aff huerdt Herritt wdi for^{ne} Stigt att møde wdi wor Kiøsteb Kiøbnehaffnn Søndagen Oculi, som er thennd 26 Dag Februarii først Kommendis, tha ydermere wor Willge att forfare; ladendis thett ingenlunde. Dat. Høyby i Dsherritt, thend 22 Dag Januarii Aar etc. 1570.

(Tegn. Nr. 11, fol. 23—25 b.)

M. 4 Martis 1570.

Till Superintendenterne offuer allt Riigett.

Wor synnderlig Günst thilforn! Wiider, att, effter som huer aff Proffuesterne och Presterne offuer allt N. Stiggt haffue beuilligett att komme Dff thill Hielp mett en Summa Penndinge effter tend Tax, som J ther paa frann Etter haffue offuerandtuorbedt, tha haffue Wii nu ladedt wore Dressue thill thennom vdtgaa om samme Hielp. Thii bede Wii Etter och wille, atti samme wortt Dreff nu strax mett thed forste for thennom forkynde lader, och siidenn inndsfordrer samme Hielp, och thennd offuerantuoorder Dff elskel. N., wor Mand, Thien: nere och Embedgmand paa wortt Slott N., saa handd tend hiid kannnd forfikke innden Widsdag forst kommindis i thed allerseeniste. Ther mett fleer Dff synnderligen till Wilge. Actum Risøpnehaffnn, thennd iiii Martii Uar etc. M D Lxx.

Konn. Mets. obne Dreff till Stigterne offuer allt Riigett om en Pendinge Skatt.

Wii Frederich etc. helpe Etter, alle wore kiere, tro Wundersotte, Proffuester och Prester paa Landedt boennbis offuer allt N. Stiggt, mett Gudt oc wor Raade! Wiider, att, enndog Wii well haffde hobett, att thenne neruerindis Kriig skulle haffue kommett till en godt Ennde, och thennd suenske Konning skulle haffue holdett tennnd Fredg Hannbell och Contract, som hans Raadt paa hanns Weigne vdi Roskille mett wore Forordnebe vpretitt, forseglett och bebreffuitt haffde, ther mett all Ding egien schulde haffue kommett till Fredt oc Rolighedt, saa befindet thed sig fast annderlebis, effter som Etter alle nocksom witterligt er, huorfore Wii nobis och trenngis till endnu lenger att beholde hoes Dff wortt fremmede

Krigsfolk, wore Nliger och Kannde ter mett for Fienndernis
 Dffuerfalld att beschutte och forsuare, thill huilcke wore Krigs-
 folk Wii behoffue enn merckelig stor Summa Penndinge, och
 ther fore, enndog Wii wogierne wilde Etter mett nogen Wdtgiffte
 besuere, fororsagis Wii emod wor Wlge om en Hielp Etter
 att besoge. Och paa thebt att inngen aff Etter skulle offuer
 Etters Effne besueris, eller och mere aff Etter begieris, ennd
 I kunde affstedt komme, hassue Wii ladett befalle Superinten-
 denter att schulle vptegne huer besonnderlig wedt sitt Nassnn
 och huad I wille weluilligen beuillige att giffue Dff till Hielp,
 huilckenn Tar giortt er, och Superintendenterne Dff hassuer
 tilffickett. Thii bede Wii Etter alle, och aff huer besonnder-
 ligen naadigst begiere, atti effter for^{ne} Tar wille komme Dff
 thill Hielp, och huer till Dff vdtgiffue saa mogett, som I ere
 fore vpschreffultt, oc samme Hielp offuerannduoede Superin-
 tendenten, saa thennd maa were ydt och fremkommett innden
 Pindgdag nest kommindis. Hannnd skall tennd fremdelis leffue-
 rere wor Stigk Keennsmandt, att hannnd tennd forfficker thill
 wor Rennteschriffuere. Och emedenn och alld thennd Stunnd
 I saadanne Hielp till Dff vdtgiffuer, wille Wii hassue Etter
 mett alld anden Skatt och Lonngge forschonett, vden hues I
 aff gamell Tiid pleye aarligen att giffue; och nar Gudt will,
 thed kommer till Fredt och Rolighedt, schulle I mett for^{ne} Hielp
 aldels bliffue befridtd, och ther mett ydermere icke besueris.
 Her vbinden wills I Etter som thro Wnnderfotte godtuilligen
 lade sinnde; ther till forlade Wii Dff wisseligenn, och Wii
 wille tedt medt alld Naade bekiennde. Actum Kispnehaffnn,
 thennd iiii Dag Martii Tar etc. M D Lxx.

(Regn. 11, 38b—39b.)

N. 12 Martz 1570.

Statte Bressue till Capittelne, som efterfølger.

Köfvide Capittel.

Lunde Capittel.

Riiber Capittel.

Aarhus Capittel.

Vor synnerlig Guast thilsornat Wiider, att, effter som Wii thill thenne Herredag, som nu war berammeth, haffde forskreffuett wore elskel. mennige Danmarkis Riiges Raadt och Adell, mett Superintendenter, Fuldmogtige aff Prelatter, Canziker, Prouester, Prester, Kjøpsstedsmend, Bønder och mennige Almue, och thee mett Dff haffue bestuded och offueruigtett thennd store Penndinges Vdtgiffst, Dff och Riigett paahenger; och ther fore Alle sambttligen beuilligett att komme Dff thill Hielp; och tha och er sambttigt, att alle Capittler, bode aff Domkirkerne, Prelattedomme, Prebennder och Wicarie Gods, skulle paa theenne Liidt komme Dff thill Hielp mett tredie Partenn aff alld theris Kennthe, wisse och wuisse; saa haffue Wii nu ladett anstla samme Rente, som efterfølger: huer L^e Ring eller Rug for i Daller, huer L^e Haffre i m^l, huer F^e Smør iiii Daler, huer Boiegaltt ii Daler, huert Lam xii β, huer Gaaf iiii β, huert Par Høns ii β, huer iii m^l Landgilde Pennd^e beregnett for i Daler. Thi bede Wii Etter och naadigst begiere, atti, effter for^{ne} Lar, retter Etter effter paa thenne Liid att komme Dff thill Hielp mett thesdie Partenn aff alld Etters Kennthe vdi R. Capittel, och thennd vdi enknde Daler att vdtgiffue och fremfore hiid till wortt Stott Kjøpnehaffan inden Seti Hanns Dag Medsommer først komendis i ted allerseeniste, och thennd lader offuerantuorde wor Rennteschriffuere, Dff elskel. Peder Hannsen, och ter paa anammer hans Quitang. Wii ville thed mett alld Raade bekiende

och egien were Etter en naadigst Herre och Konning. Actum
Kjøpnehaffnn, thennd pii Martii Nar etc. M D Lxx.

(Tegn. Nr. 11, fol. 44—45.)

O. 12 Martis 1570.

Bressue till Leussmende.

Vor Gvnst thilsorn! Wiidt, att, effter som wore elffel.
meninge Danmarckis Riigis Raadt oc Adell mett anndre Riigens
Inndbyggere, som Wii till tenne Herredag haffde for-
schreffuett, haffue mett Dff besindett och offuerueigett thenne
store Penndinges Wdtgiff och Besuering, som Dff och Riigett
paahenger, och ter fore sambtligenn beuilligett att komme Dff
thill Hielp, huer effter teris Effne oc Leilighedt, och synnderligen
er Dff beuilligett och samtyckett enn almindelig Schatt att mure
lade vppebere aff Bøndere och meninge Almue, och ter hoef
enn Hielp aff alle Abelenns Wgedagsmenn; tha haffue Wii
nu ladet wore obne Bress thill Bønderne vdi titt Leenn om
forne Hielp vdtgaan, huilckett Wii Tig her hoef tillschicke, huor
aff Tu ydermere alld Leilighedenn haffuer att forfare. Thii
bede Wii Tig oc wille, att Thu strax mett ledt allerførste lader
samme wortt Bress forkynde, och siiden vdtfordrer samme
Hielp, saa tend wisseligen och vden alld Wnndskyllning vdt-
kommer inden bestembte Tiid, som wortt obne Bress om for-
melber, och att Thu haffuer grandgiffuelig Indseende mett, att
Sngen, enten Wgedagsmenn eller Anndre, som for samme
Hielp bør att schriffues, bliffue forschonett, saa framtt Thu
icke willtt self skannde Dff ter fore till Rette. Ledt schall och
were Tig friitt fore, att lade pannte tenkom, som icke thill

rette bestembte Tid for^{ne} Skatt vdtgiffue, endog tee icke ter fore bliffue mett Lougen offueruundene. † Och nar Tu samme Schatt hassuer vppeboret, att Thu tennd taa mett clare Registere oc Mandtall offuerantvorder wor Stigtsleenshmand, Ds elskel. N., wor Mand, Tiennere och Embedshmand paa wortt Slott N. Hannnd schall tennd siiden fremdelis leuerere paa tee Steder, Wii hannora befalett hassue. Och tag her alldelis innngen Forsømmelse fore, anseendis att Dff oc Riigett her alltsomstørst Macht paaliggendis er † vdi Stigtsleenshmandene, teris Bressue: och att Thu vdi liige Naade vdtfordre aff alle wore Leenshmand ter vdi Stigtett allb thenad Schatt, som tee huer vdi teris Leen hassue vppeboret, och tennd mett hues Bønderne vdi titt Leen hassue vdtgiffuett wisseligen och vden allb Wndshpling fremsticker inden for^{ne} Tid. Act. Riøpnehaffnn, thend 12 Dag Martii Aar etc. M.D.Lxx.

Kon. Mtt. obne Bress till Bønderne offuer allt Riigett om en Pennde Schatt.

Wii Frederich etc. helpe Etter, alle wore Kiere, troff Underfotte, Bønder och meninge Almue, ehuem som helst Fthienne eller tilhøre, som bygge och boe offuer allt N. Leenn, euindeligen mett Gudtt oc wor Naade! Wiider, att, effter som Kongen aff Suerig hassuer først omkast och till indtett giortt tenndt Freedt, som tesse Riiger emellom vdi Roschilde wor vprett, och ter nest paa Grenndshenn vdtlagett alle billige Fredshmiddell, saa ter aff inntet Unndett er att formercke, ennd att hand alleneffe trachter ter effter att vpholde tesse Riiger vdi Wenighet och Besueringe, och efftertii tet ter fore storligenn will were fornoden, att thiltenncke om tee Middell och Naadt, huor mett hannora kannnd giøris alffuorlig Modstannnd och Affbreck, och thesse Riiger enn Gang kunne bliffue befritt aff

thenne languarindes Besuerlinge, tha haffbe Wii nu ther fore
 forschreffuett mennige Danmarkis Riigis Raadt och Adell,
 Superintendenter, Fuldmectiige aff Prelater, Cannicker, Proues-
 ster, Prestes, Kioepstedhmennd, Bønnder och meninge Affmue
 offuer allit Riigett, och thee medt Dff alffuorligenn haffue
 betractett oc offuerueigett wortt och Riigens store Unligginde
 och Wdtgiffit, och huad Middell oc Raadt ter kunde paafinndis
 lengre att vdføre tenne Krig, thill saa lenge Gudt almectigste
 will giffue Løcke oc Welsignelse ter till, att all tingest maa
 komme till en blstandig Fredt, och ter fore Alle sammen effter
 teris Effne och Leiglighedt beuilligett att komme Dff thill Hielp.
 Och effter som I sielff godtuillegen wedt Etters Fuldmectig
 haffue thilsødet Dff fremdelis att wille thilhielpe att vdføre
 thenne neruerindis Krig, saa haffue oc wore elffel. Danmarkis
 Riigis Raadt oc meninge Adell samtycht Dff en almindelig
 Schatt att mue bekomme och lade vpebere hode aff Etter, saa
 och paa tenne Tiid aff alle teris Wgedagsmēnd vdi saa Maade,
 att huer Mand schall giffue aff huer plogferdig Dre, hannd
 eiger, iiii β, aff huer Roe iiii β, aff huertt Wgnødt ii β,
 aff huer Kalf i β, aff huertt Faar i β, aff huer Seedt i β,
 aff huertt Euin offuer ett Aar gammelltt i β, aff huer Hest
 iiii β, huer Dg ii β, aff huer Sole eller Føll, som icke er
 Aare gammelltt i β. Sammeledis schall huer Wgedagsmēnd,
 som pløiger och saær, paa thenne Tiid giiffue Dff ii Daler,
 halff Partenn vdi ennkind Daler, och halff Parten vdi Mønt.
 Och schall samme Schatt vpeberis, vdis och vdtgiffuis inndenn
 Wnndsdag først komindis i thed allerseeniste. † Vdi Sielland
 oc Smaalandene innden Sønndagen Misericordias domini,
 som er tennd ix Dag Aprilis først komindis † Och haffue Wii
 thilforordinerett oc befallt Dff elffel, N., wor Mand, Thiennere
 och Embedhmand paa wortt Slott N., samme Hielp aff Etter
 att schulle vdførde, och thennd siden offuer antuorde paa the

Steder, Wii hannom befallett haffue. Hannd schall och lade giffue huer Bonnde en Seddell paa hure megett handt vdtgiffuer. Thii bede Wii Etter alle, och huer serdelis strenngeligenn biude, atti retter Etter effter att møde paa the Steeder, forme N. Etter thilfuger, och ther aff hannom for samme Hielp wedt Etters Sedt lader schriffue, och thennd siiden inden bestemte Tiid vdtgiffuer, och hannom eller hanns Fuldmachtige offueranntuorder. Wii wille egienn were Etter alle och huer serdelis enn naadigst Herre och Koning, och Etters Gaffn oc Beste wilde och ramme, som Wii wore thro Wnnderfotte pligtige ere. Actum Kiøpnehaffn, thennd paa Dag Martii Aar etc. M D Lxx.*

(Tegn. Nr. 11, fol. 45 b—49.)

P. 12 Martz 1570.

Till Borgemestere, Raadtmende och meninge Borgere vdi
Kiøpstederne offuer allit Riigete om enn Penndingge
Sckatt.

Vor Gunst thilforn! Wiider, att, effter som Wii nu haffde forschreuit wore fiere, troff Wnnderfotte, Danmarks Riigs Raadt oc Adell, Supperintendenter, Fuldmachtige aff Prelatter, Cannicker, Proffuester, Prester, Kiøpstedhænd, Bonnder och meninge Almue offuer allit Riigett, och the mett Dff haffue betrachtet och offuerueigett thenne store Penndingges Wdtgiff, som Dff och Riigett paahenger, och huer effter theris

---

* Efter Brevet følger Register paa Lehnene og Lehnsmændene, hvilket vi her udelade. I dette Register findes isørigt ikke de fynske Lehn og Lehnsmænd.

Öffne och Leiglihedt godtuilligen beuilligett att komme Dff chill
 Vndsettning, fremdelis att vdtføre thenne Riig, och effter som
 I paa samme Tiidt haffue ladett Etter tapere for N. Daler,
 Halffparten vdi Daler och anden Halffpartt vdi Mønt, att
 komme Dff till Hielp mett, och tha er bleffuett besluttett, att
 samme Penndinge schulle vdtgiffuis thill iiii Terminer; tha,
 efftertii Wii strax mett tedt förste paa Sommerenn achte att
 giøre ett allsuorligt, bestanndigt Log emodt wore och Riigens
 Fiendere, och ther fore hartt will were fornøden, att samme
 Penndinge paa en Tiidt vdtgiffuis, saa for^{ne} wortt forhaffuende
 Log icke ter offuer schall forhales, bede Wii Etter och wille,
 atti retter Etter effter, wisfeligen och vden alld Vndschylbning
 eller wiidere Fortog att vdtgiffue for^{ne} N. Daler inden Pindz-
 dag först kommindis i tedt aller seeniste, och thennom att
 offuerantuorde Dff eskel. N., wor Mand, Thienner och
 Embegmand paa wortt Slot N. * och ter paa anammer hans
 Quitange. Hannd skall tennom fremdelis leffuere paa thee
 Steder, Wii hannom befallett haffue. Och lader ted ingen-
 lunde, annseenndis huadt all som störst Macht Dff oc Riigett
 ther paa ligginnbis er. Wii wille igien were Etter alle och
 huer serdelis en naadigst Herre oc Konning, och Etters Gaffn
 oc Beste wiilde oc ramme, som Wii wore troff Vnderfotte
 pligtig ere. Actum Kiöpneshaffn, thend xii Dag Martii Kar
 etc. M D Lxx.**

(Tegn. Nr. 11, fol. 49 b—52.)

---

* Stiftstehnsmændene, hvem disse Breve samme Dag bleve sendte
 til med Ordre at forkynde dem i Stifternes Kjøbstæder og siden
 oppebære Skatten. (Tegn. Nr. 11, fol. 52.)

** Derefter følger Register vaa Kjøbstæderne med tilføiet Lar.
 Denne er anført foran i § 19.

Q. 3 Februar 1577.

Thiſſe eſſcherſne Herremend och Erwer ſinge Kong. Matt.
 Forſkriftunge och Breffue paa huiſ Penndinge the
 Kon. Mat. med forſtracht haſſde till Riigens Behoff
 att behalle thenom eller thieris Arffuinge till Pindtz
 Dag förſt Komendis. Act. Frederichsborg thend 3 Fe-
 bruarii Mar etc. M D lxxvii.

Peder Munk	im Daller.
Her Peder Skram	im —
Her Tørgen Løkke	im —
Tørgen Rosenkrantz	vet —
Erich Rud	im —
Jacob Wilfeld	im —
Diærn Underſen	im —
Urell Weffert	im —
Erich Hardenbierg	im —
Hans Johanſen	im —
Niels Friis	im —
Jens Raas	im —
Jacob Gefeld	im —
Malthe Jenſen	im —
Niels Jonſen	im —
Erick Løkke	im —
Chriſtiern Munk	im —
Erw Abbell, Her Niels Langis	im —
Erw Heluig, Eric Rosenkrantz	im —
Erw Karine, Holgiers	im —
Erw Edbell, Frank Wildis	im —
Erw Dorethe, Tørgen Munkis	im —
Erw Marine Knob	vet —

Mouritz Poddusch	viii ^{et}	Daller.
Vincens Full	viii ^{et}	—
Effuert Lunge	v ^{et}	—
Dtthe Wanner	v ^{et}	—
Tørgen Skram	v ^{et}	—
Claus Glambed	v ^{et}	—
Fru Wibike, Effuert Wildis	iiii ^{et}	—
Fru Karine, Jens Wildis	ij ^{et} *	—
Fru Mette Rønnow	i ^{et}	—
Fru Birgitte Rønnow	i ^{et}	—
Eyler Grubbe	im	—
Fru Sebille Eyldenstiern	im	—
Eyler Krause	im	—
Peder Wilde	v ^{et}	—
Christoffer Par	v ^{et}	—
Albret Dre	im	—
Herluff Skaffue	i ^{et}	—
Erich Waldendorff	v ^{et}	—
Fru Idde, Her Dlluffs	v ^{et}	—
Fru Karin Giedde, Mogens Krabis	iiii ^{et}	—
Steen Brade	iiij ^{et}	—
Dtthe Thott	i ^{et}	—
Sten Wilde	v ^{et}	—
Fru Inger Dre	im	—
Fru Mette Rosenkrantz	im	—
Fru Ane Hardenbiere	v ^{et}	—

Wii Frederich etc. giøre Alle witterligt och kiendis med
thette wort obne Bress, Dß aff ret witterlige Giæld skjyldig at

---

* Man vil erindre, at j betegner $\frac{1}{2}$; see Side 183 Anm.

were Dff efftel. N. N. gode mænthede och vforfalskede gamle Daller, som hand Dff til wort och Riigens Behoff lönt och forstracht haffuer, huilcke for^{ne} N. gamle Daller Wit beplichte Dff och wore Efftherkomere, Koninger vdi Danmark, egien till guode Rede at bethalle och fornøge for^{ne} N. eller hans Arffuinge nu till Pindsdag først komendis vdi thet alder: sieniste, och holde thet hanom och hans Arffuinge skadefløst vdi alle Maade. Act. Frederichsborg, thend 3 Februarii Aar MDLxxvii.

(Sjall. Reg. Nr. 11, fol. 266—67.)

Trykfeil og Rettelser.

- Side 4, Anm. 1, Lin. 6: 13 $\frac{1}{2}$, læs 10 $\frac{1}{2}$.
- 6, Lin. 14 ff.: Det her om Byskatterne Anførte staaer tilbeds i Strid med hvad der er antaget i Anmærkingen sammesteds. Denne er indskudt senere, uden at Man har iagttaget at forandre Textens Udtryk derefter.
- 9, Anm. 2, Lin. 4 fra neden: 10 Skilling, læs 10 Mark.
- 32, Lin. 8 f. n.: 0 August, læs 30 August.
- 36, — 10 til 9 f. n.: foreaget, læs foretaget.
- 39, — 10 f. n. fattes Anmærkningstallet 2.
- 41, — 2: 1553, læs 1533.
- 51, — 9: 2,22, læs 2,32.
- 53, — 16: 1548, læs 1543.
- — — 6 f. n.: 1548, læs 1558.
- 60, — 5: 30, læs 20.
- 64, Anm. 1, Lin. 2: September, læs November.
- 65, Lin. 1: August, læs November.
- — — 13: besad, endelig o. f. v., læs besad. Endelig o. f. v.
- 68, — 3 f. n.: 1544, læs 1554.
- 79, — 4 til 6: Det her Anførte bortfalder efter det Side 63 Bemærkebe, som er blevet overseet paa dette Sted.
- 81, Anm. 1, Lin. 2: 1595, læs 1569.
- 82, Lin. 1: hvori, læs hvoraf.
- 88, Anm. 1, Lin. 1: 1549, læs 1551.
- 105, Lin. 4 f. n.: 28 Decbr., læs 27 Decbr.
- 106, — 4 f. n.: paakomme, Naar, læs paakomme. Naar o. f. v.
- 116, — 6 f. n. fattes Anmærkningstallet 2.
- 126, — 17: ligesom det ogsaa var, læs ligesom det ogsaa især var.
- 148, — 3 til 2 f. n.: Klostere, læs Klostrene.
- 173, — 4: Juli, læs Juni.
- 195, — 1: han, læs hand.
- 205, — 16: og, læs oc.
-

